

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra genderových studií

Bc. Pavla Jenková, DiS.

Ženy migrantky jako aktivní občanky

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Petra Ezzeddine, Ph.D.**

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 26. 6. 2015

Pavla Jenková

Poděkování

Mé poděkování patří především deseti neuvěřitelně silným ženám, které se se mnou podělily o svoje životní příběhy. Prostřednictvím jejich vyprávění jsem se dozvěděla mnoho věcí i sama o sobě.

Děkuji také všem svým blízkým, že na mne během psavých měsíců nezanevřeli a zůstali se mnou. Další díky patří mému muži za jeho podporu i podnětné komentáře k práci a skvělým přítelkyním, které mi pomáhaly vždy, když bylo potřeba.

Nemohu zapomenout i na slova díků směřujících k vedoucí práce Mgr. Petře Ezzeddine, Ph.D. za její vedení a trpělivost.

Obsah

Abstrakt	6
Úvod	7
1 Teoretická část	9
1.1. Migrace v České republice – souvislosti	9
1.1.1. Přehlížené ženy migrantky	9
1.1.2. Koho tady (ne)chceme?	12
1.1.3. Ženy migrantky v hledáčku NNO	15
1.2. Občanství	17
1.2.1. Pojem občanství	17
1.2.2. Být Čechem/Češkou – česká praxe v udělování občanství	20
1.2.3. Účast na politické moci	21
1.3. Aktivní občanství	24
1.3.1. Občanská angažovanost	26
2 Metodologická část	29
2.1. Teoretický základ výzkumu	29
2.1.1. „Mít hlas a být slyšet“ - výběr metody	29
2.1.2. Výběr a oslovení narátorek	31
2.2. Realizace rozhovorů	34
2.2.1. Příprava na setkání	35
2.2.2. Výzva k vyprávění	36
2.2.3. Narativní vyprávění	37
2.2.4. Doplnující otázky	38
2.2.5. Závěr interview	39
2.3. Transkripce a kódování rozhovorů	39
2.4. Reflexe výzkumnice v rámci výzkumu	41
3 Empirická část	44
3.1. „Tak kde mám začít?“ – vyprávění v rukou narátorek	44
3.2. „Chci pryč, co nejdále“ – důvody migrace	48
3.3. „Bylo to těžké“ - bariéry v integraci	54
3.4. „Žena musí být nezávislá“ - ekonomická soběstačnost	57
3.5. „Jsem světoobčanka“ – otázka občanství	66
3.5.1. „Mohu volit – půjdu volit!“ – politická práva	72
3.6. „Prostě to dělám“ - aktivní občanství	75
3.6.1. Práce pro komunitu	78

3.6.2. Neziskový sektor	81
3.6.3. Narátorky jako angažované občanky	84
3.6.4. Politika péče	87
3.7. A co dál? – pohled do budoucnosti	90
Závěr.....	92
Použitá literatura.....	96
Přílohy	101
Příloha č. 1 – Seznam projektů zaměřených na migrantky v České republice..	101
Příloha č. 2 – Stručné biografie narátorek	102
Příloha č. 3 – Transkripční znaky	105
Příloha č. 4 – Protokol rozhovoru.....	106
Příloha č. 5 – Přepis rozhovoru.....	107

Abstrakt

Diplomová práce se snaží nabídnout nový pohled na migraci a integraci migrantek žijících v České republice a to prostřednictvím vyprávění deseti z nich. Za použití metody narativního vyprávění životních příběhů těchto žen se autorka snaží dekonstruovat stereotypní chápání migrace jako hrozby nebo bezpečnostního ohrožení pro přijímající společnost, a naopak ukázat migrantky a jejich životní příběhy jako příběhy osob, které Českou republiku považují za svůj druhý domov, a na jehož rozvoji se aktivně podílejí. Občanství autorka chápe jako členství ve společnosti, jejíž právoplatnými a aktivními občankami jsou i ženy migrantky. Práce má celkově přispět k budování pozitivního vztahu k ženám migrantkám a nabídnout doporučení pro majoritní společnost a tvůrce/tvůrkyně integrační politiky jak reflektovat ženy migrantky.

Abstract

Diploma thesis tries to offer a new insight into migration and integration of migrant women living in Czech Republic by means of life-story telling of ten such women. By using this approach the author tries to deconstruct stereotypical understanding of migration as a threat or a security hazard for the accepting society, on the contrary she tries to picture migrant women and their life-stories as tales of people who consider Czech Republic their second home and who actively participate on its development. Citizenship is understood as a membership in society of which migrant women are also legitimate and active members. The thesis should contribute to building positive attitude towards migrant women in general and it also offers recommendations for the public as well as integration policy creators as to how migrant women can be reflected in context of migration.

Klíčová slova

Migrace, integrace, gender, migrantky, narativní vyprávění, životní příběhy, občanství, aktivní občanství, veřejný život, privátní sféra, občanská angažovanost, participace

Key words

Migration, integration, gender, migrant women, life – story telling, citizenship, active citizenship, public life, private sphere, civic engagement, participation

Úvod

Vzpomínám si, že mne od útlého věku lákala vyprávění lidí o jejich životních osudech. Nejdříve jsem se setkala s vyprávěním lidí z blízké rodiny, potom to byly různé pamětnické pořady v televizi, na které jsem se dívala a které upoutávaly a stále upoutávají moji pozornost. A nakonec mne i vyprávění životního příběhu jednoho migranta dovedlo k mému současnému profesnímu zaměření.

V prvním ročníku bakalářského studia sociální práce, jsem absolvovala kurz o uprchlících/uprchlicích a migrantech/migrantkách. Volba kurzu byla náhodná – do té doby jsem se s tématem blíže nesetkala a jiné kurzy mne anotací neoslovily. Lektorka kurzu, která mimo jiné pracovala v nestátní neziskové organizaci pomáhající migrantům a migrantkám, s sebou na první hodinu kurzu přivedla mladého uprchlíka z Iráku. Jeho vyprávění o dětství, o válce v rodné zemi a jeho cestě za hledáním nového domova, mne naprosto pohltily. Najednou jsem si uvědomila, že setkávat se s lidmi z jiných zemí, jiných kultur, s odlišnými příběhy a pomáhat jim sžít se s novým prostředím a cítit se v Čechách jako doma je něco, čemu bych se chtěla věnovat.

V oblasti migrace a integrace se pohybuji opravdu dlouho, někdy však přemýšlím, zda je to výhoda. Jako sociální pracovnice jsem se každodenně setkávala s příběhy migrantů, migrantek, ale i celých migrujících rodin, které do České republiky přicházejí ze všech koutů světa, a kteří doufají, že se Česká republika stane jejich novým domovem. Pohled odborníků a odbornic na jejich „cílovou skupinu“ je někdy velmi zúžený a časem se může stát až stereotypním. Obzvláště v pomáhajících profesích mají lidé blízko k syndromu vyhoření nebo zajetí do kolejí stereotypního myšlení o lidech, kterým mají primárně pomáhat.

Není ojedinělé, když se na uživatele a uživatelky služeb díváme jako na oběti (sociálního systému, společnosti apod.). Mnohdy se pak dostáváme do situace, kdy bojujeme za jejich práva, snažíme se jim co nejvíce pomoci, ale zároveň je nevědomky upozadíme a více jim škodíme tím, že jejich role obětí potvrzujeme.

Uvědomovala jsem si, že i já sklouzávám ke stereotypům, proti kterým se na druhou stranu ostře vyhrazuji. Přes moje odborné vědomosti pak někdy zapomínám na osobní zkušenosti jednotlivých žen a mužů, kteří přede mnou stojí, a dopouštím se zobecňování.

Tato práce má nabourat zobecňující přístup k ženám migrantkám, které jsou často vyobrazovány jako pasivní rodinné příslušnice svých migrujících mužů. Ženy migrantky jsou významně přehlíženy a navíc stavěny do pozic obětí migrace, na což upozorňuji v teoretické části. Budování pozitivního obrazu žen migrantek a poukazování na jejich životní sílu a aktivní postavení v naší společnosti *pomocí narativních vyprávění, které ženám dávají hlas*, je stěžejním cílem předkládané práce. Pojem aktivního občanství představím na příkladu životních příběhů žen migrantek z deseti různých zemí žijících dlouhodobě na území České republiky.

V rámci celé práce se vyhrazuji proti jakékoliv kategorizaci, vymezuji se proti rigidním pojetím státního občanství a ukazuji jednotlivé životy žen, které spojuje především zkušenost s migrací.

V první části práce představuji integrační politiku České republiky a vysvětluji několik důležitých pojmů vztahujících se přímo nebo nepřímo k otázce začlenění migrantů/migrantek do české společnosti a tématu občanství. V druhé části popisuji proces realizace metody orální historie – narativních vyprávění i svoji reflexi lokace jako výzkumnice. Jádrem celé práce pak tvoří empirická část, která je věnována vlastnímu vyprávění žen migrantek. Všechny citace z angloamerické literatury použité v rámci této práce jsou mými vlastními překlady.

V době, kdy se společnost názorově rozděluje v otázce přijetí uprchlíků/uprchlic a kdy se zvětšuje strach a nenávisť vůči lidem z jiných kultur, bych si přála, aby tato práce podpořila pozitivní obraz těch, kteří k nám přicházejí z daleka, a přitom nejsou hrozbou nebo ohrožením.

1 Teoretická část

V následujících kapitolách představím současnou situaci postavení žen migrantek v České republice a poskytnu vysvětlení některých důležitých témat a pojmů propojujících životy žen migrantek, které se zapojily do mého výzkumu a jejichž příběhy jsou interpretovány v empirické části.

Teoretická část není nijak vyčerpávající, protože považuji za nejdůležitější nechat promluvit samotné ženy migrantky. Na mnoha místech se tedy nejedná o hloubkový vhled do tématu, ale spíše jeho uvedení s přesahem do praxe v českém prostředí.

1.1. Migrace v České republice – souvislosti

1.1.1. Přehlížené ženy migrantky

V současné době žije legálně v České republice přes 450 tisíc migrantů a migrantek¹. Jedná se o součet migrantů a migrantek ze zemí EU a EHP, ale i z tzv. třetích zemí (země mimo EU a EHP). Migrantů a migrantek ze třetích zemí se na území České republiky nachází celkově 296 553, což je více jak polovina z celkového počtu všech migrantů/migrantek žijících v České republice. V práci se dále zabývám pouze situací migrantů/migrantek ze třetích zemí, kteří jsou cílovou skupinou české integrační politiky.

Celkem 222 407 migrantů a migrantek z třetích zemí má v České republice udělené pobytové oprávnění *trvalý pobyt*, které se stalo jedním z kritérií pro výběr narátorek do mého výzkumu. Pobytovým statutem *trvalý pobyt* disponuje celkem 119 028 mužů migrantů (53,5%) a 103 379 žen migrantek (46,5%). Rozdíl mezi počtem migrantů mužů a počtem migrantek žen s uděleným trvalým pobytem na území České republiky je tedy zanedbatelný, přesto jsou ale ženy migrantky (nejen s trvalým pobytem, ale i s jinými typy pobytových oprávnění a víz) ve vládních dokumentech a strategiích zaměřených na integraci přehlíženy.

¹ Tab. Cizinci 3. zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky a cizinci zemí EU + Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejnska se zaevidovaným pobytem na území České republiky k 30. 4. 2015, [2015-05-20]
Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx>.
Statistické údaje byly zpracovány pro účely práce její autorkou.

Koncepce integrace cizinců² (dále KIC) - hlavní vládní dokument v oblasti integrace migrantů/migrantek - je po řadu let terčem kritiky odborníků a odbornic z řad nestátních neziskových organizací³ (dále NNO) a akademiků/akademiček. Kritika se týká především přístupu Ministerstva vnitra České republiky (dále MV ČR) jako orgánu odpovědného za vznik a implementaci KIC, která je však na mnoha místech vágně formulovaná nebo opomíjí důležité aspekty integrace migrantů a migrantek, jako je například začlenění do veřejného zdravotního systému, nebo její zaměření pouze na migranty/migrantky ze třetích zemí. (Připomínky, 2011).

O migraci se v českém kontextu hovoří nejčastěji ve spojení s muži migranty, ale je důležité upozornit na fakt, že podíl žen migrantek se v české populaci rok od roku zvyšuje a dorovnává počet mužů migrantů. Podle odborné literatury dochází v posledních letech k *feminizaci migrace*. Z tohoto důvodu se kritika týká i absence reflexe genderu v integračních opatřeních – do roku 2008 byly ženy migrantky v KIC přehlíženy nebo zobrazovány jen v stereotypním světle, nejčastěji jako *oběti migrace* (Ezzeddine, 2011; Krchová, Víznerová, Kutálková, 2008).

Na první pohled by se mohlo zdát, že od tohoto roku se situace s každým aktualizovaným Postupem při realizaci Koncepce zlepšuje - ženy migrantky jsou zde již každoročně zmiňovány. Opak je však pravdou - nadále zde není žádným způsobem reflektován genderově senzitivní přístup při odstraňování překážek v rámci procesu prosazování rovného přístupu k integraci žen migrantek. Aktualizovaný Postup při realizaci Koncepce pro rok 2015 uvádí: „*V rámci integrace cizinců⁴ bude věnována zvýšená pozornost integraci cizinců ve zranitelném postavení, zejména pak ženám-cizinkám, a to nejen ženám ekonomicky aktivním, ale i ženám v domácnosti, s důrazem na opatření umožňující jejich účast*

² V roce 1999 bylo na základě usnesení vlády České republiky přijato 15 základních Zásad Koncepce integrace cizinců na území České republiky. Na základě těchto Zásad byla usnesením vlády České republiky v roce 2000 přijata **Koncepce integrace cizinců na území České republiky**, která byla aktualizována v roce 2005. V roce 2011 byla usnesením vlády schválena aktualizovaná **Koncepce integrace cizinců – Společné soužití**. Každoročně byla vládě České republiky předkládána Zpráva o realizaci Koncepce zároveň s Postupem při realizaci Koncepce (dále Postup) na následující kalendářní rok. Počínaje rokem 2011 je vládě České republiky k projednání předkládán Postup jako samostatný materiál, Zpráva o realizaci Koncepce je nadále součástí Zprávy o situaci v oblasti migrace a integrace na území České republiky. Cílovou skupinou integrace migrantů zajišťované v rámci národní koncepce jsou občané třetích zemí (resp. občané zemí mimo EU s výjimkou Norska, Lichtenštejnska, Islandu a Švýcarska), kteří pobývají legálně na území České republiky a kteří nejsou žadateli ani poživateli mezinárodní ochrany.

³ Termín „nestátní neziskové organizace“ používám vzhledem k jeho nejčastějšímu používání v českém prostředí. Upozorňuji však, že jak uvádí Skovajsa (2010: 36-37), je tento termín nepřesný a zavádějící. Ztotožňuji se s označením „občanské organizace“, který autor nabízí.

⁴ KIC je napsána v generickém maskulinu, jako většina vládních dokumentů. V poznámce pod čarou je však oproti jiným dokumentům alespoň dodáno: „Pojmem cizinci se rozumí jak muži-cizinci, tak ženy-cizinky.“

na integračních aktivitách." (Usnesení, 2015: 4) Pod čarou je pak k tomuto odstavci uvedeno ještě doplnění: *„Zejména v případě sloučení rodiny se často jedná o ekonomicky neaktivní cizince, např. matky s dětmi. Vzhledem k nedostatečné sociální síti v novém státě a vzhledem k nedostatku příležitostí si vybudovat vazby v rámci nové společnosti hrozí izolace, závislost na partnerovi, nedostatečné osvojení jazyka apod.“* (Usnesení, 2015: 4). Jak z citace vyplývá, KIC upozorňuje na zranitelné postavení žen, které je spojeno se stereotypními předpoklady o závislosti žen na partnerech, izolaci v domácnostech apod. Ženy migrantky jsou tedy nadále viděny jako oběti migrace a kulturních vzorců, v rámci kterých vyrůstaly a které jsou *odlišné*, což může být vnímáno majoritní společností jako nežádoucí.

V KIC se nerozvíjejí žádné konkrétní postupy či opatření, jak se bude v praxi projevovat ona zvýšená pozornost při integraci žen migrantek. Jaké konkrétní postupy tedy MV ČR navrhuje, aby se předcházelo potvrzení zranitelného postavení žen? Vágnost všech výše uvedených tvrzení si protirečí s principem integrační politiky, kterou KIC mimo jiné definuje jako *„jasné a uchopitelné výsledky všech integračních aktivit a dostupnost a adresnost integračních opatření“* (Usnesení, 2015: 3). V návaznosti na to vyvstává otázka, zdali nejsou proklamovaná tvrzení o zvýšené pozornosti pouze další obecnou formulací dodanou na základě kritik ze strany NNO a dalších odborníků/odbornic tak, aby jejich ústa byla co nejvíce umlčena, ale přitom zodpovědným orgánům byly ponechány volné ruce a rozsáhlé argumentační pole.

Největším problémem, který v rámci české integrační politiky spatřuji, je absence samotných migrantů/migrantek při přípravě KIC. Nejdůležitější dokument zaměřený na integraci migrantů/migrantek vzniká zcela bez jejich přítomnosti. *„Je potřebné sledovat celkový kontext, v kterém se migrace žen odehrává (v zemi původu i přijímající zemi), všímat si celého procesu migrace od rozhodnutí migrovat, po případnou integraci do nové společnosti, analyzovat problémy, s kterými se v přijímající zemi tyto ženy setkávají a jaký mají dopad na jejich životy. Pouze takovýto „hloubkový“ přístup a pohled může posunout státní politiku integrace od genderově slepého přístupu k politice s explicitní genderovou perspektivou“* (Filadelfiová, Sekulová, 2009: 11-12).

Do budoucnosti považuji za důležité, aby byly v legislativním procesu a při přípravě integračních opatření reprezentovány (nejen) ženy migrantky tím způsobem, že integrační opatření budou vycházet přímo z jejich reálných problémů a potřeb.

1.1.2. Koho tady (ne)chceme?

Vládní dokumenty a legislativní opatření mají na život migrantů a migrantek obrovské dopady, ale jejich životní podmínky v přijímající zemi ovlivňuje mnohem více faktorů, než jen pravidla psaná na papíře. Tyto faktory jsou utvářeny jak ze strany přijímajícího státu a jeho většinové společnosti, ale také v rovině individuálních předpokladů migrující osoby. Neexistuje žádný osvědčený postup, jak migranta/migrantku, jak ze států unijních, tak států neunijních, do české společnosti úspěšně integrovat. V procesu integrace se odráží mnoho faktorů – strukturálních, formálních, ale i individuálních.

Život v České republice konstruuje již *důvod odchodu* ze země původu (útěk před válkou, potřeba živit rodinu, nalézt lepší uplatnění na trhu práce apod.) a *podoba migrace* (dobrovolná, v rámci obchodu s lidmi, rodinná, individuální atd.). Po příchodu do České republiky je to pak především *pobytový status*. Pobytový status je faktor ovlivňující práva a povinnosti migrantů/migrantek, ale také definující jejich postavení ve společnosti. Do doby než migrant/migrantka obdrží pobytový status *trvalý pobyt*, nachází se v nejistém postavení, neboť praxe poměrně častých prodlužování dlouhodobých pobytů a plnění všech povinností je administrativně náročným procesem, který zvýhodňuje především ekonomicky aktivní osoby. *Sociokulturní dispozice* migrující osoby (věk, rodinný status, náboženské vyznání, národnost, země původu atd.) jsou dalšími určujícími faktory v rámci procesu jejího začlenění do majoritní společnosti, stejně tak jako podoba jejich „*vztahu a vazeb k přijímací společnosti a vztahu přijímající společnosti k migrantům/migrantkám*“ (Krchová, Víznerová, Kutálková: 2008).

Pobytová legislativa a povinnosti migrantů/migrantek, vyjma osob disponujících povolením k trvalému pobytu, se dlouhodobě zpřísnují. Migrant/migrantka pak tráví většinu času v kole byrokratického aparátu, přejížděním od jednoho úřadu k druhému a vyděláváním peněz, aby

nemusel/a být závislý/á na českém sociálním systému. Místo toho by se však mohl/a efektivně učit česky, měl/a čas se ve volném čase věnovat kultuře, poznávat nové přátele a prakticky se integrovat do přijímací země. Z důvodu plnění rozsáhlých povinností vycházejících z pobytového zákona jsou migranti/migrantky nejčastěji „jako doma“ pouze na Odděleních pobytů cizinců MV ČR, kam chodí vyřizovat všechny náležitosti svého pobytu.

Z dlouhodobého jednání vlády České republiky vyplývá, že by ráda přijímala pouze vysoce kvalifikované migranty/migrantky, od kterých se předpokládá ekonomická nezávislost a přínos do české státní pokladny ve formě daní a dalších povinných odvodů. V minulosti tak bylo vytvořeno několik projektů i pobytových statusů⁵ podporujících tuto „chtěnou“ migraci a dlouhodobé usazení vysoce kvalifikovaných migrantů/migrantek v České republice.

Vlády, které se v České republice poměrně často střídají a které se jedna od druhé distancují, mají většinou společný, velice obezřetný postoj k migraci a integraci migrantů/migrantek. Migrace je dlouhodobě vnímána z pohledu bezpečnostního diskurzu jako hrozba a ohrožení integrity České republiky. V rámci právě probíhající diskuze nad (ne)přijetím uprchlíků/uprchlic se v tomto duchu vyjádřil i současný ministr vnitra Chovanec: *„Chceme-li, aby se tu sžily (rodiny, pozn. autorky), tak budeme chtít, aby měly nějaké společné prvky. Uvidíme, jak ta nabídka bude široká, jak se nám povede výběr udělat“*⁶. Když pomineme otázku, co jsou to ony „společné prvky“, vyvstane otázka druhá a to, jak se bude zjišťovat, že jimi přicházející migrant/migrantka opravdu disponuje? A máme vůbec právo tyto informace o osobách zjišťovat?

Na toto téma se vedou již několikaleté spory mezi nestátními neziskovými organizacemi pracujícími s migranty a migrantkami, které jednájí především na lidskoprávní úrovni a přemýšlí o migrantech/migrantkách jako o jednotlivcích, kteří/které odcházejí ze svých domovů mnohdy z velmi vážných důvodů a měla by jim tedy být dána možnost usadit se i v jiných zemích, například v České republice.

⁵ Např. projekt „Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“ nebo typ dlouhodobého pobytu za účelem výkonu zaměstnání vyžadující vysokou kvalifikaci tzv. „modrá karta“.

⁶ „Vláda schválila přijetí 15 syrských rodin. Na uprchlíky dá 100 milionů.“ iDNES.cz [online] 14. 1. 2015 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vlada-schvalila-prijeti-15-syrskych-rodin-na-uprchliky-da-100-milionu-1dz-/domaci.aspx?c=A150114_105217_domaci_kop

Na druhé straně barikády pak stojí právě česká ministerstva a vláda, které za migrací vidí nejčastěji ohrožení bezpečnosti nebo finanční výdaje, které integrace nově příchozích vyžaduje.

Kromě těchto dvou stran barikád musíme zmínit i českou veřejnost, která stojí mnohdy uprostřed rozvířených diskuzí mezi odborníky/odbornicemi z řad NNO a akademické sféry a zástupci/zástupkyněmi vlády a ministerstev. Veřejné mínění českých obyvatel/obyvaterek vůči migrantům/migrantkám je dlouhodobě spíše negativní.

Dle výzkumu veřejného mínění z února 2015 (Postoje, 2015) stále více roste negativní postoj majoritní společnosti k této skupině spoluobyvatelů/spoluobyvaterek. Na otázku vnímání migrantů/migrantek žijících dlouhodobě na území České republiky bylo největší zastoupení souhlasných odpovědí zaznamenáno u negativních názorů – migranti/migrantky jsou příčinou nárůstu kriminality (66 % respondentů/respondentek) a zvyšují celkovou nezaměstnanost (65 % respondentů/respondentek). Nesouhlas s těmito výroky vyjádřilo pouze 13 % dotazovaných. Nadpoloviční většina českých občanů/občanek se domnívá, že migranti/migrantky dlouhodobě žijící v České republice znamenají zdravotní riziko (57 % respondentů/respondentek), nesouhlas vyjádřilo pouze 15 % oslovených. Kromě těchto každoročně ustálených negativních postojů je však důležité upozornit na výsledky tvrzení, že migranti/migrantky ohrožují náš způsob života, se kterým souhlasilo 42 % dotazovaných, pouze 23 % respondentů/respondentek nesouhlasilo. U pozitivních výroků týkajících se migrantů/migrantek dlouhodobě pobývajících v České republice naopak převládají nesouhlasné odpovědi. Převážná část české veřejnosti pak nesouhlasí s tím, že migranti/migrantky obohacují českou kulturu (souhlas vyjádřilo 22 % dotázaných, nesouhlas 46 %, což je nevyšší podíl nesouhlasících ze všech položek výzkumu).

Veřejné mínění a chování většinové společnosti přijímající země k migrantům/migrantkám ovlivňuje velmi silně proces jejich začleňování. Vystává zde otázka, jak se migranti/migrantky mohou úspěšně integrovat (což se od nich ze strany přijímající země očekává), když každodenně narážejí nejen na legislativní

bariéry, ale i nevstřícnost ze strany místních občanů a občanek je mezi sebe přijmout?

Na rozvoj a podporu vztahů mezi majoritní společností a migranty/migrantkami je kladen velký důraz v rámci integračních priorit zmiňovaných v KIC (Usnesení, 2015: 10-11). V této době, kdy narůstá vlna nenávisti vůči skupinám migrantů/migrantek (především pak z muslimských států), se jeví práce s majoritní společností, podpora pozitivního mediálního zobrazování migrantů/migrantek a odstraňování stereotypního smýšlení o této skupině obyvatel/obyvatelek České republiky jako nejdůležitější témata pro tvůrce/tvůrkyně a implementátory/implementátorky integračních opatření.

Z vlastní zkušenosti však mohu říct, že práce s majoritní společností v budování nestereotypního smýšlení o migrantech/migrantkách je běh na dlouhou trasu a je potřeba, aby se do něho zapojily nejen NNO, MV ČR, ale i média a především samotní migranti/migrantky.

1.1.3. Ženy migrantky v hledáčku NNO

Pospíšil et al. (in Skovajsa, 2010: 42) uvádějí, že organizace občanské společnosti⁷ plní tři hlavní funkce ve třech základních systémech společnosti, kterými jsou: 1.) poskytování služeb; 2.) advokační funkce neboli lobbying; 3.) budování komunity (podpora vztahů mezi jednotlivci nebo mezi jednotlivci a organizacemi). NNO jsou ve všech třech rovinách důležitým aktérem na poli občanských aktivit a změn, které jejich aktivity mohou přinést.

Nestátní neziskové organizace pracující s migranty a migrantkami ve své činnosti a realizaci projektů stále častěji reflektují otázku genderu v migraci. Poslední dobou tak bylo v českém prostředí realizováno i několik projektů zaměřených přímo na ženy migrantky. Projekty se zaměřují především na zvýšení uplatnění žen migrantek na trhu práce jako zaměstnankyň, ale i jako osob samostatně výdělečných činných, a sladování rodinného a profesního života.

Stále častěji zde vznikají i projekty výzkumné, které ženy migrantky staví do pozice zkoumaných subjektů a přinášejí výsledky ohledně jejich postavení v českém prostředí. U těchto výzkumů je pak důležitý přínos v podobě doporučení

⁷ Neboli nestátní neziskové organizace.

pro státní sféru a další aktéry integrace migrantů/migrantek, které by je měly reflektovat a v nejlepším případě i uvést do praxe.

Cílem práce není podání výčtu těchto projektů⁸ a zhodnocení jejich efektivity vůči cílové skupině žen migrantek, ale upozornění na fakt, že ženy migrantky se stávají (alespoň v neziskovém sektoru) viditelnou skupinou. Kriticky musím však zmínit i realizaci některých aktivit v rámci NNO, které potvrzují esencialistické pojetí „ženství“ a „ženských rolí“. Na základě tohoto stereotypního zobrazení byly nabízeny volnočasové aktivity pro migrantky ve stylu vaření, vyšívání – tzv. *reprodukční kurzy*. (Ezzeddine, 2011) Rekvalifikační kurzy pro ženy migrantky pak nabízely nejčastěji obory jako kadeřnice, kosmetička nebo šička. Na tomto místě si dovoluji tvrdit, že do projektů nebyli zapojeni odborníci a odbornice na gender a tedy vše, co bylo „zaměřené na ženy“, bylo vnímáno jako genderově senzitivní.

Téma genderu by se však nemělo stát obsahově vyprázdněným tématem nebo něčím, co naopak vytváří a podporuje další dichotomie v tom smyslu, že nyní budou vznikat projekty a výzkumy zaměřené pouze na ženy, což způsobí, že se „neviditelnými“ začnou stávat muži. Cílem by mělo být nazírání na migraci a integraci ze všech úhlů pohledů (věk, gender, důvod migrace apod.) a křížovatek nerovností, tzv. „*intersekcionalitou*“ (Kolářová, 2007).

Efektivně vedené genderové projekty NNO by se do budoucna mohly stát pro tvůrce integračních politik na vládní úrovni odrazovým můstkem a vzorem dobré praxe: *„Chceme dosáhnout systémových změn legislativní úpravy a faktického postavení žen migrantek, jak na pracovním trhu, v oblasti zdravotního pojištění a rodinného života včetně sloučení rodiny, tak obecně v migrační politice jako takové. Chceme dosáhnout pozitivní změny veřejných a místních politik a prosazení genderového hlediska do budoucích postupů vytváření veřejných politik v oblasti migrace a rodiny.“* (Podpora, 2015)

Doufejme, že projekty úspěšně povedou k cílům, které si předem stanovily. Předpokladem pro to je i začlenění do realizačních týmů těchto projektů odborníků/odbornic nejen na migraci, ale i na gender a politiku prosazování rovných příležitostí a samozřejmě osob s migrační zkušeností, migrantů a migrantek.

⁸ Seznam některých projektů a odkazy na jejich webové stránky je přílohou č. 1.

Po dlouhém období, kdy české NNO pomáhaly migrantům a migrantkám, ale ti/ty nebyli/y jejich členy/členkami⁹, se tato situace postupně mění. Jako nutný předpoklad efektivity projektů a fungování NNO je, aby v nich participovaly samotné migrantky a samotní migranti. Zajistí se tak vlastní zkušenosti z migrace, integrace do české společnosti a dalších sfér jejich života, ze kterých projekty mohou čerpat inspiraci a dobrou praxi.

1.2. Občanství

1.2.1. Pojem občanství

Občanstvím se jako první teoreticky zabýval Aristoteles v době starověkého Řecka, největší pozornosti se tomuto tématu ale dostalo až v době Velké francouzské revoluce, která položila základy první ústavě postavené na tzv. Deklaraci práv člověka a občana. Člověkem a občanem zde však byl míněn pouze muž, ženy nebyly vnímány jako plnohodnotné členky moderní společnosti. Na protest proti tomuto paternalisticky zaměřenému konceptu se postavila se svojí *Deklarací práv ženy a občanky* Olympe de Gouges (1791). Koncept občanství, který by se mohl zdát genderově neutrální, je velmi hluboce genderovaný.

Různým konceptům občanství se věnovalo a stále věnuje mnoho teoretiků/teoretiček, ale jak Phillips (in Yuval-Davis, 1997: 68) trefně poznamenává, „*zdá se, že po něm prahne mnoho lidí, ale nikdo vlastně neví, co to je*“. Objasnit nebo alespoň popsat všechny existující teorie občanství, by vydalo na několik diplomových prací. Mým cílem je podat vysvětlení pojmu občanství tak, jak ho chápu, a jakým způsobem k němu budu v rámci této práce přistupovat.

Současní teoretici (převážně tedy muži) vidí občanství jako nejvýraznější rys moderního politického diskurzu Západu. (Lister, 2003: 1) „*Občanství znamená členství v určitém politickém společenství, které je jako takové uznáno podle práva tohoto společenství. Občanství však nepředstavuje jen pouhý fakt uznaného členství ve skupině obyvatel nějakého státu, ale především soubor práv a povinností, které s tímto členstvím souvisejí.*“ (Skovajsa, 2010: 1) Pojem občanství je dále charakterizován jako „*soubor sociálních vztahů mezi jednotlivcem a státem a mezi jednotlivci navzájem.*“ (Lister, 2003: 15)

⁹ Ve smyslu zaměstnanců/zaměstnanek nebo externích odborníků/odbornic, konzultantů/konzultantek.

Pojem občanství lze definovat jen velmi omezeně, protože je závislý na neustálém vývoji jednotlivých (národních) států a jejich politickém a právním uspořádání. Britský sociolog Marshall však rozlišil tři typy občanství: právní, politické a sociální, které vztahuje k národnímu státu, v jehož rámci „*existoval pocit sdílené sounáležitosti a příslušnosti k jednomu celku*“ (neboli národu, pozn. autorky) (in Manza, Sauder, 2009). V posledních desetiletích se však mluví o rozpadu dřívějších národních států „*v důsledku vnějších tlaků ekonomické a kulturní globalizace*“. (Císař, 2005: 87) I přestože se například v rámci EU řeší otázka *evropského občanství*, je zapotřebí zahrnout do konceptu mnohem více než pouhých 28 členských států.

Regionální úroveň, kterou pro nás představuje například výše zmíněné evropské občanství, podle některých odborníků a odbornic, není v době rozsáhlé globalizace již dostačující. Národní státy neplní již svoji funkci a je potřeba je nahradit něčím, co přesahuje geografické území národních států. Na základě této výzvy pak někteří odborníci a odbornice přišli s myšlenkou tzv. *světového/globálního* nebo *kosmopolitního demokratického občanství*. Nositelem demokratizace na nadnárodní úrovni se má v tomto případě stát globální občanská společnost, která by se vyznačovala tzv. *světoobčanstvím*. Již nyní občanská sdružení, nestátní neziskové organizace a sociální hnutí působí na nadnárodní úrovni, vznikají také mezinárodní neziskové organizace, pořádají se summity o řešení (nejen) globálních otázek apod.

Proti kosmopolitní teorii sdíleného občanství, se ohrazuje spousta kritiků a kritiček, jež si nedokáží představit fungování světoobčanství v praxi. Tarrow (in Císař, 2005: 100-101) tvrdí, že „*na nadnárodní úrovni chybí rozvinuté sociální sítě a kulturní zdroje, které by umožňovaly konstrukci transnacionálních identit sociálních hnutí. [...] To, co je dnes označováno jako globální občanská společnost, není ničím jiným než skupinou elitních a vzdělaných profesionálů, kteří sledují své zájmy bez ohledu na konkrétní lokální potřeby a nezřídka spíše v protikladu k nim*“. Cílem kritiky se tedy stávají členové/členky globální občanské společnosti, především pak mezinárodní neziskové organizace, které často zaujímají paternalistický postoj vůči lokálním zástupcům/zástupkyním – ti/ty pak nemají možnost jejich agendu nijak ovlivnit a dochází tedy k jejich „využívání“.

Tohoto (nevědomého) jednání se nejčastěji dopouštějí mezinárodní nevládní organizace působící a chtějící přinést „změny k lepšímu“ ve státech třetího světa. Stejně tomu bylo i v rámci západních mezinárodních nevládních organizací, které po pádu socialistického režimu přispěchaly na pomoc nově se rodícím státům ve střední a východní Evropě. Zájmy a potřeby zde žijících lidí však nebyly vyslyšeny a vznikaly tedy programy, kterými sice měl být podpořen rozvoj občanské společnosti, ale namísto toho došlo k jejímu zneschopňování a k oslabení síly lokálních aktérů (Carothers, McMahon in Císař, 2005: 101-102).

Císař na závěr diskuze o možnosti kosmopolitního/globálního občanství dodává, že nelze očekávat jeho silné ukotvení, neboť by vyžadovalo především zajištění rovných občanských a politických práv pro všechny, které se odvíjí od úrovně poskytování těchto práv v rámci jednotlivých národních států. Cílem globálních aktivit by tedy mělo být prosazení občanské participace na úrovni všech států tím způsobem, aby se aktéry/aktérkami změn stali/y samotní občané/občanky (Císař, 2005).

V době kdy mluvíme o feminizaci migrace a genderovaném konceptu občanství, je důležité začít reflektovat samotné pohledy žen jako občanek naší společnosti na tato témata. Erel (2009) využívá narativního vyprávění tureckých žen migrantek k tomu, aby představila jejich pojetí občanství a proces „stát se občankou“. V rámci každé ze čtyř definovaných oblastí života (1. vzdělávací systém a původní rodina; 2. trh práce a pracovní zázemí; 3. rodiny, které vytvořily; 4. politika) ženy migrantky zažívají tři kritické procesy vedoucí následně k rozvoji vlastního pojetí občanství. První proces začíná v momentě, kdy žena začíná být subjektem činnosti – začíná být aktivní. Druhý proces je definovaný momentem uvědomění si vlastní kulturní a politické kapacity a své role ve vztahu k ostatním občanům/občankám. Posledním procesem je pak získání legitimních občanských práv (dle platné legislativy daného státu). Autorka na životních příbězích migrantek z Turecka dokládá, že se na koncept občanství musíme dívat komplexně, z různých úhlů pohledů. Ženy v jejím výzkumném vzorku pak nejvíce formulují své pojetí občanství ve spojitosti s jejich *politickou angažovaností a aktivismem*. Tyto ženy jsou nejčastěji zapojeny do NNO, prostřednictvím kterých budují svou identitu jako *lokálních, národních a světových občanek*.

1.2.2. Být Čechem/Češkou – česká praxe v udělování občanství

Ráda bych se nyní vrátila do situace České republiky a představila současnou situaci v udělování českého státního občanství ve smyslu příslušnosti k národnímu státu.

V České republice klesá průběžně od roku 2008 počet přechodně pobývajících migrantů/migrantek z třetích zemí. Tento pokles je způsoben nedostatečnou možností pracovního uplatnění v důsledku ekonomické krize. „Naopak počet cizinců s trvalým pobytem nadále roste, od roku 2012 dokonce značně dynamicky – na konci třetího čtvrtletí roku 2014 již více než dvě třetiny občanů třetích zemí (tj. 67,2 %) získaly na území České republiky trvalý pobyt.“ (Usnesení, 2015: 1) Migranti/migrantky s trvalým pobytem a po splnění zákonem daných podmínek se často stávají žadateli/žadatelkami o české státní občanství. Cesta k jeho získání však není jednoduchá a představuje pro řadu migrantů/migrantek nedosažitelný cíl.

Občanství je sporným konceptem, protože na jedné straně slibuje rovnost a začlenění, zatímco na druhé straně buduje hranice a vyloučení. (Erel, 2009: 39) Jednou z hranic, na které migranti/migrantky naráží, jsou stále se zpříšňující se nároky na žadatele/žadatelky o české státní občanství.

V udělování státního občanství je Česká republika jedním z nejpřísnějších států EU. Z údajů Eurostatu za období 2000 až 2010 vyplývá, že v rámci EU uděluje méně státních občanství než Česká republika pouze Malta, Litva a Slovensko, které má ale v populaci sedmkrát méně migrantů/migrantek než Česká republika (Vyjádření, 2015).

MV ČR jako zodpovědný orgán *může*, nikoliv musí, české státní občanství udělit migrantu/migrantce nebo osobě bez státní příslušnosti, pokud splní zákonem dané povinnosti. Na tomto místě nebudu uvádět jejich rozsáhlý výčet, který je dostupný na stránkách MV ČR¹⁰, a který se stal cílem kritiky ze strany NNO po nabytí nového zákona o občanství dne 1. 1. 2014¹¹. Chci zde poukázat na fakt, že stát se v průběhu života Čechem/Češkou, je velmi složitým procesem, který

¹⁰ Udělení státního občanství České republiky, online dostupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/udeleni-statniho-obcanstvi-ceske-republiky.aspx>

¹¹ Dne 1. 1. 2014 byly tímto zákonem nahrazeny do té doby platný zákon č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství České republiky, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 193/1999 Sb., o státním občanství některých bývalých československých státních občanů, ve znění pozdějších předpisů.

může trvat i několik let po tom, co je migrant/migrantka již oprávněn/a o české občanství požádat.

Kromě povinnosti být tzv. „slušným/slušnou“ obyvatelem/obyvatečkou České republiky, která se prokazuje výpisem z trestního rejstříku nebo dohledáním zda v České republice žadatel/žadatelka výrazně zatěžoval/a sociální systém nebo řádně neplatil/a daně, pojištění apod., musí také žadatel/žadatelka prokázat i to, že je „dobře znalým/znalou“ obyvatelem/obyvatečkou České republiky. Tuto znalost pak musí prokázat dostatečnou úroveň českého jazyka a složením testu z českých reálií¹² zahrnujících následující oblasti: občanský základ, základní geografické informace o České republice, základní historické a kulturní informace o České republice.

Je však důležité rozlišovat mezi legislativní dimenzí občanství a osobní dimenzí, která se pak nejvíce podobá obrazu „patřit někam“. Erel (2009: 1) upozorňuje na fakt, že zde jsou vedeny debaty o změnách vnímání sounáležitosti s národními státy v důsledku transnacionálních vztahů, migrace a zkušenosti „nových národů“, ale že jen velmi málo pozornosti je věnováno otázce, jak ženy migrantky samy redefinují koncept postnacionálního, multikulturního nebo transnacionálního občanství.

1.2.3. Účast na politické moci

Oproti pobytovému statusu *trvalý pobyt* mají osoby s přiznaným českým státním občanstvím a po splnění potřebné věkové hranice právo volit a být volen/volena na lokální, celonárodní i evropské úrovni.

Právo volit v České republice využívá pouze okolo poloviny voličů/voliček. Největší volební účast zaznamenaly volby prezidenta České republiky v roce 2013, kde v prvním kole volilo 61 % a ve druhém 59 % voličů/voliček. Volební účast 59 % byla zaznamenána i při volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v roce 2013. Volby do zastupitelstev obcí, městysů a měst v roce 2014 však zaznamenaly volební účast pouhých 44 % voličů/voliček.¹³ Volební právo je

¹² Více informací o zkoušce z českého jazyka a českých reálií je online dostupné na: <http://obcanstvi.cestina-pro-cizince.cz/>

¹³ „Otevřená data pro volební výsledky“. Český statistický úřad [online] [cit. 2015-06-16]. Dostupné z: <http://volby.cz/opendata/opendata.htm>

tedy právem, který není ze strany osob, které jím disponují, doposud dostatečně využíváno.

Potenciálními voliči a voličkami jsou i migranti/migrantky dlouhodobě žijící na území České republiky. Na politickou participaci migrantů/migrantek, tedy ještě těch, kteří ještě nejsou občany/občankami, je ze strany EU (prostřednictvím Závěrů Rady a zástupců vlád členských k přijetí společných základních principů politiky integrace přistěhovalců v Evropské unii z roku 2004) kladen velký důraz. Ze zmíněného dokumentu vyplývá následující: *„Přistěhovalci by měli být zapojováni do všech vrstev demokratického procesu, kdekoli je to možné [...]. Kdykoliv je to možné, mohli by přistěhovalci získávat i aktivní a pasivní volební právo a právo vstupovat do politických stran.“* (Závěry, 2004). Bohužel přijetí společných základních principů zůstává na úrovni *doporučení* a jednotlivé státy EU nijak právně nezavazuje k jejich uvedení do praxe.

Volební právo na lokální úrovni bylo migrantům/migrantkám ze třetích zemí přiznáno již celkem 16 z 28 členských států EU. Česká republika se řadí do zbývajících seznamu 12 států, které prozatím *zvažují* přijetí volebního práva pro dlouhodobě usazené migranty/migrantky. Migranti/migrantky jsou početnou skupinou - v České republice tvoří 13% všech obyvatel/obyvatelek. O přiznání volebního práva pro tuto skupinu obyvatel/obyvatelek dlouhodobě usilují nejenom české NNO, ale i např. veřejná ochránkyně práv, která tento postoj vyjádřila na mezinárodní konferenci o politické participaci. Ve svém příspěvku uvedla, že *„vyloučení cizinců z politického a veřejného rozhodování v nich naopak vyvolává pocit odcizení, nepochopení jejich přínosu a vede k pocitům méněcennosti“*. (Šabatová, 2015)

Organizace pro pomoc uprchlíkům, která konferenci o politické participaci migrantů/migrantek organizovala, vydala také publikaci o participaci a zapojení migrantů/migrantek ze třetích zemí do veřejného života v 9 členských státech EU¹⁴, kde je i podrobně popsán současný stav v České republice. Autoři a autorky na závěr této publikace předkládají doporučení směrem ke sdružením migrantů/migrantek, tvůrcům/tvůrkyním politik a stakeholderům/stakeholderkám,

¹⁴ Organizace pro pomoc uprchlíkům, z.s. 2015. *Participation and Policy Involvement of Third Country Nationals of 9 Central and Eastern EU Member States*. Praha

jak podpořit (nejen politickou) participaci migrantů/migrantek v jejich státech, obcích a krajích.

KIC pak k tématu participace migrantů/migrantek dodává: *„Je věcí krajů a obcí, aby podporovaly participaci cizinců na veřejném životě, umožňovaly cizincům účast při formulování integračních opatření a politik, které se jich bezprostředně týkají¹⁵, podporovaly jejich zapojení do poradních výborů či platforem, a to zejména na lokální a regionální úrovni. Důležitá je podpora občanské společnosti na regionální a lokální úrovni.“* (Usnesení, 2015: 11-12) Vláda se tedy ve svém dokumentu o integraci migrantů/migrantek nezmiňuje o prosazování volebního práva pro migranty/migrantky, ale navíc ze sebe snímá odpovědnost za jejich participaci a přesunuje ji na lokální úroveň prezentovanou jednotlivými kraji a obcemi České republiky.

Česká republika přiznala volební právo pro občany/občanky EU do zastupitelstev měst a obcí až na konci roku 2014. Občané a občanky členských států EU tak mohou volit a být voleni/y, nicméně podle zákona č. 424/1991 Sb. o sdružování v politických stranách a v politických hnutích, § 2, odst. 3¹⁶ je jim stále upíráno stát se členy/členkami politických stran. Pokud chtějí být EU občané/občanky voleni, pak musí být voleni pouze jako nestraniční kandidáti/kandidátky, což může velmi zásadně snížit jejich šance se propracovat na kandidátní listiny politických stran. Pokud ale občané/občanky EU získali svá (některá!) volební práva v České republice až v roce 2014, musíme předpokládat, že boj za volební práva migrantů/migrantek ze třetích zemí bude ještě dlouhý. Debata o politických právech migrantů/migrantek je na úrovni politických stran opět zabarvena bezpečnostním diskurzem.

Na dlouhodobě nepříznivou situaci v politické participaci neobčanů/neobčanek České republiky odkazují výsledky mezinárodního srovnání integračních politik v rámci MIPEX¹⁷ pro rok 2015, kde Česká republika obsadila 29. místo z celkového počtu 38 hodnocených zemí v oblasti umožnění politické participace migrantům/migrantkám. Tyto výsledky jsou alarmující a poukazují

¹⁵ „Např. zapojení cizinců do tvorby plánů komunitního rozvoje, účast cizinců na jednání platform krajů či měst, na formulování integračních opatření a politik v rámci přípravy projektů krajů a obcí atd.“ (Usnesení, 2015: 11)

¹⁶ „Členem strany a hnutí může být občan (tedy osoba s českou státní příslušností, pozn. autorky) starší 18 let, může být však členem pouze jedné strany nebo hnutí.“

¹⁷ Migrant Integration Policy Index (MIPEX) je analytický nástroj na porovnání integračních politik ve vybraných zemích.

na fakt, že Česká republika neposkytuje migrantům/migrantkám ze třetích zemí *žádná* práva jak se účastnit politického života alespoň na lokální úrovni – ve městech a v obcích, kde žijí. Situace s prosazováním politických práv pro migranty/migrantky se pak často přirovnává k boji za politická práva žen, která ještě ve 20. století nebyla ve všech „vyspělých“ zemích ženám přiznána.

Doporučení pro Českou republiku jsou tedy jasná – více zapojovat migranty/migrantky do veřejného života, využívat jejich zkušeností a reflektovat jejich potřeby v praxi. Mezi doporučeními je také přiznání volebního práva do zastupitelstev měst a obcí pro migranty/migrantky s pobytoвым oprávněním trvalý pobyt.

1.3. Aktivní občanství

Pojem *aktivní občanství* je obsažen přímo v názvu diplomové práce – v této kapitole se budu snažit o jeho teoretické uchopení, které v empirické části propojím s životními příběhy narátorek.

V případě, kdy občanství nebudeme vnímat v rámci politického diskurzu (soubor práv a povinností občana/občanky), ale jako dobrovolné jednání v rámci společnosti a pro její dobro, pak budeme mluvit o tzv. *aktivním občanství* (Yuval-Davis, 1997: 84).

Koncept aktivního občanství, stejně jako politického občanství, je genderovaný (Lister, 2003) v tom smyslu, že vyzdvihuje ctnosti mužů a striktně odděluje veřejnou (mužskou – placenou) a privátní (ženskou - neplacenou) sféru. Rigidní náhled na občanství spojený se sociálně konstruovanými rolemi žen a mužů je předmětem kritiky feministicky zaměřených výzkumníků/výzkumnic (např. Lister; Hašková, Uhde; Yuval-Davis; Fitzgerald). Aktivní občanství podhodnocovalo ženy tím, že nebylo schopné reflektovat, že ženy a muži mají historicky jiný přístup k občanství (např. ve smyslu volebního práva, které ženám v některých evropských státech bylo přiznáno až na konci 20. století). Muži byli chápáni jako představitelé veřejného sektoru, kde vykonávali činnosti jako aktivní občané a byli za to placeni. Naopak ženy, kterým jejich sociální role přičly především péči o domácnost a rodinné příslušníky/příslušnice, se jako aktivní občanky nijak nechovaly. Aktivní občanství bylo tedy chápáno především na úrovni

„viditelných“ činností pro společnost, spojených s politickou mocí (Fitzgerald, 2010: 71).

Fitzgerald (2010: 71-72) se staví za názor, že je potřeba právě sociální role žen a mužů ve společnosti vidět jako genderové normy, které ovlivňují obecný pohled žen na politiku a obzvláště na téma aktivního občanství. Lister (2003) k tomuto tématu dodává, že je nutné přetvořit občanství do *ženám přátelštější* verze, která bude zahrnovat v sobě i uznanou *politiku péče*. Hašková, Uhde (2009: 15-21) jsou zastánkyněmi názoru, že péče a starost o druhé je *občanskou povinností* jak žen, tak i mužů, a proto by péči měla být věnována dostatečná pozornost.

Lister (2003: 24) přirovnává aktivní občanství k formě občanství, kterou marginalizované skupiny, například ženy, praktikují ve formě neformálních komunitních svazků, které nejsou paternalisticky organizovány shora a dávají tak ženám možnost stavět se do role subjektů, nikoliv objektů. Erel (2009) toto dokládá na životech migrantek z Turecka, které se organizují v různých NNO, ale i v jiných formách sdružení, v rámci kterých jsou aktivní.

Cílem aktivního občanství je být členem/členkou společnosti, ve které žijí, zajímat se o ni a konat činnosti, které se budou odrážet na lidské, občanské i politické rovině. Péče o další členy/členky této společnosti je pak důležitou činností v rámci naplňování občanství a s tím souvisejících občanských povinností. Další z forem aktivního občanství je občanská angažovanost - zapojování se do společenských struktur, podpora lokálních aktivit, charitativních akcí apod.

Aktivní občanství je spojené s demokracií – v demokracii je občanům/občankám dovoleno nebo přímo od nich očekáváno jejich zapojení do společnosti. V demokratických společnostech jsou pak osoby k občanství vychovávány (např. v rámci výchovy k občanství¹⁸). Radou Evropy a Evropským parlamentem přijatý dokument Klíčové schopnosti pro celoživotní učení „na evropské úrovni identifikuje a definuje klíčové schopnosti, které občané potřebují pro své osobní naplnění, sociální začlenění, aktivní občanství a zaměstnatelnost v naší společnosti založené na znalostech.“ (Pavličíková, Zbudilová a kol., 2014) Mnoho migrantů/migrantek však do EU přichází ze zemí,

¹⁸ Výchova k občanství se na základních školách vyučuje dle Rámcového vzdělávacího plánu pro základní vzdělávání, *Standardy pro základní školy v oblasti Výchova k občanství*.

kde demokracie neexistuje. Formy občanství v demokratickém zřízení jsou pro tyto osoby velkou neznámou. Státní zřízení země původu migrantů/migrantek je určující pro začlenění těchto osob do České republiky nebo jiných evropských, demokratických zemí.

Pokud tedy chceme, aby se nově příchozí sžili s Českou republikou, je zapotřebí je vzdělávat v otázkách (aktivního) občanství a seznamovat je s idejemi demokracie. Vzdělávání v tomto ohledu je nutné zajistit jak u nezletilých v rámci povinné školní docházky, tak i u dospělých migrantů/migrantek v rámci kurzů pořádaných NNO apod.

1.3.1. Občanská angažovanost

„Občanská společnost je nedílnou součástí moderních demokratických států. Aby tato občanská společnost skutečně žila a přispívala k fungování demokracie, musí být naplněna aktivními občany. Těmi se však nestáváme automaticky od narození, občanskému jednání se postupně učíme.“ (Občanská angažovanost, 2015: 3)

Z výše uvedené citace vyplývá, že se nikdo nerodí jako hotový/hotová občan/občanka, ale naopak se jím/jí v průběhu života stává, učí se jím/jí být. Občanské jednání pak úzce souvisí s motivací jednat pro společnost, být občansky angažovaný/angažovaná.

O občanské angažovanosti migrantů/migrantek nejsou dostupné žádné statistické údaje. Když se ale podíváme na výsledky o občanské angažovanosti českých občanů/občanek, jedná se spíše o okrajovou záležitost, která je odvislá od věku, vzdělání a dalších socioekonomických faktorech.

V rámci výzkumu občanské angažovanosti bylo *identifikováno „šest odlišných segmentů české společnosti z hlediska občanské angažovanosti, které se liší mírou své aktivity i jejím tematickým zaměřením. Tři ze segmentů tvořící dohromady 45 % populace lze považovat za aktivní část občanské společnosti (segmenty Aktivní, Apoliticky aktivní a Politicky aktivní), zbylé tři segmenty zahrnující 55 % dospělé populace jsou převážně pasivní (Pomocné ruce, Příležitostní dárci, Pasivní)“.* (Občanská angažovanost, 2015: 25) Z tohoto výzkumu tedy vyplývá,

že méně jak polovina českých občanů/občanek se nějakým způsobem angažuje ve společnosti.

Otázkou zůstává, zda by se míra angažovanosti ve společnosti navýšila nebo naopak snížila, kdyby výzkum zahrnoval i v České republice dlouhodobě pobývajcí migranty/migrantky. Výše uvedenou specifikaci šesti segmentů použijí na vzorku žen narátorek v empirické části této práce.

Výše uvedený výzkum byl zaměřen pouze na české občany a občanky, kteří se žádným způsobem nepodílí v oblasti nestátních neziskových organizací či formálních sdruženích (jako jejich zaměstnanci/zaměstnankyně nebo na dobrovolnické bázi).

Na základě Listiny základních práv a svobod přijaté (Usnesení, 1992) v roce 1992 má každý/každá právo se spolu s jinými sdružovat ve spolcích, společnostech a jiných sdruženích. Toto právo na sdružování se tedy týká jak občanů/občanek České republiky, tak i migrantů/migrantů na území České republiky žijících.

V rámci sdružování mezi lidmi, neboli sociálního jednání, rozlišujeme podle toho, zda: (1) je formální (probíhá podle předem daných pravidel, většinou zákonů) nebo neformální (může se řídit pouze pravidly skupiny); (2) jeho hlavní cíl se nachází v rodině nebo ve společnosti. Na základě toho rozdělení pak Skovajsa rozlišuje čtyři typy jednání: a) neformální ekonomické jednání a péče; b) formální ekonomické jednání; c) neformální občanské jednání; d) formální občanské jednání (Skovajsa, 2010: 34-35).

V České republice funguje několik sdružení migrantů a migrantek. Většina z nich pak působí více na neformálním občanském jednání, na dobrovolnické bázi bez nutnosti zakládat právnické subjekty. Tato neformální sdružení neorganizovaných jednotlivců usilují zejména o naplnění zájmů celé společnosti nebo nějaké skupiny (jejich komunity) bez podmínky dosažení zisku. (Skovajsa, 2010: 34) Aktivity neformálních sdružení nejsou financovány z dotačních řízení (neboť se nejedná o právnické subjekty, které jsou oprávněnými žadateli dotačních řízení), ale především z vlastních zdrojů dané komunity a jednotlivců. Tato sdružení také využívají spolupráce s nestátními neziskovými organizacemi pracujícími s migranty a migrantkami, se kterými spolupřádají různé kulturní či sportovní akce, koncerty a další aktivity.

Migrantská sdružení chtějí kromě lidí z neziskového sektoru a dalších migrantů/migrantek či lidí z jejich komunit zapojovat do svých aktivit také lokální obyvatele/obyvatelky z majoritní společnosti. V tomto směru jsou tedy těmi, kdo se snaží naplňovat jednu z priorit KIC a tou je podpora vzájemných vztahů mezi migranty a majoritní společností (Usnesení, 2015: 10-11). Na druhou stranu je zde důležité zmínit, že většina ze zástupců/zástupkyň těchto sdružení jsou osoby s migračním původem, které již získaly české státní občanství. (Organizace pro pomoc uprchlíkům, 2015: 156) Jedním z možných vysvětlení tohoto jevu může být fakt, že migranti/migrantky jsou často tak vytíženi/y „bojem za jejich udržení se v České republice“, že na další činnost mimo záležitosti související přímo s jejich pobytem, nemají časovou kapacitu. To však neznamená, že by se o další činnosti rádi/y nezajímali/y a nevěnovali/y se jim, což mimo jiné vyplynulo i z vyprávění narátorek.

Druhým důvodem pak může být neznalost fungování nebo i existence neziskového sektoru a občanských aktivit. Obecně si myslím, že NNO pomáhající migrantům nemají dostatečně dobré public relations a nevyužívají dostatečně všech dostupných komunikačních kanálů, jak migranty/migrantky oslovit. Vysoký počet migrantů/migrantek, kteří nevědí o existenci a službách NNO, dokládají i výzkumy realizované mezi migranty/migrantkami. Výsledky těchto výzkumů však mohou být diskutabilní, na což upozorňují samotní výzkumníci/výzkumnice v závěrečných zprávách¹⁹. To ale nemění nic na faktu, že v mnoha případech migranti/migrantky informace o NNO nemají, nejsou jim dostupné nebo nevědí jak se k nim dostat.

Důležitost vytváření vlastních aktivit ze strany žen migrantek je nedílnou součástí jejich aktivizace a uplatnění v přijímající zemi. V České republice existuje několik příkladů velmi aktivních ženských skupin, které tyto ženy sdružují nebo které tyto ženy samy založily. Tyto skupiny se pak nejčastěji věnují organizování společných setkání a různých kulturních akcí. Bohužel jejich aktivity nemají moc velký dosah mimo jejich komunity a nijak se nepodílí na ovlivňování integrační politiky. Jejich hlas tedy není ještě dostatečně hlasitý.

¹⁹ Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. *Jak slouží centra pro integraci cizinců z třetích zemí? Výzkumná sonda nebo Integrační centrum Praha, o.p.s. Jak se žije migrantům a migrantkám na území hl. m. Prahy. Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření.*

2 Metodologická část

Výzkum v podobě orální historie se stal výchozím bodem pro celou práci, a proto jeho realizaci věnuji celou následující část této práce.

2.1. Teoretický základ výzkumu

2.1.1. „Mít hlas a být slyšet“ - výběr metody

Ženy migrantky a jejich role v rámci migrace byly do nedávné doby v celosvětovém měřítku opomíjeny (Pedraza, 2008: 303). V českém prostředí tento negativní trend však bohužel stále přetrvává. Jak dokládá Ezzeddine (2011: 114-116), pokud se v České republice vytvářejí jakékoliv vládní dokumenty a strategie o migraci potažmo integraci, ženy migrantky jsou v nich nadále zcela vynechány, nebo na druhé straně genderově stereotypně vykresleny jako oběti migrace a pasivní doprovod svých, pro migraci se rozhodujících manželů.

Ve své práci dávám deseti ženám možnost, aby představily své životní příběhy odehrávající se částečně v zemi jejich původu i v České republice. Orální historii využívám jako prostředek k prolomení ticha těchto žen a představení jejich individuálních perspektiv, jelikož „*mít hlas znamená být člověkem. Mít co říct znamená být konkrétní osobou*“ (Gilligan, 2001: 17-18).

Schüpbach (2008) rozlišuje v rámci migračních studií zaměřených na životy migrantů a migrantek dvě stěžejní metody - *migrant life stories* a *ethnic life stories*. Obě metody jsou používány v migračních studiích a narátory/narátorkami jsou osoby s migrantskou zkušeností. V prvním případě se však jedná o osoby, které migrovaly v době svého dospívání nebo již jako dospělí, a proto ve svých příbězích reflektují zážitky či události jak ze země původu, tak i přijímající země. Ve druhém případě se jedná o osoby, které migrovaly jako malé děti nebo se narodily a vyrůstaly v etnickém sousedství přijímající země. Obě metody jsou používány především pro písemná data (deníky, dopisy a jiné dokumenty narátorů/narátorek), ale autorka vidí jejich adekvátní použití právě i pro účely orální historie. Obecně je metoda life stories využívána pro získání „*jedincova subjektivního, retrospektivního výčtu jeho/jejího života*“ (Schüpbach, 2008: 52).

Metoda migrant life stories je prostředkem pro zkoumání propojení mezi subjektivitou žen narátorek a sociálními strukturami, ve kterých žijí (Erel, 2009: 5).

Metoda se stala základem pro můj výzkum. Metodu ethnic life stories využívám pouze pro narátorky (Linh, Amal), které do České republiky migrovaly se svými rodiči shodně ve třech letech věku. V rámci jejich životních příběhů se pak zaměřuji na otázku aktivního občanství a jejich zapojení do veřejného života. Tyto narátorky a jejich příběhy využívám jako *deviant sampling* (Patton, 2002: 232), na kterých se pokusím ukázat, zda, a popřípadě jak moc, se odlišuje zapojení do veřejného života a pojetí aktivního občanství u těch, které v České republice vyrůstaly, nemají osobní zkušenost s dlouhodobým pobytem v zemi původu a jsou již občankami České republiky, od těch žen, které přijely do České republiky v době dospívání nebo jako dospělé ženy. Erel (2009) upozorňuje, že je důležité ptát se samotných žen migrantek, jak ony sebe definují v rámci „občanství“ a kam se cítí, že patří.

Před samotnou realizací rozhovorů jsem určila oblasti mého výzkumného zájmu, které by měly být součástí vyprávění narátorek, popřípadě mých doplňujících otázek. Jednalo se o následující oblasti, které považuji za stěžejní vzhledem k tématu a cíli mé práce:

- *Aktivní občanství* - cílem mé práce je hledání podoby aktivního občanství pohledem samotných žen migrantek. Co pro narátorky znamená termín aktivní občanství/active citizenship²⁰ – jak by ho definovaly? Jak jsou ony samy aktivní?
- *České státní občanství a právo volit* – chtějí v budoucnosti požádat o české občanství? Co to pro ně znamená? Mají zájem volit nebo být voleny?
- *Život v rodné zemi* – otázky týkající se rodiny, dětství, vzdělávání aj.
- *Migrace* – důvody migrace, výběr hostitelské země, cesta do České republiky, identifikace ženy jako migrantky
- *Život v ČR* – téma příjezdu do ČR, bariéry v začleňování do české společnosti, diskriminace, budování nového života, kariéra a profesní uplatnění)
- *Hodnotící shrnutí* – jak hodnotí svůj dosavadní život, na co jsou pyšné?

²⁰ Anglický pojem zde uvádím v návaznosti na to, že rozhovory s některými narátorkami (Marison, Joy, Rachel) byly vedeny v angličtině.

Výzkum považuji za feministicky orientovaný nejen proto, že je zaměřený na ženy ale také, že je realizovaný mnou jako ženou výzkumníci. Jak však upozorňuje Ramazanoglu a Holland, (2004: 8) *„feministické výzkumnice/ výzkumníci nemohou tak jednoduše postavit ženu do role subjektu, stejně jako se nemohou domnívat, že feministkou může být pouze žena.“* To, že jsem žena já i moje narátorky nám může usnadnit diskuzi o tématech, která *„nejsou typická pro veřejné nebo akademické diskuze a proto nejsou pojmenovaná“* (Reinharz 1992: 23).

Nejdůležitější motivací pro realizaci tohoto výzkumu bylo dání hlasu marginalizované skupině, kterou ženy migrantky v České republice zajisté jsou, protože je to pro ně *„důležitým emancipačním krokem“* (Erel, 2009: 5).

Za neméně důležité v rámci mého výzkumu pak považuji reflexi mojí vlastní lokace (str. 41-42) a jeho ovlivnění feministickými teoriemi, feministickou politikou a etikou.

2.1.2. Výběr a oslovení narátorek

Výzkum je kvalitativní a jeho cílem není přinést výsledky, které by se daly zobecnit na populaci žen migrantek žijících v České republice a „mluvit za ně“. Výzkum má naopak ilustrovat pohled na téma aktivního občanství na příkladu vybraných žen migrantek (a žen s migračním původem) žijících v České republice.

Narátorky byly do výzkumu vybrány *účelově* (purposive sampling), podle níže uvedených kritérií a podmínek. Pobytové oprávnění značně ovlivňuje každodenní život migrantek a bylo tedy jedním ze stěžejních kritérií pro výběr. Narátorkou se mohla stát žena, která *se nenarodila jako česká státní občanka ani občanka země EU nebo EHP* a která nyní pobývá v České republice na základě *povolení k trvalému pobytu*²¹. Povolení k trvalému pobytu zajišťuje osobám, kterým bylo uděleno, stejná práva jako občanům a občankám České republiky s výjimkou aktivního a pasivního volebního práva a možnosti pracovat v některých (především státních) zaměstnáních. S pobytovým oprávněním souvisí také délka pobytu v České republice – trvalý pobyt je udělován nejčastěji po pěti letech nepřetržitého dlouhodobého pobytu v České republice, tzn. že všechny ženy narátorky pobývají

²¹ Dle Zákona č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů.

v České republice minimálně pět let. Narátorky tak prošly nejen zdlouhavými legislativními procesy k získání stabilního pobytového statusu, čímž povolení k trvalému pobytu je, ale také měly delší čas na zorientování se v českém prostředí, ve fungování českého státu, společnosti, v české kultuře a zvycích. „Sžití se“ s novým domovem byl jedním z mých předpokladů pro naplňování forem aktivního občanství. O tom, jak se tento předpoklad (ne)naplnil, budu hovořit v dalších kapitolách. Jednalo se celkem o osm narátorek, jež pobývají v Čechách v délce pěti až šestadvaceti let a mají udělené povolení k trvalému pobytu.

I přes několikaletý pobyt v Čechách a jejich míru začlenění do české společnosti popisují všechny narátorky jako *ženy migrantky*, neboť jejich migrační zkušenost je pro tuto práci určující a ony samy ji v rámci svých vyprávění hodnotí jako zlomový bod ve svém dosavadním životním příběhu. Migrace je pro všechny narátorky stále živým tématem, s jejímiž konsekvencemi jsou každý den konfrontovány.

Jak bylo zmíněno výše, zeměmi původu narátorek jsou země mimo EU a EHP. Aby byl vzorek co nejrozmanitější, dbala jsem při výběru narátorek na to, aby byly zastoupeny ženy ze zemí, ze kterých pochází největší počet²² migrantů a migrantek žijících v České republice. Jednalo se tedy o následující země původu: Ukrajina, Rusko, Vietnam, USA, Mongolsko, Mexiko, Nigérie, Palestina, Bosna a Hercegovina a Filipíny. Každá země je zastoupena pouze jednou ženou narátorkou.

Dalším faktorem výběru bylo i profesní zaměření jednotlivých žen. Mým záměrem bylo mít ve vzorku zastoupenou ženu pracující v neziskovém sektoru, podnikatelku, umělkyni, vědkyni, ženu ve vedoucí pozici, ženu z technického oboru, pedagožku. Věk, sexuální orientace, náboženství a další kritéria pro mne nebyla důležitá, ale uvědomovala jsem si, že rozmanitost v těchto ohledech může přinést i rozmanitá vyprávění.

Ve vzorku se sešly ženy od 22 do 60 let, vysokoškolačky (pouze jedna narátorka má ukončené střední odborné učiliště), vdané, rozvedené i svobodné ženy, s dětmi, ale i bezdětné. Ženy rozdílných profesních zaměření i životních

²² Tabulka R04 Cizinci v ČR podle státního občanství 1994 - 2013 (31. 12.) [online] [cit. 2015-05-21]
Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr

osudů. Pro lepší uchopení uvádím stručné biografie žen narátorek v příloze č. 2²³. Narátorky, jejich životy i vyprávění jsou rozdílné, a proto dbám na intersekcionalní přístup k interpretaci jednotlivých vyprávění.

Sedm z narátorek jsem znala osobně – byly to moje bývalé klientky²⁴, kolegyně z neziskového sektoru nebo přítelkyně. Na zbývající narátorky jsem dostala kontakt od svých přátel, kteří je osobně znají. Devět narátorek žije v současné době v Praze, pouze jedna žije na menším městě (cca 16 tisíc obyvatel a obyvatelek, 170 km od Prahy).

Narátorky, které jsem osobně znala, jsem kontaktovala neformálně přes sociální síť (facebook) s otázkou zda, by mi poskytly svá životní vyprávění. Na tři zbývající jsem dostala telefonní čísla a náš první kontakt proběhl tedy telefonicky. Narátorkám jsem stručně vysvětlila záměr mého výzkumu, a pokud souhlasily s poskytnutím svého příběhu, vyžádala jsem si od nich emailovou adresu, na kterou jsem odeslala email s rozsáhlejším popisem mé diplomové práce a realizace vyprávění. Jelikož jedním z cílů práce je prostřednictvím vyprávění žen migrantek popsat aktivní občanství, bylo pro mě stěžejní narátorky neovlivňovat mými předpoklady nebo představami. Před setkáním jsem tedy podrobněji nepopisovala, co znamená pojem aktivního občanství, i když se o to většina narátorek zajímala.

Překvapilo mne, že i narátorky, které mne dříve osobně neznaly, neměly problém poskytnout mi rozhovor a hned navrhovaly termíny pro jeho uskutečnění²⁵. Celkem jsem oslovila dvanáct žen – dvě ženy se odmítly výzkumu účastnit. Jedna byla časově zaneprázdněná a nenašla prostor pro rozhovor, druhá měla špatné zkušenosti s poskytnutím rozhovoru pro nejmenované tištěné médium, které pak její výpovědi pozměnilo, a ona se cítila, dle svých slov, zneužitá. Důvěra této ženy k poskytování rozhovorů se tedy neobnovila.

Všechny narátorky byly v okamžiku mého oslovení překvapené, že jsem si je vybrala do vzorku výzkumného projektu, protože ony samy sebe nepovažují za aktivní občanky, jak vyplývá z názvu diplomové práce. Tento přístup žen, který

²³ Narátorky jsou zde seřazeny chronologicky dle data, kdy s nimi byl veden rozhovor.

²⁴ Jak v úvodu práce zmiňuji, pracovala jsem jako sociální pracovnice v nestátních neziskových organizacích pracujících s migranty v České republice.

²⁵ V textu používám termíny rozhovor a vyprávění. Setkání, v jehož rámci probíhalo vyprávění žen, ale i kladení mých otázek, označuji jako rozhovor. Vyprávěním pak myslím samotné vyprávění žen – jejich migrant life-story.

může značit jejich nedostatečnou sebedůvěru nebo nezvyk být středem pozornosti a vyprávět svůj životní příběh, reflektovaly i výzkumnice v projektu Paměť žen²⁶. Gilligan (2001: 45) hovoří o tom, že právě pochybnosti o sobě samých nebo jiná určitá omezení jsou projevy potíží, s jakými ženy nalézají svůj hlas a hlasitě jím promlouvají.

2.2. Realizace rozhovorů

Narátorky jsou ekonomicky aktivní a většina z nich se současně stará i o své rodiny a domácnosti, takže jsem se s rozhovory musela vejít do jejich nabitého programu. Místo a čas rozhovoru jsem tedy přizpůsobovala možnostem narátorek. Důležité pro mě bylo navození příjemné a uvolněné atmosféry, kde se budou narátorky cítit dobře. Z tohoto důvodu jsem místo konání rozhovoru nechala na výběru narátorek. Ty však byly dopředu upozorněny na to, že by se mělo jednat o klidné místo z důvodu nahrávací techniky. Zároveň však i místo, kde se budou cítit bezpečně. Rozhovory probíhaly na různých místech – od kanceláří, přes čajovny a kavárny, až po parky. Ani jedna narátorka nenabídla možnost realizace rozhovoru v její domácnosti.

I přes sebevětší snahu vše dopředu připravit a vyvarovat se technických nebo jiných problémů, jsem musela čelit několika překážkám. Narátorka z Mexika (Veronica) za mnou přicestovala ze 170 km vzdáleného města, kde žije, a navíc v den státního svátku, kdy si mohla užívat volna v zaměstnání. Rozhovor spojila s výletem do Prahy s mužským doprovodem²⁷. Muž byl přítomen po celou dobu rozhovoru, a i když do něho nijak nezasahoval, narátorka se během svého vyprávění na něho často obracela pohledem a bylo vidět, že přemýšlí o tom, co si před ním může dovolit říci, nebo naopak co by měla zamlčet. Tyto moje poznatky potvrzuje Vaněk (2003: 30), který dále dodává, že narátor/narátorka se neobrací jen k výzkumníkovi/výzkumnici, ale obrací se i k další přítomné osobě a svoje vyprávění pak vědomě nebo nevědomě její přítomnosti přizpůsobuje. Za běžných okolností bych narátorce vysvětlila, že je lepší odložit rozhovor na jiný termín, kdy

²⁶ Paměť žen (Paměť žien) je dlouhodobý mezinárodní projekt, iniciovaný a koordinovaný Gender Studies, o.p.s. v Praze. Jeho idea se rodila už v první polovině 90. let jako reakce na západoevropské a americké feministické teorie, neaplikovatelné na žitou realitu žen bývalých socialistických zemí. Těžiště projektu leží v zachycení životních zkušeností a názorů žen tří generací (narozených v letech 1920 - 1960) metodou *oral-history* a *narativního interview*. Převzato z webových stránek projektu: <http://www.womensmemory.net/cesky/> [cit. 2015-06-01]

²⁷ Před rozhovorem, v průběhu rozhovoru nebo po něm nevyplývalo, zda se jednalo o partnera, kamaráda nebo například kolegu ze zaměstnání, proto zde uvádím pojem *mužský doprovod*.

zajistíme, že u rozhovoru budeme pouze my dvě – narátorka a výzkumnice. V situaci, kdy za mnou narátorka vážila dvouhodinovou cestu vlakem bez nároku na jakoukoliv odměnu, jsem však rozhovor nepřerušila ani nepřesunula na jiné datum. Podobná situace se mi stala s narátorkou z Nigérie (Joy) – rozhovor se konal v prostorách její firmy, kde byla ve vedlejší místnosti přítomna i její dcera s narátorkinou sestrou. Dcerka během rozhovoru dvakrát přiběhla za matkou narátorkou a dožadovala se z její strany pozornosti. Narátorka dcerku ale ihned uklidnila a poslala zpátky za sestrou, která ji po celou dobu našeho rozhovoru hlídala.

Rozhovory jsem nahrávala na dva diktafony pro případ, že by došlo k nepředvídatelné technické závadě jednoho či druhého přístroje. Při rozhovoru s narátorkou z Palestiny (Amal) byly ale diktafony položeny blízko narátorkina mobilního zařízení a v době, kdy jsme vedli rozhovor, se ji pokoušel někdo několikrát dovolat. I přes vypnuté vyzvánění, signály z příchozích hovorů ruší poslech audionahrávky, která je na několika místech zcela nesrozumitelná.

Nejkratší rozhovor trval čtyřicet minut, nejdelší pak hodinu a půl. Celkem bylo nahráno a archivováno deset a půl hodin audiozáznamu.

Projekt Paměť žen používal metodu narativního vyprávění v kombinaci s feministickým přístupem k realizaci celého výzkumu, proto mi byl svým zaměřením velmi blízký. Výzkumnice projektu popisují čtyři fáze (Kiczková a kol., 2006: 38-47) rozhovoru s narátorkami, které ve své práci rozšiřují o fázi přípravy na interview.

2.2.1. Příprava na setkání

Ještě před samotným zahájením vyprávění ze strany narátorky jsem v krátkosti shrnula důležité informace o mém výzkumném projektu, jeho metodologii a předala k podepsání informovaný souhlas²⁸, který jasně definuje, jak budu nadále nakládat s osobními údaji získanými v rámci rozhovorů.

Narátorkám byla nabídnuta možnost vyprávět v českém jazyce nebo jazyce anglickém, který ovládám na pokročilé úrovni. Sedm žen si vybralo český jazyk, tři zvolily angličtinu, protože i přes to, že dvě z žen ovládají češtinu na velmi dobré

²⁸ Informovaný souhlas splňuje požadavky zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a je archivován u mne jako výzkumnice.

úrovni (Rachel, Joy), angličtina je jim bližší. Narátorka z Filipín (Marison) česky umí pouze na základní úrovni, což by v tomto případě nepostačovalo. Narátorka z USA (Rachel) si vyprávěla ve svém rodném jazyce – angličtině, a oproti dalším narátorkám měla tedy v tomto směru jazykovou výhodu²⁹. Z důvodu používání angličtiny byl informovaný souhlas dvojjazyčný, česko-anglický.

2.2.2. Výzva k vyprávění

Na začátku nahrávání jsem uvedla číslo rozhovoru, datum a místo jeho konání. Po formálním úvodu jsem narátorky vyzvala, aby vyprávěly svůj životní příběh. V návaznosti na to většinou následovalo mlčení a přemýšlení narátorek o tom, jak by měly začít se svým vyprávěním. V případě delšího mlčení jsem narátorky znovu ujistila, že se zajímám o jejich celý životní příběh, že mohou vyprávět způsobem, jakým chtějí a jak je jim to příjemné. Na základě tohoto ujištění začaly všechny narátorky vyprávět svůj příběh.

Narátorky o metodě výzkumu věděly z informačního emailu, který jsem jim zaslala a mohly se tedy na něho dopředu připravit. Jedna narátorka si s sebou na rozhovor přinesla papír s událostmi, o kterých chtěla během vyprávění mluvit. Do své „nápoředy“ se podívala jen na začátku svého vyprávění, poté na poznámky zcela zapoměla a vyprávěla intuitivně bez jakýchkoliv předem daných mantinelů, které informace na papírku představovaly.

Já sama jsem narátorky informovala, že si budu v průběhu jejich vyprávění dělat poznámky na papír. Této možnosti jsem ale využila pouze při prvním rozhovoru (Marison) – v návaznosti na moje sepisování poznámek jsem zaregistrovala narátorky znejistění z toho, jaké poznámky si „o ni“ asi dělám (ve smyslu hodnotících soudů). V situaci jsem se ani já necítila dobře a od tohoto postupu jsem tedy ustoupila. V tomto bodě byly pro mě rozhovory velmi náročné, protože jsem si veškeré doplňující otázky, které během vyprávění vyvstaly a které jsem kladla až po skončení vyprávění narátorky, musela zapamatovat.

²⁹ Ovšem i zde mohlo dojít k dezinterpretaci na základě mého překladu do českého jazyka (viz kapitola Transkripce a kódování)

2.2.3. Narativní vyprávění

Do vyprávění jsem se nesnažila nijak zasahovat, abych nepřerušila tok myšlenek narátorek nebo nepozměnila směr jejich vyprávění. I v případech, kdy se vyprávění dostalo do oblastí, které se zdánlivě netýkaly tématu mé práce, trpělivě jsem naslouchala a nechala narátorky nadále hovořit. Nakonec se všechna témata ve vyprávěních ukázala jako důležitá pro následnou analýzu. Narátorky byly ženy migrantky, které využívaly k vyprávění pro ně cizí jazyk a někdy v něm dělaly gramatické chyby – nikdy jsem narátorky během jejich vyprávění gramaticky nebo fakticky (např. v případě historických dat) neopravovala.

Narátorky byly informovány, že délka rozhovoru je odvislá především od jejich vyprávění a ochotě sdílet informace, ale že ideální bude, když si na rozhovor rezervují alespoň dvě hodiny času. Právě časová dotace rozhovoru, na kterou jsem je dopředu upozornila, se většina narátorek zhrozila. Narátorky měly pocit, že samy nebudou vědět, co tak dlouho mají o sobě a svém životě povídat. Po počátečním ostychu se však rozhovořily a ke svému překvapení povídaly i několik desítek minut bez přerušování.

Bohužel někdy bylo vyprávění přerušeno ze třetí strany (obsluhou kavárny, telefonátem apod.), ale narátorky se vždy po této krátké pauze vrátily k tématu svého předešlého vyprávění.

Během vyprávění narátorek jsem souhlasně přikyvovala a dávala i jinak najevo, že mě jejich vyprávění velmi zajímá. Tyto mé projevy měly působit na narátorky povzbuzujícím a zároveň uklidňujícím dojmem. Vyprávění narátorek byly doprovázeny různými typy projevů emocí - smíchem, změnami v intonaci hlasu, vyjádřením naštvaní apod. Při vyprávění se jedna narátorka (Veronica) rozplakala v momentě, kdy vyprávěla o svém nadřízeném, který ji nabídl práci a velmi jí tím na začátku jejího pobytu v České republice pomohl. Na pláč ze strany narátorky jsem nebyla připravená, protože přišel velmi nečekaně, ale snažila jsem se jí vyjádřit svoje pochopení a to, že se nemusí za svůj pláč nijak stydět. Po krátké pauze, kdy se narátorka napila čaje a zklidnila se, pokračovala ve vyprávění dále.

2.2.4. Doplnující otázky

Narátorky vyprávěly samostatně a samy mi daly najevo, když už vyčerpaly tok myšlenek a zážitků, které chtěly předat, a dále čekaly na moje doplňující otázky - naratizující a externí (Kiczková a kol., 2006).

Naratizující otázky navazovaly na to, o čem narátorka sama mluvila. Tento typ otázek jsem používala v případech, když mi něco nebylo dostatečně jasné, zajímaly mne bližší podrobnosti apod.: *A v čem bys chtěla být jako ona? (Bayra, 20/3³⁰)* Naopak externí otázky se týkaly témat, která narátorka ve svém vyprávění neotevřela. Byly to především otázky směřující k tématu aktivního občanství: *Tématem mé práce je právě aktivní občanství a hledám cesty, co to vlastně je to aktivní občanství. Když se řekne aktivní občanství, představíte si pod tím něco? (Nataliya, 13/14-16)*

U některých narátorek jsem položila už jen dvě nebo tři doplňující otázky, jelikož se narátorky během svého vyprávění dotkly většiny témat, která jsem si předem stanovila. U některých narátorek jsem se naopak musela ptát více. Ve všech rozhovorech však převažuje (myšleno časově) samotné vyprávění narátorek a moje otázky tedy sloužily pouze k doplnění.

Velkou výzvou pro mě bylo kladení dobře zvolených otázek, tzn. takových otázek, na které by navazovalo další vyprávění narátorky, nikoliv její mlčení, naštvání nebo neporozumění otázce. K neporozumění na základě jazyka ze strany narátorek (ale i mého v případě používání anglického jazyka) však nepravidelně docházelo. V těchto případech jsem otázku musela položit vícekrát s tím, že jsem se soustředila na použitá slova a slovní spojení.

Během rozhovorů jsem se nesetkala s tím, že by narátorka nechtěla zodpovědět moji otázku. Většinu otázek jsem však kladla velmi obezřetně a vždy jsem se snažila odhadnout danou situaci a naladění narátorky. Pokud jsem se s narátorkami znala blíže (Bayra, Rachel), dovolila jsem si položit otázky více „na tělo“ než u narátorek, se kterými byl rozhovor zároveň naším prvním setkáním. Při kladení otázek jsem se dále soustředila na to, aby otázky nebyly nijak navádějící a narátorky měly prostor pro vlastní odpověď.

³⁰ Pro dohledatelnost dat uvádím u citací z rozhovorů za jménem narátorky číslo stránky transkripce/číslo řádků, ze kterých je citace vyjmuta.

V této fázi jsem kladla již i hodnotící otázky týkající se především toho, jak narátorka vnímá svůj dosavadní život, na co je ve svém životě pyšná apod.

2.2.5. Závěr interview

Na závěr měly narátorky prostor, aby mohly cokoliv dodat k tomu, co během vyprávění zaznělo nebo k čemukoliv jinému. Dále následovalo moje poděkování za rozhovor a předání malé pozornosti. Narátorky se účastnily výzkumného projektu bez nároku na finanční odměnu, proto jsem každé zakoupila alespoň malou pozornost, nejčastěji květinu nebo čokoládu. Tento způsob poděkování vychází z mého rodinného zázemí, kdy jsem odmalička byla vychovávána tak, že bych lidem za pomoc měla vždy poděkovat nejen slovně, ale i formou malé pozornosti.

Na konci formální části setkání jsem ještě jednou shrnula další etapy mé práce (zpracování rozhovoru, možnost autorizace transkriptu, termín odevzdání práce atd.). S narátorkami jsem se poté rozloučila a odešla, nebo jsme naopak ještě zůstávali na místě a již neformálně diskutovaly (nejen o rozhovoru a na něj navazujících tématech, ale i o běžném životě).

Některé narátorky se po skončení nahrávání svěřily, že vyprávění jejich životního příběhu pro ně bylo úplně novou zkušeností. Pro některé měl rozhovor i terapeutický přesah – poprvé „vytáhly kostlivce ze skříně“ a mluvily o pro ně nepříjemných zážitcích, ale odcházely i s pozitivním pocitem toho, že si uvědomily něco více samy o sobě.

Narátorky i já jsme byli po konci rozhovoru často fyzicky i psychicky unavené. Pro narátorky se jednalo o intenzivně strávenou dobu nad rekapitulací svého života a mnohdy i o připomenutí událostí, na které by raději „zapomněly“.

U dvou rozhovorů (Bayra, Linh) jsem využila možnost doplňujících otázek, které jsem narátorkám zaslala emailem. Tyto otázky a odpovědi narátorek jsem doplnila na konec transkripce rozhovorů.

2.3. Transkripce a kódování rozhovorů

Transkripce rozhovorů se stala časově nejnáročnější fází celého výzkumu. Celkem bylo vytvořeno 195 stran přepsaných rozhovorů s tím, že nejkratší rozhovor je rozložen do deseti stran, nejdelší do třiceti devíti.

Přepisy obsahují i protokol (příloha č. 4) o realizaci rozhovoru, kde jsou popsány základní parametry rozhovoru (datum a místo konání, celkový čas nahrávky), údaje o narátorce (věk, země původu, státní občanství, délka pobytu v České republice, nejvyšší dosažené vzdělání, současné zaměstnání, rodinný stav, počet dětí) a reflexe rozhovoru spojená s popisem způsobu oslovení narátorky.

Přepisy rozhovorů jsou anonymní vzhledem k citlivému obsahu a ochraně narátorek. Na místo skutečných jmen narátorek používám pseudonymy. Oficiální jména lidí, názvy společností apod., které narátorky ve svých vyprávěních zmiňují, jsou vždy uvedena pouze s velkým počátečním písmenem a tečkou, v závorce je uvedeno k čemu/komu se zkratka vztahuje.

V rámci transkripce jsem používala transkripční znaky (příloha č. 3), jež vycházejí z kombinace dvou přístupů (Jefferson; Kaderka, Svobodová) k přepisování audiozáznamu. Transkripční znaky jsem si však upravila do takové podoby, aby práce s nimi a následný přepis rozhovorů byl pro mne jako výzkumnici co nejčitelnější.

Jak již bylo zmíněno výše, jazyk se stal pro vlastní transkripci a následnou analýzu rozhovorů důležitým faktorem. Narátorkami se staly ženy migrantky, pro které český jazyk (ve dvou případech anglický) není jazykem rodným. Pouze narátorka pocházející z USA vyprávěla svým rodným jazykem – tento rozhovor jsem však interpretovala jako výzkumnice, jejímž rodným jazykem angličtina není a musela jsem se tedy vyvarovat možných dezinterpretací založeným právě na nepochopení nebo špatnému uchopení nemateřského jazyka. V obou případech je tedy nutno reflektovat, že na základě jazyka mohlo dojít k nepochopení mé otázky narátorkou nebo mé nepřesné interpretaci její výpovědi. Do transkripce jsem co nejvíce pokoušela zachytit i řeč těla a další neverbální projevy (např. pauza, odkašlání apod.). Transkripci jsem prováděla v nejkratší možné době po ukončení rozhovoru tak, abych vše měla ještě v živé paměti. Po skončení rozhovoru a rozloučení se s narátorkami jsem si již v soukromí zaznamenávala dojmy a důležité okamžiky rozhovoru.

Vzhledem k výše uvedenému a k tomu, že je pro mne zásadní obsah a faktografické prvky obsažené v rozhovorech, jsem použila redigovanou formu přepisu. Redigovaná forma se týká především opravy nespisovných výrazů

a gramatických chyb, aby byl text čitelný i pro čtenáře a čtenářky této práce. Z přepisů jsem odstranila vycpávková slova (např. *ehm, jelikož...*), pokud neměla v daném kontextu nějaký hlubší význam. Vulgarismy jsem pro větší autentičnost vyprávění v transkripci ponechala.

Transkripty v redigované formě byly poslány narátorkám k autorizaci. Byla jsem si vědoma toho, že po jazykových úpravách v textu může dojít k pozměnění smyslu vypovězeného, proto byla pro mne zpětná vazba od narátorek a jejich odsouhlasení finální verze transkriptu stěžejní. Autorizace byla dobrovolná a narátorky nijak nezavazovala se jí zúčastnit. Byla jsem si vědoma toho, že najít si čas na přečtení takového množství stran a znovu se vracet k tématům, která jsou pro ně často velmi citlivá, je velmi komplikované. Díky autorizaci byla však narátorkám dána možnost ještě své výpovědi popřípadě doplnit. V redigovaných rozhovorech je nutnost zachovat obsah projevu narátorek/narátorů (Vaněk, Mücke, 2015:180). Zachování obsahu životních příběhů prostřednictvím hlasu narátorek bylo pro mne v každé fázi výzkumu určující.

Pro účely kódování jsem vytvořila tabulku kódů, které se objevovaly napříč všemi rozhovory a byly stěžejní vzhledem k výzkumnému cíli. Deskriptivní kódy označují to, co narátorky říkaly a objevovalo se tedy v jejich vyprávění. Interpretativní kódy jsou pak mými vlastními interpretacemi toho, jak jsem narátorkami sdělenou informaci já pochopila.

Samotná analýza rozhovorů a jejich interpretace je základním kamenem empirické části této práce. Než se však dostanu k samotné analýze rozhovorů, považuji vzhledem k feministické povaze tohoto výzkumu za nutné, abych reflektovala pozice, ze kterých do výzkumu přicházím.

2.4. Reflexe výzkumnice v rámci výzkumu

Na základě kritiky Lorenz-Meyer (2005: 76), která poukazuje na fakt, že jen málo studentů a studentek genderových studií v České republice zařazuje politiku vlastní lokace do svých výzkumných prací, považuji za nutné zde svoji lokaci reflektovat. Lorenz-Meyer (2005: 77) chápe „*politiku lokace jako politiku, jež odkazuje k účinkům a důsledkům této lokace při vytváření vědeckých tvrzení*“. Lokace výzkumníka/výzkumnice je tedy určujícím faktorem pro realizaci a analýzu jeho/jejího výzkumu.

K realizovanému výzkumu přistupuji z pozice bílé, svobodné (myšleno v rámci rodinného stavu), bezdětné, heterosexuální, tělesně i psychicky nehendikepované a vysokoškolsky vzdělané ženy ze střední vrstvy. Narodila jsem se do úplné, ateistické rodiny na malém městě (cca 10 000 obyvatel/obyvatelek) ve východních Čechách, kde jsem žila do svých osmnácti let. Poté jsem se přestěhovala do Prahy, kde jsem nejdříve studovala vysokou školu, a poté zde zůstala za účelem pracovního uplatnění. Většinu svého života jsem vyrůstala v demokratickém státním zřízení po pádu socialismu. Sama mám zkušenosti s migrací - jeden rok jsem strávila na studijním pobytu v Německu, kde jsem se také poprvé seznámila se studiem genderu v migraci. Již dvanáct let pracuji v oboru migrace a integrace migrantů a migrantek do české společnosti.

Považuji se za silně sociálně smýšlející feministku a lidsko-právní aktivistku. Velmi mne zajímá téma participace obyvatel a obyvatelek na lokální úrovni a život v komunitách.

Můj životní příběh i pozice, ze kterých vycházím, se značně liší od narátorek promlouvajících v rámci výzkumu. Moje „jinakost“ od těchto žen by však neměla být překážkou pro navázání naší spolupráce a sdílení jejich zkušeností. K tomu postačí především moje ochota a schopnost naslouchat druhým a úcta k narátorkám. Tento proces pochopení a uznání mezi výzkumníci a narátorkou, který nepředkládá požadavek sdílení stejných zkušeností a výchozích pozic, nazývá Young (1995) tzv. *asymetrickou reciprocitou*.

Následná analýza a interpretace vyprávění narátorek bude zcela v mých rukou, proto musím být neustále schopná také reflexe své moci. Ch. T. Mohanty kritizuje bílé feministky ze Západu za jejich (mnohdy velmi kolonialistický) přístup k ženám ze třetího světa (in Kolářová, 2010: 31). Citlivý přístup k ženám narátorkám a k analýze jejich životních příběhů je určujícím předpokladem pro moji následnou práci.

K ženám narátorkám přistupuji s co největší úctou a vyjádřením mého obdivu k nim samotným a k jejich životním příběhům. Po celou dobu realizace rozhovorů a následné interpretace si uvědomuji zažitý vzorec, které mne neustále formují, a od kterých se snažím odstupovat. Narátorky, jejich příběhy, vzpomínky nebo činy nijak morálně nehodnotím a neukazuji, jak „by to mělo být“. Naopak

ke každému příběhu přistupuji jako k jedinečné životní zkušenosti, která tak musí být i dále interpretována. Účelově vybrané narátorky žádným způsobem nevnímám jako homogenní skupinu. Účelem této práce také není předkládat generalizující závěry.

3 Empirická část

„Když sdělíme naše příběhy, druzí nás poznají a budou nám rozumět lépe než kdykoliv předtím.“ (Atkinson, 2001: 128)

V této části analyzuji vyprávění žen migrantek tak, abych jejich osobní zkušenosti propojila s teoriemi uvedenými v první části této práce, ale především proto, abychom byli/y schopní/schopné podívat se na život migrantek přímo z jejich úhlu pohledu a porozumět jim.

Ještě jednou bych i zde chtěla poděkovat všem narátorkám za jejich ochotu podělit se o svoje příběhy.

Na začátku jsem si vytvořila několik pravidel pro interpretaci životních příběhů žen narátorek. Tato pravidla byla pro mne závazná po celou dobu práce s transkripty vyprávění. Ve stručnosti se jedná o následující tři pravidla: 1.) každá narátorka je jedinečná, stejně jako její životní příběh – k ženám a jejich vyprávění projevují úctu, negeneralizují; 2.) nepodporuji vytváření binárních vztahů/pojmů; 3.) soustředím se na to, o čem a jakým způsobem narátorky mluví nebo naopak mlčí.

V následujících kapitolách pracuji s vyprávěními žen narátorek, které přijely do České republiky jako dospělé. Pouze v kapitolách, kde je to zdůrazněno, pracuji i s vyprávěními Linh a Amal, jako žen, které migrovaly do České republiky společně s rodiči již v dětství, proces migrace tedy nemohly žádným způsobem ovlivnit, a které mají již udělené české státní občanství.

V této kapitole používám výňatky z transkripce vyprávění – pro větší autentičnost používám stejný font písma použitý přímo pro transkripci.

Kapitoly na sebe navazují tematicky jako kapitoly v teoretické části, aby vzájemně tvořily kompatibilní celek.

3.1. „Tak kde mám začít?“ – vyprávění v rukou narátorek

Začátek vyprávění byl pro narátorky možná jedním z nejtěžších momentů celého vyprávění, proto je zajímavé podívat se na to, jak ho narátorky uchopily.

Většina narátorek začala své vyprávění od okamžiku migrace – jak se dostaly do České republiky, co to mu předcházelo a jak dlouho již v České republice žijí, popřípadě co zde dělají. Na toto téma pak navazovaly další vzpomínky z jejich života. Postupně se dostaly do všech fází života, které alespoň ve zkratce představily. Ženy obecně nevyprávějí své příběhy lineárně, tak jak se jednotlivé události v jejich životě staly, ale spíše v kruzích. Během celého vyprávění se často vracejí k tomu, co již řekly, dále příběhy rozvíjejí a jednotlivé události na sebe nabalují (Kiczková a kol., 2006).

Specificky mezi narátorkami působí Rachel z USA. Rachel pochází z alternativní (tak ji sama popisuje) americké rodiny – její rodiče byli aktivisté a bojovníci za lidská práva, silně ovlivnění hnutím hippie:

„Vyrůstala jsem, předpokládám, mnohem více ve společnosti orientované na komunitu než je tady tomu v České republice. Oba mí rodičové byli aktivisti a měli vždy spoustu lidí kolem sebe. Takže jsem vyrůstala s lidmi různých barev, ras, náboženství, jazyků, schopností a- (.). Oba mí rodičové byli extrémně spojení s mnoha dalšími lidmi. Kolem naší rodiny byla spousta dětí. My jsme byli čtyři, já jsem číslo tři. (.) Myšlenka nukleární rodiny nebyla nikdy realitou mého života. Byl to více méně jen koncept. My jsme všechno zakoušeli s mnoha lidmi, kolegy a kolegyněmi. Přineslo to mnoho intelektuálních podnětů pro nás jako pro děti potkávat se s tolika různorodými lidmi. A také hodně sociálních zkušeností, které bychom jinak nepoznali.“ **(Rachel, 2/6-20)**

Původní rodina ji v mnohém silně ovlivnila, což se potvrdí v jejím vyprávění na dalších stránkách. Důležité považuji zmínit, že Rachel vystudovala v USA bakalářský program genderových studií. Kritická reflexe společnosti a života v ní, dekonstrukce vzorců a intersekcionalní přístup jsou ve vyprávění Rachel velmi patrné. V rámci svého představení pak využívá princip lokace (Lorenz-Meyer, 2005):

„Jsem čtyřicet šest let stará, bílá žena ze Spojených států.“

(Rachel, 2/1-2)

Rachel si uvědomuje vlastní „privilegovanost“ mezi jinými ženami z třetích zemí (Mohanty in Kolářová, 2010), a to jak na základě barvy pleti, genderu, ale i místa původu (USA patří do seznamu tzv. třetích zemí, ale i přes to je v českém prostředí USA vnímáno odlišnou optikou jako bohatá, vzdělaná země Západu – tedy opačně než zbývající země):

„Já mluvím česky, jsem tak nějak začleněná do společnosti, funguju tady, mám dvě děti, mám trvalý pobyt, jsem bílá, tělesně nepostižená a mohu jít kamkoliv na světě. Částečně je to moje silná stránka, ale částečně je to i štěstí v tom, kde jsem byla narozena. ((smích)) Jestli budu mít jinou barvu kůže nebo jiný cestovní pas, tak to bude pravděpodobně velmi odlišné. Takže to já si velmi uvědomuji. Uvědomuji si, že je to privilegium.“ (Rachel, 10/2-10)

U jiných narátorek tento způsob uvažování a dekonstrukce společenských vzorců není patrný. Narátorky ve svých vyprávěních často sklouzávají k zobecňujícím tvrzením, stereotypně vnímají role mužů a žen ve společnosti a potvrzují je a některé z nich se vyhrazují proti feminizmu a dávají najevo, že i přes jejich uznanou emancipaci „*nejsou feministkami*“. Vyhranění narátorek proti feminizmu je potvrzením platnosti jednoho z argumentů v rámci postfeminizmu – toto chování někteří autoři/autorky považují za tzv. *feminismus bez rizika* (Hall, Rodriguez, 2003).

Některá témata byla narátorkami zamlčená – především to pak bylo téma *dětství* u těch narátorek, které měly komplikované vztahy s rodiči. O dětství samy většinou nemluvily, já jsem se jich doptávala:

V: Můžete mi možná říct něco o vašem dětství?

N10: Dětství? Žádná sláva. ((smích))

(Svitlana, 9/14-15)

Svitlana prošla rozvodem svých rodičů a odchodem otce. Matka tak zastala všechnu práci a starost o sebe i Svitlanu. Svitlana si vybuodovala o matce obraz jakési „bohyně“, která je silná, pracovitá, uznávaná a o vše se postará. Tento obraz se pak potvrzuje v historickém kontextu Ukrajiny jako silně matriarchální společnosti (Solari in Ezzeddine, 2012: 25).

Rodina je prvním místem socializace, kde dochází k vstřebávání společenských hodnot a norem. (Renzetti, Curran, 2003: 93) To, že rodina (nikoliv však v případě Svitlany) se může stát na druhé straně i důvodem migrace, se věnuji v následující kapitole.

Kiczková a kol. (2006) upozorňují na *vztahovost* ve vyprávění žen – ženy o sobě často mluví ve spojení se vztahy s dalšími lidmi. Identifikují se primárně jako matky, manželky, dcery apod. Vztahovost se ve vyprávěních narátorek objevovala však jen velmi zřídka. Jejich vyprávění tak bylo po většinu času zaměřené pouze na jejich osobní prožitky a zážitky ve vztahu k sobě samým. Pouze ve vyprávění Nataliye je patrné její přimknutí k současnému manželovi i synovi – k nim upírá veškerou svoji pozornost a směřuje k nim všechny své aktivity. Zde je však nutné zmínit, že Nataliye nyní žije ve druhém manželství – v prvním manželství ji byl muž nevěrný, což pro ni bylo velikým zklamáním. Nejvíce ji však zranila ztráta jejich prvního syna, který zemřel brzy po narození. Zklamání ze strany milovaného muže a ztráta syna ji pak o to více přimkly k druhému manželství a synovi.

Ve vyprávěních jsem naopak identifikovala, že narátorky se „neumí“ pochválit nebo povídat o tom, co se jim povedlo. Z odpovědí na otázku „na co jsou ve svém životě pyšné“ bylo vidět, že se většina z narátorek stydí mluvit o tomto tématu nebo se chválit. Téma studu, nízkého sebehodnocení a další projevy nedostatečného sebevědomí se projevovaly několikrát během vyprávění jednotlivých žen. Narátorky svým nevědomým jednáním potvrzují tvrzení Gilligan (2001), že ženy mají potíže s nalezením vlastního hlasu a použitím ho pro vlastní kladné sebehodnocení nebo s vystupováním na veřejnosti obecně. Příklad Nataliye, která hovoří o své práci je dobře ilustrující:

„Ještě mám sílu a mám tvůrčí potenciál, mám kapacitu, protože já strašně ráda pracuji s dětmi a s dospělými také. Já vidím ty výsledky. Můžu se pochlubit? ((smích))

V: No určitě!"

(Nataliya, 3/30-34)

Na základě mého pobídnutí pak Nataliye vypravovala, jak učí dospělé i děti zpívat a hrát na hudební nástroje, a jakých vynikajících výsledků její žáci a žačky dosahují.

V těchto situacích jsem považovala za velmi důležitou svoji roli jako motivátorky a podporovatelky jejich cesty k sebeuznání. Jak dokládá Atkinson (2001: 135): „*Narativní vyprávění je procesem vytváření a obnovování svého života.*“ To, že se díky svým vyprávěním mohly narátorky lépe poznat a vidět se trochu jinou optikou, považuji za přidanou hodnotu celého výzkumu.

3.2. „Chci pryč, co nejdále“ – důvody migrace

V teoretické části popisuji potřebu začít se na migraci žen dívat pohledem, který bude oproštěn od stereotypních vzorců. Příběhy narátorek jsou živým důkazem toho, že se na jednotlivé příběhy migrantů/migrantek nelze dívat jednou optikou a zobecňovat, což se projevuje na níže představených důvodech migrace narátorek.

Stereotypní obraz o migraci žen jako osob „doprovázejících“ při migraci své muže se na příkladech z životních příběhů narátorek vyvrací. V příbězích narátorek můžeme identifikovat celkem 3 různé socioekonomické motivy: 1.) *migrace s rodinou*, kde však narátorka nefiguruje jako pasivní rodinná příslušnice, ale jako *decision maker*, která se pro migraci rozhoduje společně s dalšími členy/členkami rodiny (Marison, Nataliya, Svitlana); 2.) *migrace za studiem nebo pracovním uplatněním* (Bayra, Joy, Veronica, Rachel); 3.) *migrace v důsledku války* (Esma).

Je důležité zdůraznit, že nezávisle na výše zmíněných motivech, všechny narátorky mluvily o migraci jako o svém vlastním rozhodnutí (popřípadě společném rozhodnutí rodiny), do kterého je nikdo nenutil. Samy tedy převzaly zodpovědnost za své životy a nijak se v tomto ohledu nepřiblížily obrazu *pasivní migrantky*.

Kromě výše uvedených socioekonomických motivů je zde však ještě jeden výrazný osobnostní motiv – u více jak poloviny narátorek byla migrace spojená s *emancipací*, jejich přechodem do dospělosti, odtržení se od rodinných vazeb, rodičů a život „sama pro sebe“. Právě odtržení od původní rodiny a rodičů bylo u několika narátorek (Bayra, Joy, Veronica, Rachel) zásadním důvodem rozhodnutí pro migraci. Tyto narátorky zmiňovaly komplikované vztahy s rodiči, nebo jedním z rodičů, ze kterých se chtěly vymanit. Jednalo se především o despotivní/ho nebo konzervativní/ho matku/otce.

Joy měla velmi komplikované dětství a prošla, jak sama říká, třemi rodinami (rodinou s biologickými rodiči, kde matka zemřela; rodinou s otcem a jeho novou manželkou, která Joy nepřijala; život s adoptivní matkou, která se Joy ujala). Adoptivní matka, která Joy dala lásku i materiální zajištění, však požadovala za to od Joy oddanost a poslušnost. Adoptivní matka řídila Joyin život a rozhodovala v něm o všem:

„...chtěla jsem žít po svém, ale ona chtěla ((matka, pozn. autorky)), abych žila její život, který jsem však já nechtěla víc.“ **(Joy, 23/7-9)**

Bayra se narodila jako poslední ze tří dětí v době, kdy její matce bylo již čtyřicet let. Mezi ní a sourozenci je více jak desetiletý věkový rozdíl a i z tohoto důvodu se k ní rodiče jako k nejmladšímu dítěti velmi silně přimkli. Bayra však v době dospívání zažívala potřebu od nich naopak utéct:

„A jelikož jsem asi měla nějakou pozdní pubertu, tak jsem prostě chtěla pryč z domu, pryč.(.) Prostě jsem toho měla nějak dost, prostě jsem říkala: *Chci pryč, co nejdále, jak je to možné od rodičů!* Ne, že by mi dělali něco špatného, to ne, ale prostě ven, z toho vlivu rodičů se dostat ven.“

(Bayra, 2/13-18)

Konzervativní matka a její pojetí „tradiční“ role ženy jako osoby pečující o dobro manžela, děti a domácnost, se stala pro Veronicu důvodem, kvůli kterému se začala zabývat myšlenkou, jak být co nejdále z vlivu své rodiny:

„Měla jsem s rodiči hodně problémů, když jsem s nimi žila. Řekla jsem: *Já chci dělat tohle*. A mamka: *Ne, nemůžeš!* – A proč? – *Ne, nemůžeš! Ty budeš vdaná za několik let, budeš mít tři, čtyři děti tady a manžel tě bude mít rád. A to je všechno co potřebuješ k životu!* A já řekla: *To ne, takový život nechci!* A ona řekla: *Tak to bude, takový je život!* Moje mamka je hodně konzervativní. Ženy tam nemohou nic dělat, všechno tam pro nás dělají muži. Ale já: *To ne! To není pro mě! Já chci bydlet daleko odsud!*“ **(Veronica, 7/11-20)**

I přes mnohdy komplikované vztahy s rodiči či jedním z nich je ve vyprávění většiny narátorek cítit velká úcta k rodičům. Rodiče a jejich vybudovaná autorita tak někdy působí až jako bariéra k tomu, aby narátorky mohly s rodiči sdílet vše pro ně důležité nebo nějakým způsobem závažné:

„Pro mě to byl veliký šok, protože všichni si mysleli: *Jo, Svitlana bude studovat doktorát-*. No, úplně jiné vyhlídky a najednou jsem skončila ve Škodovce. A to byl šok. To jsem nemohla, to vám mohu říct, že jsem to ani nemohla říct matce, kde pracuji.“ **(Svitlana, 3/20-25)**

Svitlana odešla z Ukrajiny za manželem Čechem a v jejím vyprávění bylo znát, že předpokládala, že ji zde čekají lepší pracovní vyhlídky, než kdyby zůstala ve své rodné zemi. Tvrdý pád však nastal po příjezdu do České republiky, kdy se jako čerstvá absolventka vysoké školy bez praxe a bez znalosti českého jazyka ocitla na českém pracovním trhu v pozici *nekvalifikované* migrantky. Svitlana musela pracovat manuálně, na směny v továrně a matce, která byla uznávanou pedagožkou na Ukrajině (viz obraz matky jako „bohyně“, Solari in Ezzeddine, 2012: 25), nemohla její „selhání“ přiznat.

V životech narátorek se tedy mísilo několik rodinných faktorů najednou. Komplikované vztahy s rodiči, které byly primárním důvodem pro migraci a emancipaci žen, která následně byla vykoupena neustálou snahou uspět a dokázat rodičům, že se postavily na své vlastní nohy a uspěly i bez jejich přímé pomoci.

Odtrhnutí žen od původní rodiny je tedy jedním z faktorů sebeuvědomění si své vlastní síly a nezávislé pozice. Narátorky v těchto případech migrovaly samy, a můžeme tedy tvrdit, že se nijak neztotožňují s obrazem pasivně migrujících osob, ale naopak.

Marison a Nataliya migrovaly v rámci své vlastní rodiny s manželem a syny. Manžel Marison získal v České republice lukrativní pracovní nabídku, kterou se rodina rozhodla přijmout. Nataliya se s manželem rozhodli pro společný odchod z rodné země, ve které se začala společenská a politická situace měnit do jim nevyhovující podoby:

„Nikdy jsem nemyslela, že budu potřebovat jet někam do zahraničí, protože mám v Rusku rodiče a sestru, příbuzné a hodně kamarádů... Ale dopadlo to tak, že ta politická situace pořád klesala ((smích)), jakoby se zhoršovala.“

(Nataliya, 2, 5-10)

Svobodné rozhodnutí pro migraci a výběr cílové země mají pozitivní dopad na celkové začlenění migrantek/migrantů do majoritní společnosti a pozitivní vztah k přijímající zemi:

„Nechceme někam do jiné země jako třeba někteří, kteří přijedou sem, několik let tady bydlí, a pak někam jinam odjíždějí. My to nechceme. My bychom rádi zůstali tady v Čechách, protože milujeme češtinu. ((smích))“

(Nataliya, 7, 8-11)

Českou republiku si za svoji cílovou zemi vybraly všechny narátorky svobodně, proto můžeme tvrdit, že i tento faktor jim „ulehčil“ jejich začlenění do majoritní společnosti.

Z praxe i vyprávění narátorek vyplývá, že mnoho migrujících osob přemýšlí pouze o *dočasné migraci* – za účelem studia, ekonomického zajištění, ochrany před válkou apod. Po pominutí těchto důvodů pak plánují návrat do země původu. To, že se z dočasné migrace stane migrace trvalá nebo alespoň mnohem delší než byla plánovaná, je však velmi časté. Příkladem může být Marison, která pracovala na Filipínách jako IT pracovnice, a která nikdy neuvažovala o tom, že by v České republice zůstala s rodinou dlouhodobě:

“Rozhodně jsme v době, kdy jsme se rozhodovali o migraci, nevěděli, že deset let poté tady stále ještě budeme. Mysleli jsme si, že tu budeme tak dva roky. A upřímně, já jsem doufala v dvouroční odpočinek od zaměstnání a poté návrat na moji pozici.” **(Marison, 2/12-17)**

Pro Marison byla tedy migrace za začátku spojená i s jejím odpočinkem od vysokého pracovního nasazení, na které byla zvyklá v rodné zemi. Marison však nebyla jedinou narátorkou, pro kterou měla být migrace jen dočasnou změnou v životě. Esma hovoří o podobné zkušenosti:

„Mysleli jsme jako, že tady zůstaneme kratší dobu a že se vrátíme domů. Jenomže tady žijeme už dvacet tři roků.“

(Esma, 3/7-9)

Esma a její rodina byli jedni z prvních uprchlíků/uprchlic v České republice po roce 1993. Jejich dopředu neplánovaná migrace z důvodu války byla nutností, jak si zachránit životy:

„A ten den, když bylo zablokováno Sarajevo, tak jsme byli zrovna u rodičů, kteří bydleli v části Sarajeva, která je trošku na okraji. Z bezpečnostních důvodů jsme tam nechávali

děti a každý den jezdili tam a sem. A prostě zablokovali město, a pak přišli ti Srbové, kteří dělali, co dělali a jeho ((myšleno manžela narátorky, pozn. autorky)) život byl ohrožený, tak jsme říkali: *Musíme, musíme prostě pryč!* Děti do auta a jeli jsme.“ (Esma, 6/36–37, 7/1–7)

Esma s rodinou byli k migraci nuceni, ale Českou republiku si za cílovou zemi svého dalšího pobytu vybrali dobrovolně – Esma jezdila do České republiky již před tím pracovní a měla tu spoustu známých z filmového oboru. Esma je oproti zbývajícím dobrovolným migrantkám – narátorkám jedinou uprchlicí³¹. Jako jediná tak prošla odlišným legislativním procesem k získání legálního pobytu v České republice, ale navíc si s sebou nesla zážitky z války a nemožnost volby se na základě svého rozhodnutí³² vrátit do rodné země.

Na tomto místě musíme zmínit i rozdíl mezi tím, kdy žena migruje sama a bezdětná a tím, kdy migruje s rodinou nebo dítětem. Samostatně migrující narátorky měly největší motivaci v odpoutání se od dosavadních vazeb a osamostatnění se. Narátorky, které migrovaly s rodinou, nemyslely primárně samy na sebe, ale především na zajištění „lepších“ životních podmínek pro svoji rodinu, děti:

„Najednou úplně nová role, nevíš, kde budeš spát zítra, co bude za týden, co budeš jíst za týden a tak dále. A tak jsem si říkala: *Zatím jsme zachránili především těm našim dětem život!*“ (Esma, 7/24–27)

Je důležité vnímat migraci komplexně – všechny faktory mají své důležité místo v životě migrujících osob a podílejí se na jejich celkovém vyrovnání se s migrací, popřípadě začlenění do přijímající země. Cílem této kapitoly bylo

³¹ Žadatelé/žadatelky o mezinárodní ochranu (dříve azyl) a osoby s již přiznanou mezinárodní ochranou se v České republice řeší v rámci zákona č. 325/1999 Sb., o azylu. V rámci tohoto zákona jsou na tyto osoby zacíleny speciální integrační opatření než na migranty/migrantky posuzované dle zákona o pobytu cizinců.

³² Mezinárodní ochrana je udělována na ochranu osoby před pronásledováním v zemi původu nebo posledního trvalého bydliště. Osobě s udělenou mezinárodní ochranou může být mezinárodní ochrana odejmuta a to především v případě, kdy dobrovolně pobývá ve státě, který opustila z důvodů uvedených v § 12 (je pronásledovaná nebo má oprávněný strach z pronásledování za uplatňování politických práv a svobod nebo z důvodu rasy, pohlaví, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro zastávání určitých politických názorů ve státě, jehož občanství má, nebo, v případě že je osobou bez státního občanství, ve státě jejího posledního trvalého bydliště. (Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, §17, odst. 1)

ukázat, jak rozdílné důvody pro migraci a její prožívání v životech žen migrantek figurují. Ani jedna z narátorek neprošla často zmiňovaným migračním procesem jako pasivní rodinná příslušnice, ale naopak jako žena rozhodující se pro migraci.

3.3. „Bylo to těžké“ - bariéry v integraci

Pokud se na integraci narátorek budeme dívat optikou již několikrát zmíněné integrační politiky (KIC) a jejich čtyř priorit (znalost českého jazyka, ekonomická a sociální soběstačnost, orientace ve společnosti, vztahy s majoritní společností), tak všechny narátorky můžeme označit za *plně integrované*. Naučily se česky (Marison nemluví plynule česky, ale základní konverzaci přesto zvládá), jsou ekonomicky aktivní, nevyužívají sociálního systému, ve společnosti se orientují a aktivně se do jejího fungování zapojují, v majoritní společnosti mají mnoho přátel.

Narátorky narážely na různé překážky v jejich snaze se začlenit na úplném začátku života v České republice. Narátorky velmi často zmiňovaly bariéru v podobě jazykové neznalosti a s tím i spojené sociokulturní odlišnosti a problémy s orientací ve společnosti:

„A také český jazyk byl pro mě hodně těžký. Tam v Mexiku jsem se neučila nic a tady jsem první měsíce znala jen *dobrý den*, *pivo* a tak dále. Bylo to hodně těžké. Myslím, že jsem perfekcionista a chtěla jsem rychle všechno pochopit a tak.

A to se nedalo.“

(Veronica, 2/16-21)

„A (.) do Česka, když jsem přijela, tak jsem vůbec nevěděla ani *dobrý den*, ani vlastně vůbec nic, vůbec nic, co se týče kultury a tak dále.“ **(Bayra, 3/28-30)**

Proces integrace neboli začlenění je podle KIC „*oboustranným procesem, který musí být založen na vzájemném přínosu pro obě strany – cizince i majoritu.*“ (Usnesení, 2015: 3) Na základě stále se rozšiřujícího negativního přístupu k migrantům/migrantkám v české společnosti vyvstává otázka, s jakým přijetím

ze strany majoritní společnosti se narátorky setkaly? A jak ony vnímají, že se do české společnosti (ne)integrovaly?

Začátky v České republice nebyly ani pro jednu narátorku jednoduché a to i přes to, že z jejich strany motivace začlenit se nechyběla. V mnoha případech jim v začlenění bránili/y kromě výše zmiňovaných faktorů i samotné členové/členky majoritní společnosti a společenské vzorce v České republice pěstované. Česká společnost je stále silně ovlivněná dlouhodobým uzavřením hranic, které probíhalo za dob socialismu. Na tuto dobu a její dopady na českou společnost se již nemůžeme dlouho vymlouvat – v demokratickém zřízení České republiky vyrostly už dvě generace dětí a další zde rostou! Bohužel zde však o to více platí pravidlo předávání stereotypního myšlení ze starších generací na generace mladší.

Krátce po otevření hranic na začátku devadesátých let sem Rachel přijela jako feministka, vegetariánka, genderistka a propagátorka komunitního života. V České republice však tyto pojmy znal jen malý okruh lidí a i po skoro dvaceti letech jejího života v České republice Rachel nepovažuje situaci o moc lepší:

„Velmi silně se identifikuji jako feministka. A to je další věc, která stěžuje můj život tady, protože feminismus je tady velmi špatné slovo. (.) Hledání cest, jak se integrovat do téhle společnosti. (.) To jde, to mohu, ale také jsou tady věci, hluboko v mém srdci, pro které tady nenacházím uspokojení.“ (Rachel, 6/34-37, 7/1-3)

Rachel, ale i další narátorky, se těžce sžívaly s českou mentalitou, která je mnohdy velmi odlišná od těch jejich:

„A bylo to pro mě tak těžké, se integrovat do české společnosti. (..) Izolace, skutečně. (..) Proč bych měl mluvit s někým, koho neznám? ((smích)) Takovéto podobné styly chování. Protože to může být zajímavé? – Proč se mám na lidi usmívat na ulici? To je stupidní! Taková nedůvěra.“ (Rachel, 5/29-34)

Narátorky ve svých vyprávěních narazily na téma nepřijetí nebo bariér přímo ze strany české majoritní společnosti – jejich členů a členek. Různé formy odstrkování a diskriminace si na začátku svého pobytu v České republice prožily všechny narátorky:

„A já si pamatuju, mě strašně bolelo to, že když jsem se přestěhovala, tak tady mě nechtěli sousedi ani pozdravit. Nebo některé sousedky přecházely dokonce na jinou stranu silnice, aby mě opravdu nemusely pozdravit. A to mě opravdu strašně mrzelo, protože říkám: *A co já mám kopyta? Nebo rohy? Nebo co?*“ **(Svitlana, 10/28-34)**

„Možná je to už nyní trochu více otevřené nebo jsem si už zvykla, jak Češi reagují. ((smích)) Ale ten první rok jsem opravdu měla pocit, že lidi jsou tady hodně zlí a hodně agresivní.“ **(Veronica, 3/20-23)**

Narátorky si prošly procesem začleňování do nové společnosti, které bylo provázeno i různými frustracemi z nepřijetí. V návaznosti na tyto zkušenosti jsou všechny narátorky velmi otevřené jakékoliv „jinakosti“ a opatrné v unáhleném hodnocení druhých lidí. Tento otevřený přístup pak dokládá ve svém vyprávění Esma i Svitlana:

„Myslím, že jsem strašně objektivní člověk a vycházím z té objektivity a říkám: *Nikdy nengeneralizovat!* Někdy se řekne: *Ti Češi jsou takoví, a ti Balkánci jsou takoví!* To taky říkám, že jo. Ale člověk je osobnost, každý pro sebe, z úplně jiných elementů.“ **(Esma, 12/32-37)**

„Jak říká moje tchýně: *To špatné musíš brát sportovně.* To si pamatuju právě v té Škodovce, jak mě jedna bába říkala: *Nepotřebujeme tady žebráky, táhněte, otravný hmyze!* A když mě na té Karlově univerzitě, kde jsem začala učit, oslovovali

paní magistro. Tak já vám řeknu, že když oni šli o přestávce pryč, tak já jsem brečela. Protože na začátku jsem byla <horší než otravný hmyz>, a pak jste najednou paní magistra. Tak to byl opravdu hodně velký rozdíl. Člověk musí asi zkusit všechno. A možná toho dobrého je méně, aby si toho mohl vážit víc. <Kdybychom se tady koupali v marcipánu, tak také bychom se toho přejedli, že jo?> Ale říkám, hodných a dobrých lidí je spousta, jenom o tom <sami nemluví, jen tvoří dobro>.”

(Svitlana, 14/23-34)

Krchová a kol. (2008) uvádí mezi faktory ovlivňující integraci nově příchozích i jejich sociokulturní dispozice jako věk, náboženství apod. Všechny narátorky migrovaly do České republiky v produktivním věku (18-35 let), což celkově může působit jako usnadňující prvek při integraci. Věk může usnadnit jak uplatnění na pracovním trhu (v České republice je jinak celkem rozsáhlý ageismus v otázce zaměstnávání), tak i vyrovnání se s otázkou migrace obecně (psychická zdatnost a vyrovnání se se změnou místa pobytu). Náboženské vyznání pak u většiny narátorek nehrálo žádnou roli – kromě Svitlany, která se identifikuje jako *věřící*, se další narátorky o roli víry nebo náboženství ve svém životě nezmiňují.

Bariér v integraci tedy může být několik. Samotné bariéry se pak kombinují, vzájemně prolínají a vytváří tak několika dimenzionální vrstvy. Otevřenost a motivace k začlenění však nemohou být požadavky zaměřené pouze na přicházející osoby, ale stejně tak i na členy a členky majoritní společnosti.

3.4. „Žena musí být nezávislá“ - ekonomická soběstačnost³³

V dnešní společnosti je uznání a úspěch člena/členky společnosti často spojen s jeho/jejím finančním zajištěním a kariérní pozicí. Ženy jsou na pracovním trhu znevýhodněné v několika úrovních. Pokud však mluvíme o ženách migrantkách, tak ty se pak stávají obětmi i vícenásobné diskriminace, na což

³³ V této části interpretuji vyprávění všech deseti narátorek.

upozorňuje i Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020³⁴.

Ekonomická soběstačnost neboli schopnost migranta/migrantky se finančně zabezpečit a nebýt závislý/á na sociálním systému České republiky je také jednou ze čtyř priorit české integrační politiky definované v KIC (Usnesení, 2015: 7). Uplatnění na pracovním trhu je nejen českou integrační prioritou, ale i důležitým faktorem pro *sebeuznání* žen.

Všechny narátorky jsou v současné době ekonomicky aktivní. Ekonomická aktivita pro ně neznamena pouze projev začlenění, ale i emancipaci a nezávislost na jiných osobách (partnerech/manželích/rodičích):

„Na tom prvním manželovi jsem byla finančně závislá, byla jsem na mateřské a nevydělávala jsem ani vındru a on si mohl dělat, co chtěl, a já jsem musela poslouchat, protože by mi řekl: *Já ti nedám peníze. Nezaplatíš jídlo pro děti, a co já budu dělat? A teď si to může někdo zkusit říct! To je úplně o něčem jiném. Žena musí být soběstačná, opravdu.*“

(Ama1, 29/21–27)

Ze žádného vyprávění však nevyplývá, že by narátorky vnímaly vydělané peníze jako nejdůležitější přínos jejich zaměstnání/podnikání. Práci nevnímají narátorky jako něco, co by musely dělat, ale co chtějí dělat, co je baví, co jim přináší uspokojení. Joy jako kadeřnice a vizážistka se snaží prostřednictvím své práce pozvednout v lidech sebevědomí a úctu k sobě samým:

„Miluji práci s vlasy, miluju dělat lidi šťastné, já (.) já si skutečně užívám poznávat nové lidi každý den a dělat je (.) prostě když se necítíš sebejistě, mohu ti pomoci se tak

³⁴ „Cizinky jsou v ČR vícenásobně diskriminovanou skupinou. Dle údajů ČSÚ z r. 2011 žije v ČR 186 tisíc legálně pobývajících cizinek, z toho je cca 80 tisíc aktivních na trhu práce, z toho 60 tisíc žen jsou občankami země EU. Z informací Sdružení pro integraci a migraci dále vyplývá, že tato skupina osob podléhá zejména na trhu práce řadě znevýhodnění oproti českým zaměstnancům, resp. zaměstnankyním.“ (Vládní, 2014: 12)

cítit. Když máš nějaký problém (.) Prostě protože v kadeřnickém saloně děláš lidi úplně někým jiným...“

(Joy, 32/11-17)

Ve vyprávěních narátorek se často objevovala potřeba něco dělat, cítit se užitečná. Marison před příjezdem do České republiky plánovala, že tu stráví dvouroční dovolenou od zaměstnání, ale již po pár měsících přemýšlela o výzvě v podobě nového zaměstnání v České republice:

„Po třech měsících strávených doma před internetem a po seznámení se s novým místem jsem si uvědomila, že se nudím. Začala jsem tedy přemýšlet nad tím, jak začít pracovat.“ **(Marison, 3, 28-31)**

Od migrantů/migrantek žádáme, aby se do naší společnosti začlenili (viz priority integrační politiky, kde jsou více méně vyjmenovány pouze požadavky na migranty/migrantky), ale s tímto začleněním souvisí i přejímání našich společenských vzorců, které nejsou žádané (nízké zastoupení žen na vedoucích pozicích, menší platové ohodnocení žen, nedostatek mateřských škol apod.). V rámci tématu ekonomické soběstačnosti se jedná především o otázku sladování rodinného a pracovního života.

Narátorky s rodinami musí zajistit péči o ně a nejčastěji být zároveň i ekonomicky aktivními. Nalézt kompromis mezi těmito dvěma stranami není pak často jednoduché. Ženy migrantky tedy řeší stejné dilema jako české ženy – míst v mateřských školkách je nedostatek a ve většině případů (pokud tedy nemají českého partnera/partnerku) nemají v České republice přítomny své rodiče, které by se o vnoučata mohli postarat v době, kdy jsou ony v zaměstnání.

Amal byla několik let samoživitelkou a musela obstarat své dvě starší dcery. V jejím vyprávění zazněly výčitky, že na péči o dcery neměla nikdy moc času:

„Po třech letech práce u nich ((u mezinárodní firmy, pozn. autorky)), musím říct, že samozřejmě děti mi rostly a rostly samy, protože jsem byla neustále v práci a vydělávala jsem

peníze, abych jim zajistila život. A dostaly se do puberty, a co se týče výchovy dětí, tak tam samozřejmě, měla jsem štěstí se svojí starší dcerou, ta byla v klidu, v pohodě, ale ta střední dcera udělala hrozně moc kravin a musela jsem řešit hodně věcí, protože jsem byla sama a buď jsem mohla vydělávat peníze a zajistit jim dobrý život, nebo jsem musela sedět doma a starat se o tu výchovu. Dvě věci se strašně těžko dávají dohromady. Kariéra, a mně nešlo ani o kariéru, mně šlo o to, že jsem musela vydělávat peníze, protože jsem byla sama.“ (Amal, 9/19/32)

Nyní, když je její nejmladší dceři osm let a její manžel má velmi dobře placené zaměstnání, Amal může pracovat na částečný úvazek v NNO a skloubit jak práci, která ji baví, tak i starost o dítě:

„Porodila jsem, a když dcerce byly dva roky, tak jsem se rozhodla, že si začnu hledat práci na půl úvazku, abych se mohla věnovat rodině, a ne aby to dopadlo tak, že jsem zase v práci celé roky a celé dny a moje poslední dcera zase bude vyrůstat jako divoká kočka, jako moje <starší dcery>. ((smích))“ (Amal, 11/10-16)

Pro Amal je současná práce na částečný úvazek v NNO možností, jak zajistit péči o nejmladší dceru, a jak zároveň pomáhat lidem, kteří to potřebují. Po několika letech ve vysokém managementu v oboru hotelnictví tak práci v NNO zcela změnila své zaměření:

„Ta práce se mi líbí, protože je to taková různorodá práce, kde se pracuje s lidmi. To je moje! Já mám ráda práci s lidmi. Já nemám ráda backoffice, mám ráda frontoffice, řešení problémů. Moje jazykové znalosti mi tuhle-. Sice to není práce, na kterou jsem zvyklá, jakože výzvy a řešení fakticky velkých problémů, a když se <to valí> ze všech stran

a velká zodpovědnost. Ale je to práce s lidmi a řešení jejich problémů je také strašně důležité a zodpovědné.“

(Amal, 11/30-37, 12/1)

Veronica je jedinou narátorkou, která většinu svého vyprávění věnuje právě zaměstnání. Jako chemička – výzkumnice dosahuje obrovských výsledků a práce tak zaujímá většinu jejího času.:

„Já chemii opravdu moc miluji. Motivace, proč jsem začala dělat výzkum a vývoj bylo to, že jsem měla hodně nových nápadů: Tohle můžeme dělat a tohle...Mám některé finální kosmetické výrobky, které se dobře prodávají a jsou opravdu skvělé. To bylo hodně motivující proto, abych pokračovala dál.“ **(Veronica, 5/28-34)**

Na druhou stranu je potřeba zmínit, že úspěchy v akademickém prostředí, ale také v zaměstnání jsou pro Veronicu velkým zadostiučiněním – pochází totiž z chudé rodiny žijící v malé mexické vesnici, kde se stále udržují velmi konzervativní poměry a způsoby života. Žena by se zde měla co nejdříve vdát, být „hodnou“ ženou svého manžela, starat se příkladně o něho i děti. Veronica utekla z tohoto způsobu života a nyní se velmi ostře vyhrazuje proti ženám v domácnosti, např. jejím mexickým kamarádkám žijícím v České republice. Práce v domácnosti nemá pro ni osobně velký význam a neuznává ji jako *občanskou povinnost* (Hašková, Uhde, 2009: 15-21):

„Tady hodně žen žije kvůli manželům a dětem a potom jsou hodně blbé: *Aááá, dneska jsem byla na bla, bla, bla.* A já: *Co to jako je?* To je hodně hloupá žena a to je ztráta mého času.“ **(Veronica, 9/26-30)**

Rachel se v mnoha směrech od ostatních narátorek liší a ve svém životě se snaží nabourávat jakékoliv konvence, do kterých ji společnost často nutí. V rámci zaměstnání našla svoji vlastní cestu. Její děti chodí na soukromé školy, kde se platí

vysoké školné. Ty zaplatí z části alimony od bývalého manžela, na zbytek vydělá jako učitelka v alternativní škole. Práce ve škole ji baví, ale bere ji jako prostředek pro vydělání peněz. V době, kdy není ve škole, dělá práci, která ji však skutečně baví, a ve které je na volné noze:

„Pracuji jen na poloviční úvazek. Pracuji na půl úvazek ve škole, a pak polovinu času dělám věci, které mám ráda, které si užívám. Toto mě dělá svobodnou. Většina lidí, které znám, nemá čas žít své životy, nemá čas mít přátele, udělat si hezkou večeři a podobně.“ **(Rachel, 14/20-24)**

V době, kdy migrant/migrantka přijíždí do České republiky, většinou neovládá český jazyk a z tohoto důvodu může být diskriminovaný/á na pracovním trhu. Předpoklad znalosti českého jazyka však často neplatí u vysoce kvalifikovaných migrantů/migrantek.

Manžela Marison můžeme označit jako *expata* neboli vysoce kvalifikovaného migranta, který přišel do České republiky za předem domluvenou prací, v jeho případě v jedné nadnárodní korporaci sídlící v Praze. Marison pak také jako vysoce kvalifikovaná migrantka s několikaletou praxí velmi snadno získala dobře placenou práci jako IT pracovnice ve stejné firmě jako manžel. Neznalost českého jazyka však Marison ani manžela na pracovním trhu nijak nediskriminuje, protože ve společnosti, kde pracují, se mluví pouze anglicky. Na druhou stranu v zaměstnání tráví většina lidí největší podíl ze svého dne, a proto práce v migrantském kolektivu ztěžuje ovládnutí českého jazyka. Marison a její manžel, kteří ovládají pouze základní úroveň českého jazyka a doposud neměli čas ani příležitost se český jazyk systematicky učit, jsou toho důkazem.

Všechny narátorky (kromě Joy) mají vysokoškolské vzdělání a jsou tedy vysoce kvalifikované. Ty, které migrovaly v dospělosti, pak měly pracovní zkušenosti a praxi v oboru ze země jejich původu. Nicméně proces nostrifikace neboli uznání zahraničního vzdělání, je proces složitý a nemusí být vždy úspěšný³⁵.

³⁵ Migrující osoby často nedisponují potřebnými dokumenty ze země původu (např. diplomy, potvrzení o vykonání zkoušek) nebo jimi vystudovaný obor v České republice neexistuje, a proto nemůže být uznán jako platný. V těchto případech jsou pak migranti/migrantky odkázány na doplnění vzdělání/rekvalifikace v České republice nebo práci na nekvalifikovaných pozicích.

Práce na nekvalifikovaných pozicích je pak pro migrantky jediným způsobem, jak v přijímající zemi začít a ekonomicky se zde zajistit. Ženy migrantky se pak bohužel stávají oběťmi nekvalifikovaných prací na pozicích, které jsou silně ovlivněné jim přisuzovaným genderovým rolím spojených s péčí a starostí o domácnost (Fitzgerald, 2010). Migrantky pracují jako uklízečky nebo pracovnice v domácnostech (Ezzeddine, 2014). Některé narátorky mají s prací na nekvalifikovaných pozicích v České republice vlastní zkušenosti:

„No a to si pamatuju na ty doby, když jsem dělala brigádu, já nevím, v archivu u toho, tehdy to byla kupónová privatizace a jak se jmenoval ty fondy, kde potom seděl ten chlápek, ten-

V: *Harvardské.*

N3: No, no, v harvardských fondech, v tom archívu jsem pracovala. A pak jsem i uklízela samozřejmě i někde. Prodávala jsem párky v rohlíku. Měsíc jsem dokonce prodávala na tržnici v nějakém stánku.“ (**Bayra, 9,8-16**)

„Ze začátku bylo všechno krásné, romantické, hezké, ale potřebovali jsme peníze. No, a pak to bylo horší, protože manžel v té době studoval a já jsem byla čerstvá absolventka a navíc jsem neuměla česky. Nic nezbyvalo a musela jsem jít do Škodovky do třisměnného provozu pracovat, do svařovny. Pro mě to byl veliký šok...“ (**Svitlana, 3/15-21**)

Práce na nekvalifikovaných pozicích jinak vysoce vzdělaných žen, vede ke snížení jejich sebevědomí, pocitu neuznání a nezapadnutí do struktur společnosti. K těmto pocitům se pak často přidávají i stereotypní vnímání ze stran majoritní společnosti, se kterými má zkušenosti Bayra i Svitlana:

„Tak jsem tam prodávala a nejlepší na tom bylo to, že jednou mě vyfotili do časopisu. Nějaký bulvární časopis, tehdy byl. Ring se jmenoval. No, a to jsem ani nevěděla, že mě vyfotili.

Pak po týdnu ten vedlejší stánkař, který prodával alkohol, mi říkal: *Hele, Bayro, jsi v novinách. - V jakých novinách?, říkám. Tak mi to ukázal a ten článek měl název Cosa Nostra přichází. ((smích)) Říkám: Ty brdō, co to je? Psalo se tam o nějakých drogových dealerech, já nevím, že tady je mafie arabská, mafie jugoslávská, mafie vietnamská, čínská a tak. A tam různé nějaké fotky a plus moje fotka. A pod tím bylo napsáno - devadesát procent vietnamských, ehm, trhovců pracuje v čínském žoldu. (..) (Bayra 9/22-35)*

Tato příhoda z letní brigády se pak v září odrazila na studijním životě Bayry, která musela vysokoškolské studium nedobrovolně opustit:

„...zřejmě to bylo, jaksi trnem v oku tehdy. Tehdy prostě pracovat na stánku, dělat brigádu, to se nenosilo, to se prostě u studentů nenosilo.“ (Bayra, 10/22-24)

I po tolika uběhnutých letech vyvolává tato příhoda v Bayře hodně emocí spojených především s nespravedlností, které se stala obětí. V bulvárním časopise ji označili za Vietnamku, i když je Mongolka a na základě článku pak musela odejít ze školy v posledním ročníku studia, které bylo samo o sobě pro narátorku již tak velmi náročné.

Svitlana pracovala v již zmíněné továrně na nekvalifikované pozici, a kde ji navíc ani její spolupracovnice nepřijaly mezi sebe:

„I když tam na té lince nepracují nějaké vysokoškolačky, tak některé, s prominutím, s IQ houpacího koně, mně nadávaly: Nepotřebujeme tady žebráky, vůbec o to nestojíme. A mě to strašně mrzelo, protože já nejsem žádný žebrák a přijela jsem opravdu kvůli lásce. A to bylo těžké jim to nějak vysvětlit. Ty začátky byly opravdu těžké. Pracovala jsem v té Škodovce a bylo to těžké, jak psychicky, tak i fyzicky, protože jsme za směnu museli udělat čtyři sta dvacet kusů pedálů a jeden

ten pedál vážil sedm až osm kil, takže to bylo na záda těžké.
A jak říkám, navíc to prostředí. Když jste zvyklí studovat
<a najednou jste mezi plechy, tak to je šok, jo?>

(Svitlana, 3/27-37, 4/1-3)

Narátorky, které prošly nekvalifikovanou nebo jinak náročnou prací, na kterou nebyly zvyklé, na ni nyní vzpomínají s velkými emocemi. Na druhou stranu jsou nyní všechny úspěšné, pracují na poměrně vysokých pozicích, mají za sebou velké pracovní úspěchy a na práci na začátku se ohlížejí s velkým respektem. S respektem k sobě samým, že to přes všechny obtíže a bolesti zvládly, ale i s respektem k těm, kteří na těchto pozicích pracují do dnešní doby:

„Dostávala jsem tři sta korun na den a (.) ještě jednou mi ukradli tržbu. Tisíc korun mi ukradli z kasičky, tak jsem ještě tři dny pracovala zadarmo. ((smích)) Dostala jsem úpal, ((smích)) takže v žádném případě do stánku už nejdu. Ale, tak z toho také vychází, že člověk pozná, jak těžká je práce být stánkařem nebo pracovat tam prostě od nevidím do nevidím.

A několik let za sebou. Neskutečné.“ **(Bayra, 10/2-9)**

Úspěchy, kterých v rámci svého kariérního života v České republice dosáhly, jsou pro ně jistým zadostiučiněním za to, jakými těžkými začátky prošly.

Narátorky bourají zažité stereotypní smýšlení o ženách migrantkách jako těch, které jsou (nejen ekonomicky) závislé na svých mužích, pracují na nekvalifikovaných pozicích a na pozicích spojených pouze s péčí. Některé narátorky na těchto pozicích pracovaly v době svého příjezdu do České republiky, ale vnímaly je jako jedinou možnost, jak se ekonomicky osamostatnit a začít budovat své pracovní „curriculum vitae“ v rámci českého pracovního trhu.

Důležitým faktorem je i stále trvajících motivace žen zlepšovat se a posouvat se dále v rámci svého uplatnění. Budování takové pracovní pozice, se kterou by ženy byly spokojené, nemusí být nutně spojováno s často pejorativně vnímaným budováním kariéry (např. na úkor péče o rodinu).

Mezi narátorkami je většina zaměstnaných na různých pozicích, pouze Joy se věnuje podnikání. Většina narátorek pak mluvila i o snech, které by si v rámci pracovního uplatnění chtěly do budoucna splnit (např. založení vlastní restaurace apod.).

Pro všechny ženy je jejich ekonomická soběstačnost a finanční zajištění rodin jedním z důležitých předpokladů pro jejich vlastní spokojenost a uznání sama sebe.

3.5. „Jsem světoobčanka“ – otázka občanství³⁶

Z mnohdy pouze zamýšlené dočasné migrace se často stává trvalé usídlení v přijímající zemi, které může být zakončeno získáním českého státního občanství.

V celé práci pracuji s pojmem občanství v tom nejširším slova smyslu jako *členství ve společnosti*. Společnosti jsou ale svázány všemožnými sociálními konstrukty - jedním z nich je v tomto případě i pojem občanství. Občanství odděluje lidi na ty, kdo jsou „námi“ a těmi „druhými/cizími“. Od přídavného jména „cizí“, pak bylo odvozeno slovo cizinec/cizinka. Z důvodu toho, že pojem „cizinec/cizinka“ odkazuje na to, co nám je vzdálené, co není „naše“, ho v této práci ani v běžném životě nepoužívám. Migrant/migrantka naopak označuje osoby s migračním původem, s migrační zkušeností. Pokud migraci vnímáme jako běžnou činnost v rámci dnešní globalizované doby, pak ani toto označení nemůže být vnímáno pejorativně. Pojem migrant/migrantka tak není spojován s příslušností k národnímu státu, ale ke členství osoby s migrantskou zkušeností ve společnosti.

Migranti/migrantky přicházejí do České republiky z mnohdy zcela jinak fungujících zemí a společností a jsou konfrontováni/y s naším pojetím občanství. Na otázku „*Co znamená občanství pro narátorky a jak ony sebe vnímají?*“ pak mohou odpovědět přímo jen narátorky.

Mezi narátorkami je Amal – původem z Palestiny, která až do dospělosti, kdy získala české občanství, neměla s konceptem občanství žádné jiné zkušenosti – byla *osobou bez státní příslušnosti*. České občanství se pro Amal stalo potvrzením toho, že někam patří, že patří do České republiky:

³⁶ V této části interpretuji vyprávění všech deseti narátorek.

„Za prvé jsem dostala pas, už jsem mohla cestovat. Už jsem byla člověk. Už jsem byla někdo. Před tím jsem byla nikdo. Já jsem neměla vůbec žádné občanství. Palestinci nemají občanství. Nemáme stát. Najednou se mi otevřely dveře a najednou jsem viděla svobodu. Mohla jsem cestovat, mohla jsem volit, mohla jsem prostě být. Už jsem měla jméno, byla jsem někdo, někam jsem patřila. Krom toho já se v České republice cítím doma. Já jezdím do Jeruzaléma jako na návštěvu. Pro mě je Praha můj domov. A byla jsem nesmírně šťastná. Strašně moc věcí se pro mě změnilo. Tím občanstvím se mi otevřely dveře a svoboda. Pro mě občanství znamenalo svobodu.“ **(Amal, 24/33-37, 25/1-8)**

Nová právní úprava zákona o občanství z roku 2014 plně opustila princip jediného státního občanství a naopak se zcela přiklonila k možnosti existence dvojího (či vícero) státního občanství. Pro migranty/migrantky je to možnost, jak si ponechat svoje původní občanství, ale zároveň po splnění podmínek se stát i občanem/občankou České republiky.

Pro migranty/migrantky, kteří/ré mají majetek nebo jiné povinnosti (např. péči o rodiče) v zemi původu, je důležité zachování původního občanství:

„Zažádala jsem před rokem a půl o české státní občanství. A byla taková výjimka ze zákona, že můžete mít i dvojí občanství. A já právě tím, že tam zůstala matka, která sem nechce, a mou povinností je jí nějak zaopatřit stáří a postarat se o ni. Takže já musím tam jet občas na tu Ukrajinu a já nechci, aby mi ukrajinští celníci dělali potíže, takže já musím si nechat to ukrajinské občanství. A zároveň tím, že já mám českou rodinu, české děti, českého manžela, české zázemí, tak chci mít i české občanství.“

(Svitlana, 15/27-37)

Dvojí občanství zároveň znamená možnost využívání důchodového systému v obou zemích – rodné i přijímající. Samozřejmě za předpokladu, že osoba splňuje

zákonem dané podmínky. Pro Nataliyi, která odešla z Ruska kvůli tamní politické situaci, by dvojí občanství volila právě z důvodu pobírání důchodu a možností bezstarostného cestování do země původu:

„Nevím, jak to bude s tou penzí, a proto bych zatím, myslím, že tak zatím, bych nechala dvojí občanství. Nechala bych si to ruské kvůli penzi. A kvůli možnosti jezdit k rodičům. Zatím žijí. A tak víc nic. ((smích)) Ráda bych požádala o české občanství.“ **(Nataliya, 13/9-13)**

Rachel jako anarchistka má k občanství velmi specifický přístup – české občanství chce využívat jako „evropské občanství“, tedy členství v EU tak, aby mohla svobodně cestovat:

„No, důvod proč chci české občanství je ten, že když se jako Američanka přestěhuji do jakékoliv jiné evropské země, tak tam zase začnu od začátku. Jak jsem řekla, chci tady v Čechách založit tu ekologickou komunitu, ale na druhou stranu chci mít také možnost na rok třeba odcestovat, odjet odsud, někde legálně pracovat, a pak se zase vrátit. Ano, já jsem pořád velmi motivovaná cestovat a vidět více ze světa kolem nás.“ **(Rachel, 8/17-24)**

Svitlana je jedinou narátorkou, která má zároveň manžela Čecha, a která zde založila „českou rodinu“ v tom smyslu, že ona jediná je v ní bez české státní příslušnosti. Její děti obdržely české státní občanství po otci, manželovi Svitlany. Svitlana se tak cítí „nezapadající“ do své vlastní rodiny:

„A zároveň tím, že já mám českou rodinu, české děti, českého manžela, české zázemí, tak chci mít i české občanství.“
(Svitlana, 15/35-37)

Pro většinu narátorek je dále těžko uchopitelné jednomyslně vyjádřit, kam patří nebo naopak nepatří:

„Mysleli jsme jako, že tady zůstaneme kratší dobu a že se vrátíme domů. Jenomže tady žijeme už dvacet tři roků a nejsme Češi ani Jugoslávci ani nevím co a prostě každé ráno, když vstávám a občas, když mám dobrou náladu – jako já především mám dobrou jako náladu, říkám, že mám dvě vlasti. Zás když mám špatnou, tak říkám, že Bůh ví, jestli mám i tu jednu. Když jsem doma, říkají mi Češka, když jsem tady, říkají mě něco zas a tak dále, a tak dále. Ale tomu úplně rozumím jako. Kdo nikdy nebyl imigrantem, tak prostě jako těžce si to představí, ale to je ten běžný život.“ (Esma, 3/7–18)

Největší přínos dvojího občanství je jasně viditelný na tom, že nenutí migrantky do jednoznačného rozhodnutí být občankou pouze jednoho státu, když za svůj domov považují rodnou i přijímající zemi. Pocit toho, že narátorky nevědí, jak se v rámci občanství identifikovat pak potvrzuje tvrzení o tom, že „*všichni po něm touží, ale nikdo neví co to je*“ (Phillips in Yuval-Davis, 1997: 68).

Bhabha (1994) tvrdí, že hranice mezi kulturami jsou stírány a překonávány. Obzvláště pak v dnešním globalizovaném světě, kde všichni ovlivňují všechny. Z vyprávění žen a jejich životní zkušenosti *života mezi dvěma světy* (myšleno zemí původu a přijímající zemí) se pak myšlenka *světoobčanství* (Císař, 2009) jeví jako nejlépe uchopitelný koncept, se kterým se narátorky samy ztotožňují. Bayra se považuje především za *členku společnosti*, bez omezení v geografických hranicích jednotlivých států:

„Já jako v takových případech, když se mě ptají, tak říkám: *Já jsem světoobčan!*“ (Bayra, 18/28–29)

Kromě Nataliye, splňují narátorky všechny podmínky pro udělení českého občanství většinou již několik let, ale přes to o občanství většina z nich nepožádala. Většina z nich přiznává, že pobytové oprávnění trvalý pobyt, kterým

disponují, jim poskytuje všechny výhody, které potřebují. Navíc nemají energii, časové možnosti ani chuť pouštět se do byrokratického kola podávání žádosti o české občanství a skládání zkoušek:

„Nemám zapotřebí k tomu teď sbírat tři sta papírů. O co mi jde?“ **(Esma, 12/26-27)**

„Chtěla jsem si požádat tento rok, protože jsem tady již více než dvacet let, ale zapomněla jsem. ((smích)) Jsem tak vytížená, že- ((smích)) Zahrnuje to tolik papírování!“

(Rachel, 8/11-14)

Svitlana „papírování“ a zdlouhavý proces žádání o české státní občanství zažívá již druhým rokem:

„Já jsem byla strašně ráda, že je taková výjimka, a že mohu požádat o dvojité občanství, tak jsem zažádala a to mě trvalo. Mně to přišlo jako za komunistů. Musela jsem vyběhat x potvrzení, nějakých pětadvacet nebo i víc. Vyběhala jsem, doložila jsem a jako říkám: *Ha, teď mě spadl kámen ze srdce a teď už jen budu čekat.* Pak po roce a jednom měsíci mně přišlo rozhodnutí, že musím přidat další podklady.“

(Svitlana, 16/1-7)

Svitlana dokládá, jak absurdní je někdy celý proces získávání českého občanství, a jak MV ČR, v jehož rukách rozhodnutí o (ne)udělení občanství je, může své moci využívat:

„To znamená například, kam jsem cestovala posledních pět let, za jakým účelem, s kým, s čím a proč. Já jsem jezdila do Chorvatska na ozdravné pobyty, protože děti jsou astmatici a alergici. A co je jim do toho, jako? Potom například jsem musela doložit daňové přiznání. Podle zákona ho musíte

skladovat deset let. Po mě ho chtěli za celou dobu mého pobytu, to znamená patnáct let. A některé ty věci byly už skartované a byly už předané do archívu, takže jsem musela psát žádost do archívu, aby mi vytáhli ty moje podklady a jim je zase doložit... Nebo vysvědčení dětí... A říkám: *Když budou mít trojku, tak nedostanu občanství nebo co to je? Mě to přišlo už trochu přehnané.*” (Svitlana, 16/7-21)

Nyní, když česká legislativa umožňuje dvojí občanství, většina narátorek by této možnosti využila. Joy je jedinou narátorkou bez osobní motivace získat české občanství. Povolení k trvalému pobytu jí zcela vyhovuje – české občanství by jí oproti tomu přineslo pouze právo volit/být volena, které ani jako občanka Nigérie ve své zemi nikdy nevyužila. O české občanství chce však požádat společně s malou dcerkou, aby té zajistila „zářivější“ budoucnost a plné začlenění do majoritní společnosti:

„Dcera je Nigerijka, ale narodila se v Čechách a já ji nechci svou minulostí připravit o nic z její budoucnosti.“
(Joy, 34/22-54)

Joy, se bojí, aby dcera nebyla na základě svého původu a svého státního občanství v české společnosti diskriminovaná. I ostatní narátorky vnímají, že česká majoritní společnost není úplně otevřená přijímání migrantů/migrantek za plnohodnotné občany/občanky. Svitlana si myslí, že ani získání českého občanství nestačí k tomu, aby ji majoritní společnost přijala za občanku:

„To jméno moje, když já všem řeknu O. ((pravé jméno narátorky)), tak všichni vykulí oči, co to je? Exot! Takže <já si myslím, že i když získám občanství, tak by to chtělo ještě změnit i jméno.> (Svitlana, 22/12-15)

Svitlana je slovanského původu a podle vzhledu je tedy těžké ji rozeznat od členek majoritní společnosti. Na druhou stranu, osoby s odlišným vzhledem

jsou i po získání českého občanství vnímání většinovou společností právě na základě vzhledu nebo přízvuku stále jako „cizinci/cizinky“:

„Já, já se jediné můžu cítit jako Češka, protože já tady žiju víc než polovinu svého života. (..) Ale Češkou zas nemůžu být, protože vypadám, jak vypadám.“ **(Bayra, 19/14-17)**

„...ten pojem „banánové děti“ celkem odpovídá v tom mladším věku, protože jsem se cítila opravdu do sedmnácti let víc jako Češka než jako Vietnamka. Takže to odpovídalo – vlastně jsem byla vzhledově žlutá jako banán, ale uvnitř jsem byla bílá.
(Linh, 8/15-19)

Doufám, že se prostřednictvím vyprávění narátorek potvrdilo to, co jsem se snažila vysvětlit v teoretické části této práce. Koncept občanství je velmi složitý a odehrává se na několika úrovních. Udělené občanství dle platné legislativy není jediným potvrzením toho, že osoba je/není občanem/občankou daného státu. Občanství je také o sebeidentifikaci se společností, kde osoba žije, ale i uznáním občanství ze strany členů/členek majoritní společnosti.

Narátorky na základě začlenění se do přijímající společnosti, ale zároveň zachování vztahu ke své rodné zemi, pak často prožívají rozdvojení svého vnímání, kam patří. Státní občanství je tedy konceptem, se kterým se ženy migrantky musí vyrovnávat, a jehož uchopení je pro ně velmi komplikované. Občanství je pro ně spojeno především s právy a dalšími občanskými výhodami, proto o ně mají zájem. Nicméně z vyprávění většiny žen nevyplývá, že by státní občanství bylo něčím, co by identifikovalo, kam se cítí patřit, nebo že by díky udělenému občanství byly majoritní společností jako občanky vnímány.

3.5.1. „Mohu volit – půjdu volit!“ – politická práva

Právo volit a být volena nepovažují narátorky za primární výhodu uděleného českého občanství, ale na druhou stranu většina narátorek by v případě uděleného českého občanství tohoto práva využila. Narátorky si jsou vědomy toho, že bez uděleného státního občanství se na správně země, ve které dlouhodobě žijí,

nemohou podílet. Právo volit získané prostřednictvím českého státního občanství považují za další potvrzení toho, že jsou členkami české společnosti.

Stejně jako Češi/Češky mají narátorky k současné české politické situaci spíše negativní postoj nebo se o ni vůbec nezajímají. Práva spojená se získáním českého občanství vnímají narátorky jako velmi těžce vydobytá, a proto by jich v celé šíři využívaly:

„Nechci být volena, protože jsem nerada v centru pozornosti, ale volit, proč ne? Já si myslím, že to hodně ovlivní. Každý hlas má hodnotu, takže bych volila ráda... Jak se říká, jedna kapka nic nezmuže, ale z druhé strany v jednotě je síla, a když nás bude stejně takových cizinců, tak možná bychom to i ovlivnili.“ **(Svitlana, 19/25–27)**

Veronica a Esma jsou narátorkami, které by v případě získání české občanství práva volit žádným způsobem nevyužily. V tomto ohledu jsou silně ovlivněné zkušenostmi z politické situace své rodné země:

„...politika tady mě vůbec nezajímá. Nepořádek. Já nechci kritizovat, v Mexiku máme to horší.“

(Veronica, 8, 10–11)

„Volit, nevolit? Jako česká občanka já mám nechuť z voleb. Protože díky těm, v uvozovkách, demokratickým volbám to u nás dopadlo, tak jak dopadlo.“ **(Esma, 11/26–28)**

Všechny narátorky, tedy i ty, které by samy práva volby nevyužily, vidí právo migrantů/migrantek s uděleným trvalým pobytem volit na lokální úrovni jako důležité, a proto by tuto možnost v České republice zavedly. Narátorky si uvědomují důležitou roli dlouhodobě usazených migrantů/migrantek v obcích a krajích, kde žijí:

„Ale mě strašně zajímá, aby cizinci měli možnost volit na lokální úrovni, a aby mohli být zvoleni také aspoň na lokální úrovni, protože prostě tady víme, že žije skoro čtyři statisíc legálních cizinců. Je to síla. A právě proto by měli svůj hlas a byli by bráni s respektem jako skupina nebo komunita lidí, kteří mohou přispět společnosti.“

(Esma, 12/1-7)

Rachel, která je anarchistkou a právo volit nevyužije ani v případě, bude-li českou občankou, se k tématu volebního práva migrantů/migrantek vyjadřuje stejně pozitivně jako neanarchisticky založené narátorky:

„Myslím si, že pokud je to to, co si přejí ((migranti a migranty, pozn. autorky)), tak potom ano. Lidé, kteří žijí v té společnosti- (.). Ano, měli by mít právo být slyšet, mít hlas pro všechno, co potřebují nebo si přejí. Ano, já tomu rozumím, rozumím té dichotomii, že-. Pro mě je to jednoduché říct: *Já nechci volit, nezajímám se o to.* Ale pro někoho jiného to může být otázka života nebo smrti jestli mají toto právo nebo ne.“ **(Rachel, 9/19-26)**

Výše uvedené výroky Esmy a Rachel silně potvrzují teorii Gilligan (2001) o hlasech marginalizovaných skupin a nutnosti dávat těmto znevýhodněným skupinám hlas. Tento hlas se stává jedním z prostředků k odstranění znevýhodněného postavení.

Ambici kandidovat, angažovat se v politických hnutích a „být volena“ žádná z narátorek v době realizace rozhovorů neměla. Žádná z narátorek se však ani slovně v rámci vyprávění nevymezila proti tomu, že by v budoucnosti nekandidovala. O kandidatuře nikdy nepřemýšlely, ale jako možnost politické participace ji ponechávají otevřenou.

K otázce kandidatury se zcela pozitivně vyjadřuje pouze nejmladší narátorka Linh (vzhledem k jejím politickým aspiracím jsem ji vybrala do vzorku narátorek). Linh žije odmalička v České republice. Po rodičích má vietnamské občanství

a od roku 2014 pak také české. České občanství Linh otevřelo dveře do politiky. Na podzim stejného roku ho hned využila a kandidovala jako jediná migrantka a nejmladší žena na kandidátce pravicové strany do zastupitelstva města, kde odmalička vyrůstala, a kde má hlášené trvalé bydliště. Linh pojímá občanství jako soubor práv občanů/občanek, kterých je potřeba plně využívat. Svým příkladem se snaží motivovat mladé lidi z vietnamské komunity, kteří mají české občanství, aby se zajímali o politiku:

„Myslím si, že tím, že jsem kandidovala, spousta mých vrstevníků, kteří vloni nabyli české občanství, což znamená, že mají nyní obojí občanství, tak vloni na podzim šli poprvé volit ve svých dvaadvaceti letech a poprvé se začali zajímat o politiku a došlo jim, že nyní s tím občanstvím vlastně nabyli nejen to občanství, ale i všechny práva občana, a že mají možnost využít a nějakým způsobem ovlivňovat to svoje okolí...do té doby se o politiku nezajímali, takže si myslím, že to byl dobrý první krok, a že se to dostalo dobře do podvědomí té naší vietnamské komunity...“ (Linh, 3/15–30)

Politicky aktivních osob s migrantským původem, natož žen, je v české politice nedostatek. Právo volit je jedním ze základních občanských práv, které poskytuje členům/členkám společnosti podílet se na jejím přímém fungování. V případě, že uznáme migrantky/migrantky jako členy/členky společnosti, je zapotřebí jim toto právo poskytnout (a to alespoň na lokální úrovni). O zajištění volebního práva pro migranty/migrantky bez uděleného českého občanství, ale disponujících pobytovým oprávněním trvalý pobyt, se musí stát jednou z priorit KIC, která lokální integraci vnímá jako jednu z priorit integrační politiky.

3.6. „Prostě to dělám“ - aktivní občanství³⁷

Za *aktivního občana/občanku* jsou často považovány osoby, které využívají právo volit a být voleni, což reflektuje i samotná Rachel:

³⁷ V této části interpretuji vyprávění všech deseti narátorek.

„Jsem si jistá, že pro většinu lidí znamená aktivní občanství právo volit, zajímat se o politiku, zajímat se o obchodní věci a tak.“ **(Rachel, 8/35-37)**

Ale aktivní občanství není zaměřeno pouze na sféru politickou, z které by v tomto případě byli vyloučeni migranti a migrantky nemající volební právo. Aktivní občanství se naopak může projevovat ve veřejné, politické, ale i privátní sféře – každá sféra má své důležité místo ve společnosti a měla by být tedy společensky uznána (Hašková, Uhde, 2009: 15-21).

Každé narátorky jsem se v rámci doplňujících otázek zeptala, zdali zná pojem „aktivní občanství“ a co si pod ním představuje. Narátorky teoretický koncept aktivního občanství neznaly a ve většině případů ho pak spojily se *státní příslušností* (příslušnost k národnímu státu) a s *aktivním* plněním všech povinností, které občan/občanka daného státu má:

„Podílet se, podílet se prostě ve všem a ve všech směrech. Podílet se na tom chodu toho, no jako takhle, kdybych mluvila za jednotlivce, tak samozřejmě nějakým způsobem být *independent*, samostatný. Jakési rozhodování v tom životě, být úspěšný, nebýt závislý na tom systému, mít prostě dobré děti a vychovávat je ke slušnosti. Sama být slušná a v nějakých mezích toho se hýbat.“ **(Bayra, 14/1-8)**

„Aktivní? Pro mě to jsou lidi, kteří mají práci, platí daně a možná dělají něco pro komunitu.“ **(Veronica, 8/23-24)**

Výše uvedené příklady jsou dokladem toho, jak samotná přijímající společnost s tématem aktivního občanství ve spojení s migranty/migrantkami pracuje, a jak oni/ony je od majoritní společnosti přijímají.

Česká republika žádá po migrantek/migrantkách, aby plnili/y všechny své povinnosti vyplývající z českých zákonů. Migranti/migrantky však českým státem nejsou nijak podporováni k tomu, aby kromě povinností, ve společnosti nebo

dokonce pro společnost jednali/y. Proto i oni/ony samotní/é pak jsou svázáni/y rigidními koncepty občanství.

V tomto bodě je důležité vnímat i společenské prostředí, ze kterého narátorky do České republiky přišly. Jedná se především o země, které byly po dlouhá léta pod nadvládou jiných států a kolonizátorů nebo ve kterých jsou zřízení, jež omezují podílení se občanů/občanek na jejich správě. Pojem aktivního občanství tedy v zemích původu narátorek není dostatečně zaveden jak na teoretické, tak především na praktické úrovni. Nicméně občanství je znakem členství ve společnosti, kterému se v průběhu života nejprve učíme (Občanská angažovanost, 2015: 3).

Rachel si uvědomuje pojetí aktivního občanství tak, jak je nám společností nejčastěji předáván a vyhrazuje se proti němu. Její pojetí občanství je pak mnohem praktičtějšího a osobitějšího rázu:

„Pro mě aktivní občanství znamená, že jsem součástí světa, kde jsou lidé, pracovat na úrovni každodenních lidských bojů. Je to mnohem méně o financích a tak. Jsou to samozřejmě také důležité věci, ale ne pro mě. Aktivní občanství může být hodně věcí. Pro mě je to to, že jsem členkou lokální komunity a dělám něco obohacujícího pro tuto komunitu.“ (Rachel, 9/7-13)

Podpora migrantů/migrantek ze strany majoritní společnosti a jejich vzdělávání v této otázce je jedním z doporučení vycházejících nejenom z teoretického pojetí občanství, ale především z výše uvedených výsledků mého výzkumu. Tato doporučení jsou mířena především na MV ČR jako odpovědný orgán integrační politiky.

Většina narátorek se za aktivní občanky sama nepovažuje, i když následně vyjmenovávají aktivity a činnosti, které v rámci svého bytí ve společnosti konají. Toto může souviset opět s jejich nízkým sebevědomím a předpokladem, že ženy nejsou zvyklé o sobě mluvit, natož v pozitivních konotacích (Gilligan, 2001). Na druhou stranu narátorky vnímají aktivní bytí a jednání ve společnosti jako něco

automatického, a proto ho nijak ve svém vyprávění nestaví do pozitivního světla. Bayra to ilustruje na příkladu svého dobrovolnictví:

„Ale člověk to bere fakt tak automaticky, že je tam něco se stalo, tak je potřeba tam pomoci. Jak můžeš! Jak je ve tvých možnostech.“ (Bayra, 15/30–32)

Automatické jednání dle slov narátorek pak můžeme považovat za totožné s *dobrovolným jednáním* (Yuval-Davis, 1997). Toto jednání je důkazem projevů občanství v životě jednotlivců.

Občanství má několik podob a to i pro samotné narátorky. V rámci integračního procesu je zapotřebí podpora migrantů/migrantek v rozvoji jejich členství v majoritní společnosti a to prostřednictvím působení ve veřejné a stejně tak v privátní sféře. Některá práva, která jsou spojená s občanstvím k národnímu státu (např. právo volit), mohou být pro občany/občanky s migračním původem právem těžko vydobytím, a proto by ho chtěli/y i přes často negativní postoj využívat.

Na dalších stránkách představím projevy aktivního občanství u jednotlivých žen narátorek.

3.6.1. Práce pro komunitu

Práce pro komunitu nebo v rámci komunity byla pro mě jednou ze základních oblastí zkoumání aktivní činnosti migrantek. *Komunitu* ve spojení s migrantkami můžeme chápat jako (ne)formální sdružování osob ze stejné země původu, tzv. *cizinecké komunity*, jak je pojímá např. Uherek a kol. (2008). Pro mne je zásadní otázka členství ve společnosti v nejširším smyslu, a proto komunita může mít několik podob.

Marison je velmi aktivní v rámci filipínské komunity, pro kterou organizuje různé kulturní, volnočasové, ale i vzdělávací akce. Práce pro komunitu je pro ni únikem z korporátního zaměstnání (pracuje na plný úvazek jako IT pracovnice), ale také zdrojem spokojenosti:

“Rozhodně v tom je i druh uspokojení, že život není jen čistě kancelářská práce. Dává to rozmanitost mému životu s vědomím toho, že lidé jsou šťastní, když pro ně něco zorganizuješ.”

(Marison, 8/25-29)

Aktivní činnost v rámci migrantské komunity je typická především na začátku pobytu v hostitelské zemi, kdy migrant/migrantka neovládají jazyk dané společnosti (pro Marison toto tvrzení platí z větší části i v současnosti), a proto jsou ve styku s členy/členkami majoritní společnosti jen na bazální úrovni (v obchodech apod.). Marison je jedinou narátorkou, která se nejvíce zabývá prací v komunitě, ale která také neovládá český jazyk na pokročilejší úrovni.

Marison svoji práci s filipínskou komunitou vnímá zcela prakticky – někdo musí být zodpovědný za organizování různých akcí, které zde Filipínci a Filipínky společně realizují. Dobrovolnictví se však věnovala už i během vysokoškolského studia na Filipínách, kde je to mezi vysokoškoláky/vysokoškolačkami běžnou praxí – všichni při studiu jsou zároveň dobrovolníky/dobrovolnicemi. Rachel pochází z USA, kde je dobrovolnictví ve společnosti zažité:

„Když jsi dítě, tak jdeš a děláš dobrovolníka. Každý to dělá! Není na to nic divného. Jdeš pracovat do psího útulku nebo pracuješ s dětmi, které mají problém nebo se starými ženami. Nebo cokoliv. Prostě pomáháš. Je to část tvého života.”

(Rachel, 6/5-9)

V České republice však institut dobrovolnictví není veřejně ani institucionálně podporován, tak jak je tomu například v jiných zemích. Tento v České republice dostatečně nevyužitý a nepropagovaný potenciál dobrovolnictví může být i překážkou pro větší zapojování migrantů/migrantek jako dobrovolníků/dobrovolnic.

Migranti/migrantky pak také často zakládají své vlastní formální sdružení, zaměřené primárně na osoby ze svých komunit. Cílem migrantských sdružení však není pouhé sdružování osob ze stejné země původu, ale i možnost *být více vidět a slyšet* v rámci majoritní společnosti:

“Identifikujeme se jako formální skupina a díky tomu se můžeme propojovat s dalšími organizacemi a skupinami a sdílet mezi sebou společné zájmy mnohem efektivněji, než kdybych byla jediná a přišla do jiné organizace jakože “jsem Filipínka a chci to a to.” **(Marison, 5/31-37)**

Ženy migrantky jsou v České republice marginalizovanou skupinou, která ke své aktivizaci a zapojení se do veřejného prostoru používá prostor komunit jako nepaternalisticky organizovaných struktur, ve kterých jsou subjekty a mohou se zde realizovat (Lister, 2003: 24). Marison, ale i další narátorky to ve svých vyprávěních velmi názorně dokládají.

Gilligan (2001: 45) v návaznosti na obtíže spojené s využíváním hlasu žen identifikovala také problém tzv. *rozdvojeného úsudku*, tedy tím, jak žena sama sebe hodnotí a tím, jak je hodnocena navenek. Veronica k sobě přistupuje velmi kriticky jako k pasivní migrantce, která v rámci komunity ani mimo ni nepůsobí aktivně. O pár minut déle se však v jejím vyprávění dozvídáme o její činnosti pro komunitu, se všemi znaky aktivního přístupu Veronicy:

„Máme skupinu. A dokonce já jsem udělala tu skupinu na facebooku pro Mexičanky... Něco dělám třeba elektronicky v noci. Mluvím s lidmi. Hodně se mě lidé ptají na informace. Hodně lidí, kteří jsou v Mexiku, chtějí sem emigrovat a ptají se: *Jak udělám tam to. Na práci, na policii nebo na tam to...* A já hledám na internetu, a pak jim odepíši. Nebo prostě něco takového.“ **(Veronica, 8/33-37, 9/1-9)**

Rachel, která vyrůstala v rodině založené na komunitním životě, tyto hodnoty přijala a snaží se je uplatňovat i přes všechny úskalí v České republice. Rachel jako feministka a členka LGBT komunity v České republice, se zabývá myšlenkou, jak i zde propagovat myšlenku sdíleného, komunitního života, který zároveň propojuje feminismus a ekologii:

„Já se velmi zajímám o život v komunitě, je to cesta, jak změnit celý svět. Věřím, že změnu dokážeme, když začneme v menších komunitách... Moje myšlenka je žít v komunitě do deseti lidí, ve feministické komunitě, s dětmi a mít tyto typy ekologických domů.“ **(Rachel, 14/32-34, 15/24-25)**

Rachel však v rámci práce v komunitách se snaží aktivizovat některé sociálně i jinak ohrožené skupiny lidí:

„Učím cirkusové dovednosti děti, ale pracuji i se zneužitými ženami a dětmi prostřednictvím cirkusu. Studuji na drama terapeutku, protože bych chtěla propojit právě tyto věci, jako je akrobacie, cirkus a sociální problémy. Dělala jsem také cirkusový workshop pro slepé děti a jejich rodiny. Tak se to snažím všechno prostřednictvím cirkusu propojit, protože si skutečně myslím, že být aktivní ve svém těle může lidi léčit. Ale také to, být členem spolupracující komunity může dodávat odvahu a sílu.“ **(Rachel, 7/15-24)**

Komunitu tedy narátorky vnímají především jako prostředek, jak měnit společnost, ve které žijí a to i bez předpokladu uděleného občanství – většina narátorek je již nyní, v době kdy mají „pouze“ povolení k trvalému pobytu, velmi aktivní v rámci komunit a na lokální úrovni. Vyprávění narátorek tedy dokládá, že aktivní občanství není v žádném ohledu spojeno s konceptem státního občanství. Aktivní občanství je pak jednáním jedince ve společnosti, bez ohledu na jeho/její gender, barvu pleti, náboženské vyznání, zemi původu apod.

3.6.2. Neziskový sektor

Migranti a migrantky, kteří již mají za sebou proces integrace v hostitelské zemi, jsou často právě těmi, kdo jiným migrantům/migrantkám pomáhají v rámci (placené/dobrovolnické) práce v neziskovém sektoru.

Esma a Bayra jsou migrantky, které pracují v NNO pomáhající migrantům a migrantkám při jejich začleňování se do české společnosti. Esma je dokonce

spoluzakladatelkou (společně se svým manželem) a ředitelkou jedné z NNO. Tato organizace je zajímavá svým pracovním týmem složeným z více migrantů/migrantek a osob s migrantskou zkušeností než Čechů/Češek. Organizace tak uplatňuje princip zapojování „cílových skupin“ přímo do pracovního týmu a je tedy dobrým příkladem pro všechny ostatní NNO a integrační politiku České republiky.

Esma založila tuto organizaci na základě zážitku s diskriminací romské kapely na jednom z jejich vystoupení. S manželem se pak shodli na tom, že je potřeba pracovat pro ohrožené skupiny obyvatel/obyvatelky (nejen migranty/migrantky, ale i Romy/Romky) a pomáhat jim při jejich začleňování do majoritní společnosti. Kromě rozmanitého pracovního týmu se v organizaci uplatňuje i nehierarchické fungování, do kterého jsou zapojeni/y všichni/všechny:

„...prostě každý je důležitý. Každý člověk je důležitý.

A s úctou se chováme ke každému.“ (Esma, 15/23-24)

Bayra do této organizace nastoupila nejdříve jako dobrovolnice při přípravě jednoho projektu, a pak na plný pracovní úvazek. O tom, že v Čechách existuje síť NNO se však dozvěděla až při práci v této NNO:

„V době, kdy jsem tady začala pracovat, tak jsem začala zjišťovat, kolik spousta neziskovek existuje, které se zabývají integrací cizinců nebo, které pracují s migranty. A byla jsem v šoku, protože jsem žádný před tím neznala. Já jsem myslela, že existuje jenom S. ((název NNO)), které to dělá.“ (Bayra, 5/17-22)

Příklad Bayry, která se o činnosti NNO dozvěděla až v roce 2004, tedy 15 let po příjezdu do České republiky, může být potvrzením toho, jak zmiňuji v teoretické části, že migranti/migrantky nejsou často o činnosti NNO dostatečně dobře informováni/y.

Předpoklad toho, že by v rámci NNO pracovalo více migrantů/migrantek, kdyby o této možnosti věděli/y, dokládá i jedna z narátorek:

„A (...) no, spíš člověk, když má tu možnost a vidí, kde může pomoci, tak jde do toho. (...) Ale taky jde o to, aby se ty informace dostaly k tomu člověku.“ **(Bayra, 16/31-34)**

Pokud migrant/migrantka o síti NNO ví, často se pak stává jejich zaměstnancem/zaměstnankyní nebo dobrovolníkem/dobrovolnicí. Linh se do kontaktu s jednou z NNO dostala v sedmnácti letech, kdy do ní přišla společně s vietnamským známým, kterému tlumočila:

„A postupně, vlastně potom v roce 2013 jsem poprvé začala chodit do terénu, pracovat jako terénní pracovnice se sociální pracovníci z O. ((zkratka NNO)). Chodili jsme, vyhledávali jsme vlastně občany vietnamské komunity a snažili jsme se jim představit služby O. ((zkratka NNO)), aby věděli, že mají tu možnost využít bezplatné poradenství.(.) Dále jsem čas od času tlumočila.“ **(Linh, 2/28-35)**

Linh je nadále v kontaktu s touto organizací, které zdarma vypomáhá jako dobrovolnice a v případě možnosti i pracuje na částečné úvazky (jako brigádnice při studiu). Svitlana pomáhá jako dobrovolnice v několika NNO pomáhajícím migrantům/migrantkám, ale také v jiných lidskoprávních a ekologických NNO.

Většina narátorek (ne)placenou práci v rámci českých NNO vnímá jako práci pro společnost, a proto jsou v nich poměrně často angažované. Nejčastěji se pak angažují v práci s migrantkami/migranty (Esmá, Bayra, Svitlana) nebo v rámci vlastní migrantské komunity (Marison, Veronica), ale také v rámci jinak definovaných komunit, např. LGBT (Rachel).

„Záleží na tom, co člověka baví, tím směrem bych se vydávala. Hlavně najít ten čas! Kdybych byla studentka, tak je to jiné. Ale když máte rodinu, tak to už musíte nakombinovat, skloubit a to je těžké. Možná, když odrostou, tak se budu v tom více angažovat.“ **(Svitlana, 22/25-29)**

Narátorky často ve svých vyprávěních zmiňovaly, že by se rády více a častěji do činnosti NNO, ale i jiných občanských aktivit zapojovaly. Narátorky upozorňují na to, že jejich „malé“ zapojení je především z důvodu časového vytížení. Nejedná se tedy pouze o problém sladování rodinného a pracovního života, ale i osobního života, kam můžeme zařadit i občanskou angažovanost.

„Kdybych měla více času, tak bych pravděpodobně byla více aktivní v anarchistické a feministické komunitě, které jsou tady velmi malé.“ (Rachel, 7/32-34)

Práci v neziskovém sektoru vnímají všechny narátorky velmi pozitivně a většina z nich má s placenou nebo neplacenou prací v NNO zkušenosti. Práce jednotlivých narátorek v rámci neziskového sektoru je potvrzením jejich identity jako *lokálních, národních a světových občanek* (Erel, 2009). Na základě rozmanitého pole projektů, do kterých jsou narátorky zapojeny, pak mají šanci ovlivňovat nejen české prostředí.

3.6.3. Narátorky jako angažované občanky

Do občanské angažovanosti spadá i výše zmíněná placená/dobrovolnická práce v neziskovém sektoru, ale jelikož v teoretické části vycházím z průzkumu o občanské angažovanosti (Občanská angažovanost, 2015), který nezahrnuje osoby angažované v tomto sektoru, i zde tyto dvě oblasti od sebe odděluji.

Zmíněný výzkum definuje šest segmentů občanské angažovanosti rozdělené do úrovně *pasivní* nebo *aktivní*. Tyto segmenty vznikly na základě výsledků výzkumu mezi českými občany a občankami, a proto nemůžeme jejich charakteristiku do detailu využít pro účely zhodnocení občanské angažovanosti narátorek - migrantek, které nemohou využívat všech práv jako občané/občanky České republiky. Tyto segmenty tedy využívám více jako ilustrativní prvek, nikoliv jako neměnné kategorie.

Do segmentu *Aktivní* (využívají všech práv, tedy i politických, a to na všech úrovních) můžeme zařadit pouze Linh a Amal – narátorky s migrantskou zkušeností, nyní s uděleným českým státním občanstvím. Obě jsou politicky aktivní v tom smyslu, že využívají práva volit. Linh navíc využila i práva být volena

a kandidovala do zastupitelstva města. Obě navíc pracují v neziskovém sektoru, zapojují se do veřejného a společenského života, Amal navíc pečuje o rodinu.

Nejvíce narátorek bychom mohli zařadit do segmentu *Apoliticky aktivní* (zaměřují se na témata volného času a výchovy, pomoci konkrétním osobám/skupinám osob a některá environmentální témata). Pro tento segment je pak typická angažovanost na lokální úrovni a to nejčastěji formou manuální a organizační práce, výchovné a zájmové péče o lidi nebo zvířata, finančních a materiálních darů apod.

Svitlana se kromě dobrovolnické práce pro NNO věnuje i vedením vlastních recyklovaných dílniček, které vyučuje na školách, ve družinách apod. Je ale také členkou amatérského divadelního souboru zaměřeného na hry ukrajinské klasiky, kde působí jako herečka, ale i dekoratérka a kostymérka.

Narátorky zmiňovaly i pomoc konkrétním osobám nebo skupinám osob, které byly ohroženy nepříznivou situací. Bayra se po povodni, která zasáhla v roce 2002 velkou část Prahy, stala dobrovolnicí při úklidu následků této události. Dále také společně s manželem zakoupila vybavení na dětské oddělení do nemocnice, kde se starali o jejího syna v době jeho nemoci.

Do segmentu *Politicky aktivní* pak spadá většina narátorek. Tento segment se zabývá podporou obecných společenských témat především prostřednictvím peticí, účastí na demonstracích a jiných aktivistických činnostech.

Rachel se považuje odmalička za feministickou aktivistku. Jako mladá se například věnovala i boji za právo žen v USA na interrupci:

„Už jako dítě jsem pomáhala bránit potratovou kliniku. (.) V té době to bylo obrovské téma, zdali ženy mají právo jít na potrat. Děly se kolem toho opravdu násilné věci. V sobotu ráno, když ženy chodily na interrupce, tak jsme je museli chránit, doprovázet je, střežit dveře. Takže myslím, že od útlého věku jsem byla feministka a velmi zaujatá tím, být aktivistkou.“ **(Rachel, 12/23-29)**

Na negativní dopady radikálního aktivismu upozorňuje Young (2001) - považuje ho za až extrémistické chování polarizující společnost. V rámci aktivismu

tak vznikají dvě polarizované skupiny – kritizující a kritizovaná. Rachel sama přiznává, že musela z podoby svého radikálního aktivismu (projevujícího se především v době dospívání) ustoupit:

„Byla jsem velmi silná aktivistka, orientovaná na spravedlnost. ((smích)) Když jsem byla malá, již v osmi jsem začala být vegetariánkou a začala jsem všechny přesvědčovat, že se vegetariány také musí stát. Když jsem začala být vegankou, také se museli stát vegany. ((smích)) A nyní ráda sdílím informace, ale již nepotřebuji tlačit na ostatní lidi...Nyní se snažím na nic netlačit a tyhle dvě věci propojuji. V jemné formě ale, nijak na to netlačím. Jsem mnohem flexibilnější než dřív. Něco vidím a nechávám si to samo pro sebe, nemusím na tom nic měnit za každou cenu.“

(Rachel, 18/2-28)

Rachel se nyní z fáze radikálního aktivismu, přesunula do fáze *budování*. Sama v procesu kreativního jednání vidí velký potenciál vedoucí ke změně společnosti:

„Byla jsem zvyklá být feministická a anarchistická bojovnice. Bojovala jsem pořád proti něčemu. A nyní cítím, že to co chci, je vytvářet něco. Lepší než proti něčemu bojovat je posunout se k tomu, co potřebuji a vytvořit svět pro mě.“

(Rachel, 14/34-37)

Petiční činnost nebo účast na demonstracích mají v životě některých narátorek také své důležité místo. Nataliya se velmi zajímá o zdravotní témata jakými je povinné očkování dětí v České republice nebo ochrana přírody. Nataliye pak nejčastěji podepisuje petice nebo se účastní demonstrací – s celou rodinou se účastnila například demonstrace za práva migrantů/migrantek pořádaných lidskoprávními NNO v roce 2013.

Migrantky/migranti mají většinou stále velmi blízký vztah ke své rodné zemi a situaci v ní. Svitlana jako rozená Ukrajinka úzkostně prožívá současné dění na Ukrajině. V České republice pomáhá krajanům, kteří sem byli přivezeni se zraněními z místního válečného konfliktu:

„Mně to je strašně líto, co se tam děje. Když sem přes tu organizaci Člověk v tísni přivezli spoustu raněných, tak jsem docházela za nimi do nemocnice, protože jsem říkala, že alespoň nějak jim chci pomoci.“ (Svitlana, 13/1-5)

Válečná situace na Ukrajině je spouštěčem i dalších občanských aktivit v životě Svitlany:

„Když byla akce proti dodávkám ruského plynu, tak jsme tam šli demonstrovat. Protože já opravdu nechci platit za ruský plyn a dotovat tím tanky na Ukrajině.“ (Svitlana, 21/28-32)

Výzkum o občanské angažovanosti českých občanů/občanek dále identifikoval ještě tři pasivně zaměřené segmenty, které se však narátorek týkají jen okrajově, a proto je zde nebudu dále rozvíjet.

Jak z výše uvedeného vyplývá, narátorky jsou členkami aktivní části české společnosti, které se cítí zodpovědné za její celkové fungování. V případě, kdy se narátorky ztotožňují s určitým společenským problémem nebo tématem a vnímají jeho důležitost (nejenom) ve svých životech, jsou ochotné podílet se na činnosti vedoucí k jeho změně, nebo k celkovému vyřešení. Aktivně se zapojují do demonstrací, petičních akcí, zakládají vlastní spolky a sdružení apod. Na druhé straně se zde projevuje téma sounáležitosti k rodné zemi – občansky aktivní zůstávají narátorky i v rámci svých migrantských komunit nebo aktivit spojených s děním v rodné zemi.

3.6.4. Politika péče

Kromě výše zmíněné veřejné a společenské sféry, kde jsou narátorky velmi aktivní, je důležité zmínit i jejich činnost v privátní sféře (Lister, 2003; Hašková,

Uhde, 2009). Práce v domácnosti, péče o děti, partnery/partnerky a rodiče není vidět a není placená, ale přesto je zapotřebí vyzdvihnout její společenskou hodnotu a důležité místo v životě narátorek.

Kromě Linh a Veronicy, které jsou doposud svobodné (v tomto případě nežijí ani s partnery), nemají děti a nestarají se o svoje rodiče (Linh studuje a je finančně závislá na rodičích, Veronica s rodiči neudrhuje kontakt), politika péče tvoří u zbývajících narátorek neoddělitelnou součást jejich aktivního občanství.

Narátorky mají většinou dvě rodiny – původní, ve které vyrostly a tu, kterou samy založily v dospělosti. Některé narátorky s dětmi do České republiky migrovaly (Marison, Esmá, Nataliya), jiné založily rodiny až v České republice (Bayra, Amal, Joy, Rachel, Svitlana).

Narátorky současnou rodinu (tedy tu, kterou samy založily) zmiňovaly v následujících kontextech: 1.) rodina jako podpora v těžkých chvílích; 2.) vyjádření pýchy na své děti a důležitost mateřství v jejich životě.

Narátorky hovoří o současných partnerech a dětech pouze okrajově, ale za to s velkým důrazem na jejich důležité místo v životech narátorek. Všechny narátorky mají hezké vztahy se současnými partnery/partnerkami i s dětmi, na které jsou velmi pyšné a které jim jsou oporou ve všech fázích jejich života.

Většina narátorek migrovala v dospělém věku a migrace pro ně představovala cestu k osamostatnění se od rodičů. Nicméně jejich rodiče zůstali a stále žijí v zemi původu. Pokud si vezmeme, že průměrný věk narátorek je 44 let, musíme vzít v potaz, že jejich rodiče jsou již nyní v důchodovém věku (za předpokladu, že narátorky se jim narodily průměrně ve 20 letech). V zemích, odkud narátorky pocházejí, pak mnohdy neexistuje důchodový systém nebo jsou důchody tak malé, že na zajištění důstojného života nestačí. V tomto ohledu pak migrantky často posílají část v Čechách vydělaných peněz do rodné země (tzv. remittance) a podporují tak své původní rodiny:

„Ale díky tomu ((podnikání v České republice, pozn. autorky)) jsme živili jak naši rodinu, tak spoustu dalších rodin lidí, kteří tam pracovali. Posílali jsme peníze také do Sarajeva, do bývalé Jugoslávie.“ (Esmá, 9/4-7)

Migrantky/migranti se dostávají i do situací, kdy by se o stárnoucí rodiče rádi/y postarali/y i jinak než pouze zasíláním peněz. Většina by pak ráda měla své rodiče ve své blízkosti, aby jim mohli/y poskytnout tu nejlepší péči (buď svoji, nebo péči specializovaných zařízení). Migranti/migrantky jsou již většinou natolik zvyklí/é na život v nové zemi, že je pro ně nepředstavitelné vše znovu opustit a třeba i na kratší dobu se odstěhovat zpátky do země původu. Na druhé straně je zde možnost sloučení rodiny, kdy rodiče mohou získat pobytové oprávnění za účelem společného soužití se svými dětmi. Získání tohoto pobytu je však díky striktní imigrační politice České republiky velmi náročné.

Když však pomineme legislativní překážky, musíme si být vědomi/y velkého zásahu do života rodičů narátorek, kteří celý život byli zvyklí na svoje prostředí, svůj majetek apod. Strach z vytrhnutí z jejich kořenů v pokročilém věku může být překážkou pro jejich motivaci k migraci. Téma péče o stárnoucí rodiče, které ponechali v zemi původu – tedy se kterými udržují *transnacionální vztahy* - je pro některé migranty/migrantky stále živé téma:

„...moje matka měla zdravotní potíže... Takhle jsem pendlovala, já nevím, dohromady by to bylo asi patnáct let. Odjela jsem, zase jsem přijela a tak. Už to utíká. ((smích))
Ta máma mě hodně trápí, protože ona nechce sem a já nechci tam a víte, jaká je teď situace. Teď je válka a já nevím, co si mám počít. Ona je osobnost, ona není nábytek, že ji přivezu a postavím. Ona musí se rozhodnout dobrovolně sama. Teď já jí chci pomoci. To je pro mě velké dilema, jak pomoci.“ (Svitlana, 12/16-27)

Ezzeddine (2012) se zabývá i *transnacionálním mateřstvím*, které u migrantek (např. z Ukrajiny) bývá časté. Jak bylo řečeno na začátku, většina z narátorek založila rodiny až v České republice nebo migrovaly najednou se všemi členy/členkami rodiny, proto transnacionální mateřství v jejich životech nehrálo žádnou roli.

Narátorky se musely v minulosti vyrovnávat se svojí vlastní migrací a v době, kdy jsou již většinou sžité s přijímající zemí, musí řešit péči o stárnoucí rodiče

v zemi původu a znovu otevírat téma migrace – svoji případnou migraci zpátky do vlasti, nebo migraci jejich rodičů za nimi do České republiky. Privátní vztahy narátorek (bez ohledu na to, kde se odehrávají) mají na životy migrantů/migrantek velký vliv.

3.7. A co dál? – pohled do budoucnosti

Uvědomuji si, jak zavádějící může být otázka ohledně plánů narátorek do budoucnosti, protože já sama věci nerada plánuji a snažím se žít přítomným okamžikem. Nicméně mne zajímalo, zda narátorky vnímají Českou republiku jako zemi, kde by chtěly i nadále žít.

Kromě Linh chtějí všechny narátorky zůstat v České republice. Na druhou stranu se však jiným možnostem nebrání a nechávají budoucnost otevřenou. Marison a její rodina mají nyní možnost se odstěhovat za prací do jiné země, ale řeší otázku, zdali po deseti letech v České republice, kdy si tu vše vybuodovali, zase začínat jinde a od začátku. Rachel je otevřená životu kdekoliv a stejně jako ostatní narátorky chce hodně cestovat a poznávat i další země a kultury.

Velkým překvapením však pro mne bylo přání Linh, která je v České republice od svých tří let, a i přes to by se ráda po studiích vrátila se svým přítelem zpátky do Vietnamu:

„Zatím to vypadá tak, že bych chtěla asi taky zpátky odcestovat do Vietnamu. Asi bych se chtěla vrátit zpátky do Vietnamu. Nevím, jak potom bude vypadat moje kariéra nebo snažení v tom veřejném dění v České republice, ale prozatím to jsou ty čtyři roky v té komisi, tak se budu snažit dát tomu co nejvíc a uvidíme, jak to bude vypadat dál. Nevím, jestli budu chtít zase kandidovat znova. No, uvidím, jak se to bude vyvíjet. Ale asi nevidím budoucnost, asi bych nechtěla být v budoucnosti tady v Čechách.“ (Linh, 13/15–25)

Linh se identifikovala jako Vietnamka v době dospívání (mezi 17. a 18. rokem) a velmi k tomu přispěl i fakt, že si našla přítele Vietnamce, který je v České

republice proto, aby zde vystudoval a získal pracovní zkušenosti, které by poté uplatnil v zemi původu. Jeho migrace je plánovaná jako dočasná – jedná se o ekonomického migranta. U dětí migrantů/migrantek, které prožily dětství v přijímající zemi je však netypické a velmi ojedinělé, aby se vracely do země původu svých rodičů – často už bývají z této země určitým způsobem „vykořenění“.

Všechny narátorky mluvily o budoucnosti v pozitivním smyslu – těší se, co jim život přinese. Z jejich vyprávění byla znát úleva z toho, že mají v České republice již vybudované zázemí, překonaly bariéry v integraci, mají stabilní pobytový status a především, že se zde cítí doma.

Závěr

„Porozumět si neznamená přizpůsobit se jedni druhým, ale pochopit navzájem svou identitu.“ (Václav Havel)

V práci jsem využívala narativního vyprávění deseti žen s migrační zkušeností, které dlouhodobě žijí v České republice. Na tomto místě bych ráda zrekapitulovala některé výsledky mého výzkumu a přidala doporučení především pro tvůrce/tvůrkyně a implementátory/implementátorky integračních opatření.

Během výzkumu jsem pořídila více než deset hodin audiozáznamu a dvě stě stran přepisů vyprávění. Nebylo v mých silách ani mým záměrem interpretovat všechny události nebo motivy v životech narátorek, o kterých ve vyprávění hovořily. V této práci jsem se zaměřila na interpretaci vyprávění vztahující se k tématu aktivního občanství a dalších témat s ním souvisejících. Vyprávění žen jsou však obsáhlým zdrojem informací, které mohou být analyzovány v rámci dalších feministických výzkumů zaměřených např. na mateřství, koncept moci, vztahy narátorek s muži/ženami a další.

Výzkum potvrdil, že nejdůležitějšími faktory pro začlenění migrantek do majoritní společnosti je jejich *vlastní motivace* (a to především dobrovolný výběr přijímající země), *přátelské* legislativní podmínky a integrační opatření a také *otevřený přístup majoritní společnosti*.

Narátorky, které do České republiky přišly před mnoha lety, se zde cítí doma, ale na druhou stranu je jim každodenně připomínáno (většinou ze strany majoritní společnosti), že jsou těmi „*druhými*“. Jejich *uznání* ze strany ostatních členů/členek společnosti, tak jak o tom přemýšlí Taylor (2001), je základem pro vlastní zdravé sebepojetí těchto žen a jejich dalšího růstu jako aktivních členek přijímající společnosti.

Všechny narátorky jsou, i přes všechny bariéry, které by jim v začlenění mohly bránit (pobytová legislativa, jiné státní občanství apod.), aktivní v české společnosti. Narátorky se angažují v rámci různých občanských aktivit (dobrovolnictví, charita, demonstrace, práce v NNO aj.) a přispívají k rozvoji komunit na lokální úrovni. Narátorky však působí i v privátní sféře svých domovů, kde se starají jak o své současné rodiny, tak i o původní rodiny žijící v rodné zemi.

Narátorky samy sebe těžko definují jako občanky jen jednoho národního státu – za svůj domov považují původní zemi i zemi přijímající, tedy Českou republiku. Princip dvojího občanství je v současnosti pro ně možností, jak se nerozhodovat mezi tím, jaká země je/není jejich domovem. Získané občanství přijímající země je pak možností, jak využívat všech práv občanek a identifikovat se s majoritní společností. Dále je to pak i možnost svobodného cestování po unijních státech a možnost využívání politických práv zahrnujících práva volit a být volena. Možnost volit by využila většina narátorek, i když se o politiku nezajímají nebo jsou jí až znechuceny. Práva, která mohou využívat občané/občanky daného národního státu jsou pro ně však projevem plnohodnotného členství ve společnosti, a z tohoto důvodu by jich plně využívaly.

Narátorky spojují koncept aktivního občanství právě s plněním všech povinností a využíváním všech práv jako občanů/občanek národního státu (platba daní apod.). Činnost pro společnost nebo ve společnosti mají zautomatizovanou, nepovažují ji za něco výjimečného, ale naopak základní činnost každé/ho členky/člena společnosti. V tomto smyslu chápou aktivní občanství jako činnost jedince ve společnosti a pro společnost a nepovažují tedy za nutné, aby se *aktivní občanství* týkalo pouze českých občanů/občanek.

Narátorky přiznávají, že ze strany české integrační politiky a celé majoritní společnosti je na migranty/migrantky vyvíjen veliký tlak na „přizpůsobení se“. I po několika letech strávených v České republice však mnoho z nich přiznalo, že jsou zde stále vnímány jako „cizinky“. Narátorky vyjadřují o obavu, že ani po získání českého státního občanství nebudou majoritní společností vnímány jako občanky (na základě rozdílného vzhledu, nečeského jména apod.).

Občanem/občankou se člověk učí být v průběhu svého života. Je tedy důležité, abychom migrantům/migrantkám dávali možnost, jak se zapojit do společnosti, pomáhali jim objasnit fungování této společnosti.

Česká integrační politika klade na migranty/migrantky velké nároky, které je zavádí hluboko do komplikovaných a byrokratických mechanismů. Integrační politika definuje kroky k začlenění migrantů/migrantek do české společnosti. Proces integrace v sobě zahrnuje i přejímání kulturních a společenských vzorců žitých v rámci majoritní společnosti. Tyto vzorce jsou však mnohdy postaveny stereotypně a vytvářejí ve společnosti nerovnost nebo jiné formy sociální nespravedlnosti. Pokud se na tyto negativní dopady budeme dívat feministickou

optikou, můžeme zmínit například nízké zastoupení žen v politice, nedostatek mateřských školek, diskriminaci žen na pracovním trhu, ageismus, sexismus, chybějící strategie na sladování pracovního a rodinného života apod.

Ženy migrantky žijící v české společnosti jsou pak stejně jako občanky České republiky oběťmi tohoto systému. Migrantky mohou v rámci integrace přijímat znevýhodněné pozice žen v přijímající společnosti za své. Místo toho by ony mohly být hybnou silou ke změnám v přijímající společnosti! Toto by však předpokládalo, že ženy migrantky a jejich *hlasy budou slyšet* a majoritní společnost je bude *poslouchat*!

Přijímající společnost musí nastavit takové podmínky, aby dávala šanci ženám migrantkám (a nejen jim) se v novém prostředí uplatnit a stát se jejími právoplatnými občankami. Aby tyto podmínky bylo možné uvést do praxe, musí se již na jejich definování podílet samotné ženy migrantky. Ony jsou právě těmi, kdo si procesem migrace a integrace prošly, a které mohou přinášet kulturní diverzitu a obohacovat českou společnost o zkušenosti odjinud.

Pokud se bude česká integrační politika psát od stolu a to většinou jen bílými muži ze středních vrstev, nestane se nikdy nástrojem efektivního začleňování migrantů/migrantek do majoritní společnosti a nebude podporovat jejich celospolečenské uznání.

Doporučení pro tvůrce/tvůrkyně integračních politik, ale i pro NNO pracující s migranty/migrantkami jsou jasná: 1.) poslouchejte hlasy migrantů/migrantek – jejich potřeby, zájmy, zkušenosti; 2.) zapojte migranty/migrantky do poradních orgánů, organizací, projektových a realizačních týmů a jiných uskupení, kde mohou mít rozhodovací právo; 3.) podporujte finančně, ale i metodicky, aktivity samotných migrantů/migrantek; 4.) hledejte to, co mají s českou společností společného a zároveň vnímejte jejich kulturní obohacení; 5.) aktivně podporujte pozitivní vztah migrantů/migrantek k přijímající zemi, dejte jim šanci učit se být občany/občankami.

V teoretické části jsem kritizovala vágnost některých prohlášení české integrační politiky. Abych ani já nesklouzávala k obecným doporučením, uvádím zde i některá konkrétní opatření: přiznání volebního práva pro migrantky /migrantky s povoleným trvalým pobytem; vzdělávací a informační aktivity směřující k podpoře uchopení bytí v demokratickém zřízení; podpora zakládání a činnosti sdružení za účelem zachování vlastní kultury a její propagaci v majoritní

společnosti; práce s médii na posilování pozitivního obrazu migrace; osvětová činnost zaměřená na majoritní společnost; projevy politiků/političek bez projevů nesnášenlivosti aj.

Ráda bych na závěr podpořila myšlenku Atkinsona (2001: 128), že sdílení našich příběhů nám ukazuje, že společného toho máme mnohem více, než jsme si mysleli. Migrantky žijící v České republice mají v mnohém podobné zkušenosti jako české občanky. Nicméně na základě jejich migrantského původu jsou ve společnosti vícedimenzionálně znevýhodněné. Je důležité, abychom těmto ženám naslouchaly a snažily se je nejen prostřednictvím jejich vyprávění pochopit.

Na závěr bych ráda použila slova Svitlany, které mínila jako prosbu k členkám a členům majoritní společnosti:

„Tak možná nějaká prosba pro Čechy: Neházejte nás opravdu do jednoho pytle. ((smích)) Nebo, nekoste nás všechny jednou kosou. Není důležité, jak vypadáš, ale co si s sebou neseš, co představuješ. Jako Češi by měli něco tolerovat těm cizincům. Já nevím. To není prosba, já nevím, co to je.“

(Svitlana, 25/18-23)

Tuto práci dokončuji v době velmi vyhrocené celoevropské diskuze nad tématem uprchlictví a „hrozby jménem migrace“. Přála bych si, aby vyprávění žen prostřednictvím jejich osobitých hlasů pomohlo majoritní společnosti se na ně nedívat jen jako na bezpečnostní hrozbu, ale naopak jako na přínos pro českou, v celku homogenní společnost.

Použitá literatura

Odborná literatura

- Atkinson, Robert. 2001. *The Life Story Interview*. In Handbook of INTERVIEW RESEARCH Context & Method. Gubrium, J.F., Holstein, J. 2001. SAGE Publications. London.
- Bhabha, Homi, K. 1994. *The Location of Culture*. Routledge. London and New York.
- Císař, Ondřej. 2005. *Na cestě ke společnosti světoobčanů? Nevládní organizace, sociální hnutí a „noví“ aktivisté vně státních hranic*. In Sociální studia, 1/2005.
- Crickand, Bernard; Lockyer, Andrew. 2010. *Active Citizenship: What Could it Achieve and How?* Edinburgh University Press.
- Erel, Umut. 2009. *Migrant Women transforming Citizenship. Life-stories From Britain and Germany*. Ashgate Publishing Company.
- Ezzeddine, Petra. 2011. *Neviditelné ženy. Analýza genderové perspektivy migrační a integrační politiky*. In Gender v interdisciplinární perspektivě MEZI obzory. Praha: Gender Studies, o.p.s.
- Ezzeddine, Petra. 2012. *Mateřství na dálku. Transnacionální mateřství ukrajinských migrantek v České republice*. In Gender, rovné příležitosti, výzkum. Ročník 13, číslo 1/2012.
- Ezzeddine, Petra. 2014. *Migrantky a nájemná práce v domácnosti v České republice*. Praha: Sdružení pro integraci a migraci.
- Filadelfiová, Jarmila; Sekulová, Martina. 2009. *Migrantky medzi námi. (Rodinné a rodové aspekty integrace)*. Inštitút pre verejné otázky. Bratislava.
- Fitzgerald, R. 2010. *Active Citizenship: Gender Equality and Democracy*. In Active Citizenship: What Could it Achieve and How? Edinburgh University Press.
- Gilligan, Carol. 2001. *Jiným hlasem. O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.
- Hall, Eleine, J.; Rodriguez, Marnie, Salupo. 2003. *The Myth of Postfeminism*. In Gender & Society, Vol. 17, No. 6, 2003.
- Hašková, Hana; Uhde, Zuzana. (eds.). 2009. *Women and Social Citizenship in Czech Society: Continuity and Change*. Praha, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Chlad, Libor. 2004. *Státní občanství v kontextu evropské integrace*, Právník, č. 4/2004.

Jefferson, Gail. 2004. *Glossary of transcript symbols with an introduction*. In Gene H. Lerner. 2004. *Conversation Analysis. Studies from the first generation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kaderka, Petr, Svobodová, Zdeňka. *Jak přepisovat audiovizuální záznam z rozhovoru*. [online] [cit. 2015-05-15]

Dostupné z: <http://ujc.dialogy.cz/publikace/Manual-DIALOG.pdf>

Kiczková, Zuzana, a kolektiv. 2006. *Pamäť žien, O skúsenosti sebeutvárania v biografických rozhovorech*. Bratislava.

Kolářová, Marta. 2007. „Křížení nerovností: třída, gender, rasa/etnicita.“. In Socioweb 9/2007, rubrika Teorie pro všechny. [online] [cit. 2015-06-02] Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=307&lst=105>

Kolářová, Marta. 2010. *Od globálního sesterství k transnacionálnímu feminismu: Výzvy ženskému hnutí ve formě kulturních odlišností a nerovností mezi ženami*. In Gender, rovné příležitosti, výzkum, ročník II, číslo 1/2010, Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Krchová, Andrea; Víznerová, Hana; Kutálková, Petra. 2008. *Ženy migrantky v České republice. Uvedení do problematiky*. In Analýzy z České republiky, 5/2008. Friedrich Ebert Stiftung.

Lister, Ruth. 2003. *Citizenship: Feminist Perspectives*. Palgrave Macmillan, New York.

Lorenz-Meyer, Dagmar. 2005. *O politice lokace: strategie používané ve feministické epistemologii a jejich význam pro výzkum prováděný z feministické perspektivy*. In Marcela Linková, Alice Červinková (eds.) *Myšlení hranic: genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, str. 75–94.

Marshall, T. M. *Citizenship and Social Class*. In *Inequality and Society*. Edited by Manza, J., Sauder, M. 2009. W. W. Norton and Co.: New York.

Organizace pro pomoc uprchlíkům, z.s. 2015. *Participation and Policy Involvement of Third Country Nationals of 9 Central and Easter EU Member States*. Praha.

Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. London: Sage Publications.

Pavličíková, Helena, Zbudilová, Helena, a kol. 2014. *Aktuální otázky k výchově občanství*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Pedraza, Silvia. 2008. *Women and Migration: The Social Consequences of Gender*. In *Annual Review of Sociology*, Vol. 17 (1991), pp. 303-325

Ramazanoglu, Caroline, Holland, Janet. 2004. *Feminist methodology: challenges and choices*. London: SAGE Publications.

Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.

Renzetti, Claire, M., Curran, Daniel, J. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. Praha. 2003.

Schüpbach, Doris. 2008. *Shared Languages, Shared Identities, Shared Stories*. Peter Lang: Frankfurt am Main.

Skovajsa, Marek, a kol. 2010. *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice*. Praha: Portál, s.r.o.

Šabotová, Anna. 2015. *Mezinárodní konference „Politická participace migrantů“* 8. dubna 2015. Praha: Goethe Institut.

Young, Iris, Marion. 1995. *Asymetrická reciprocita: O morální úctě, údivu a obohacené myšlence*. In *Aspekt* 2-3: 30-37.

Young, Iris, Marion. 2001. *Activist Challenges to Deliberative Democracy*. In *Political Theory*, Vol.29, No.5 (October 2001)

Yuval-Davis, Nira. 1997. *Gender & Nation*. SAGE Publications. London.

Uherek, Zdeněk; Korecká, Zuzana; Pojarová, Tereza. 2008. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.

Vaněk, Miroslav, a kol. 2003. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Univerzita Palackého Olomouc.

Vaněk, Miroslav; Mücke, Pavel. 2015. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Vládní a mezinárodní dokumenty

Standardy pro základní školy v oblasti Výchova k občanství

Usnesení Vlády České republiky ze dne 14. ledna 2015 č. 20 k postupu při realizaci aktualizované Koncepce integrace cizinců - Společné soužití v roce 2015.

Usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014 – 2020, Úřad vlády ČR, 2014

Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů

Zákon č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů

Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích

Závěry Rady a zástupců vlád členských k přijetí společných základních principů politiky integrace přistěhovalců v Evropské unii z roku 2004

Výzkumy a statistické údaje

Czech Republic. Migrant Integration Policy Index 2015 [online] [cit. 2015-06-16].

Dostupné z: <http://mipex.eu/czech-republic>

Jak se žije migrantům a migrantkám na území hl. m. Prahy. Závěrečná zpráva z dotazníkového šetření. Integrační centrum Praha, o.p.s. Praha: 2014.

Jak slouží centra pro integraci cizinců z třetích zemí? Výzkumná sonda. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.

Občanská angažovanost 2015. Mapa české společnosti z hlediska občanské angažovanosti. Centrum občanského vzdělávání. 2015.

„Otevřená data pro volební výsledky“. Český statistický úřad [online] [cit. 2015-06-16]. Dostupné z: <http://volby.cz/.opendata/opendata.htm>

Postoje české veřejnosti k cizincům – únor 2015. Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 2015.

Tabulka R04 Cizinci v ČR podle státního občanství 1994 - 2013 (31. 12.) [online] [cit. 2015-05-21]

Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_pocet_cizincu#cr

Tabulka Cizinci 3. zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky a cizinci zemí EU + Islandu, Norska, Švýcarska a Lichtenštejnska se zaevidovaným pobytem na území České republiky k 30. 4. 2015 [online] [cit. 2015-05-21]

Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx>

Elektronické zdroje

„*Jak posílit roli migrantek při integraci – příklady dobré praxe z Velké Británie*“. Evropská kontaktní skupina [online] 11. 12. 2012 [cit. 2015-06-14]. Dostupné z: <http://www.ekscr.cz/cs/aktualita/jak-poslit-rolu-migrantek-pri-integraci-%E2%80%93-p%C5%99%C3%ADklady-dobr%C3%A9-praxe-z-velk%C3%A9-brit%C3%A1nie>

„*Podpora žen migrantek na českém trhu práce, v rodinném životě a v přístupu ke zdravotní péči*“. Organizace pro pomoc uprchlíkům [online] 28. 4. 2015 [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: <http://www.opu.cz/cz/article/396>

„*Připomínky MKC Praha k Aktualizované Koncepti integrace cizinců na území ČR*“. Migraceonline.cz [online] 7. 4. 2011 [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/pripominky-mkc-praha-k-aktualizovane-koncepci-integrace-cizincu-na-uzemi-cr>

„*Udělení státního občanství České republiky*“. Ministerstvo vnitra České republiky [online] 1. 12. 2014 [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/udeleni-statniho-obcanstvi-ceske-republiky.aspx>

„*Vláda schválila přijetí 15 syrských rodin. Na uprchlíky dá 100 milionů.*“ iDNES.cz [online] 14. 1. 2015 [cit. 2015-06-12]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/vlada-schvalila-prijeti-15-syrskych-rodin-na-uprchliky-da-100-milionu-1dz-/domaci.aspx?c=A150114_105217_domaci_kop

„*Vyjádření ředitele OPU k výrookům poslance T. Okamury o migraci do ČR*“. Organizace pro pomoc uprchlíkům [online] 27. 3. 2014 2011 [cit. 2015-06-08]. Dostupné z: http://www.opu.cz/cz/article/326#_ftn1

Odkazy na webové stránky organizací a projektů zmiňovaných v práci

Multikulturní centrum Praha [cit. 2015-06-10]

Dostupné z: www.mkc.cz

Organizace pro pomoc uprchlíkům [cit. 2015-06-08]

Dostupné z: www.opu.cz

Sdružení pro integraci a migraci [cit. 2015-06-10]

Dostupné z: www.refug.cz

MIPEX [cit. 2015-06-16]

Dostupné z: www.mipex.eu

Občanství [cit. 2015-06-09]

Dostupné z: <http://obcanstvi.cestina-pro-cizince.cz/>

Paměť žen, mezinárodní projekt oral history [cit. 2015-06-01]

Dostupné z: <http://www.womensmemory.net/cesky/>

Přílohy

Příloha č. 1 – Seznam projektů zaměřených na migrantky v České republice

Tab. 1 – Seznam projektů

Název projektu	Realizátoři/partneři	Odkaz na webové stránky
Podpora zaměstnanosti a samostatné výdělečné činnosti žen z tradičních muslimských komunit žijících v ČR	Poradna pro integraci, z.s./ Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií; Gender studies, o.p.s	http://p-p-i.cz/PODPORA-ZAMESTNANOSTI-A-SAMOSTATNE-VYDELECNE-CINNOSTI-ZEN-Z-TRADICNICH-MUSLIMSKYCH-KOMUNIT-ZIJICICH-V-CR/
Podpora žen migrantek na českém trhu práce, v rodinném životě a v přístupu ke zdravotní péči	Organizace pro pomoc uprchlíkům, z.s.	http://www.opu.cz/cz/article/396
Podpora rodičů-cizinců s malými dětmi při vstupu na trh práce	Organizace pro pomoc uprchlíkům, z.s.	http://www.opu.cz/cz/article/393
Začátek ve svém	Organizace pro pomoc uprchlíkům, z.s.	http://www.opu.cz/cz/article/283
Opening Doors	Organizace pro pomoc uprchlíkům, z.s.	http://www.opu.cz/cz/article/188
Ženy na vedlejší koleji (?)	Sdružení pro migraci a integraci	http://www.migrace.com/cs/delame/projekty
Rovné šance na prahu českých domácností	Sdružení pro migraci a integraci	http://www.pracovnicevdomacnosti.cz/
Paní svého času díky podnikání	GLE, o.p.s.	http://gle.cz/pani-sveho-casu-diky-podnikani/
Vzdělávání jako klíč k rovnému zapojení žen	Evropská kontaktní skupina, z.s.	http://www.ekscr.cz/cs/projekt/vzd%C4%9BI%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD-jako-kl%C3%AD%C4%8D-k-rovn%C3%A9mu-zapojen%C3%AD-%C5%BEen

Příloha č. 2 – Stručné biografie narátorek

Marison (N1) – 43 let, Filipíny, v ČR 10 let, IT odbornice, vdaná (manžel Filipínek), 1 syn (15 let), VŠ Development Communication (Mgr.)

Marison do České republiky přijela společně s manželem a synem – manžel zde dostal pracovní nabídku. Marison byla několik let ženou v domácnosti, poté začala pracovat v oboru IT. Přemýšlí o tom, že by se věnovala podnikání v oboru distribuce „anti-ageing“ kosmetiky – chce být nezávislá a být sama sobě šéfkou. Marison vyprávěla o své práci pro filipínskou komunitu.

Esma (N2) – 60 let, Bosna a Hercegovina (býv. Jugoslávie), v ČR 24 let, ředitelka NNO, vdaná (manžel z Bosny a Hercegoviny), 2 dospělé děti, VŠ žurnalistika (Mgr.)

Esma přijela do České republiky s celou rodinou před 24 lety – utíkali před válkou v rodné zemi a byli první z uprchlíků/uprchlic, kteří v roce 1993 do nově vzniklé České republiky přicestovali. V zemi původu byla uznávanou režisérkou, v Čechách musela začínat od začátku. Esma hodně mluvila o svém působení v rámci neziskového sektoru a fungování společnosti.

Bayra (N3) – 42 let, Mongolsko, v ČR 26 let, koordinátorka projektů v rámci NNO, vdaná (manžel z EU státu³⁸), 2 synové (15 a 13 let), VŠ – sociologie a andragogika (Mgr.)

Bayra přijela do České republiky za vysokoškolským studiem. Její vyprávění se týkalo nejvíce jejího příjezdu do České republiky a nelehkých začátků zde. Bayra pracuje v NNO, která pomáhá migrantům. Manžela potkala až v Čechách. Je spokojená, ale jak říká, potřebovala by změnu (v rámci zaměstnání).

Linh (N4) – 22 let, Vietnam, v ČR 19 let, studentka VŠE v Praze, svobodná (již 5 let je ve vztahu s vietnamským přítelem)

Linh je nemladší narátorkou. Do České republiky přijela ve třech letech společně s rodiči. Vystudovala gymnázium v západních Čechách a nyní studuje již druhým rokem VŠE v Praze, kde bydlí na kolejích. V rodném městě kandidovala za pravicovou stranu do zastupitelstva (v roce 2014), kam však nebyla zvolena. Od ledna 2015 je členkou Komise pro integraci cizinců v rodném městě. V budoucnosti by se ráda vrátila do Vietnamu. Pracovala v NNO jako terénní pracovnice pro vietnamskou komunitu.

³⁸ Název státu zde neuvádím z důvodu manželova zaměstnání na ambasádě a tedy za účelem ochrany osobních údajů celé rodiny.

Amal (N5) – 46 let, Palestina, v ČR 43 let, pracovnice v NNO, potřetí vdaná (současný manžel Holanďan), 3 dcery (2 dospělé, nejmladší 8 let), VŠ – ekonomie (Mgr.)

Amal do České republiky přicestovala jako tříletá společně s rodiči a dvěma bratry. Všechny okamžiky jejího životního příběhu jsou spjaty s despotickým otcem, který ji velmi přísně vychovával a až do pozdní dospělosti za ni vše rozhodoval. Amal celý život otce poslouchala, ale vnitřně se proti němu bouřila. První dva manželé měli násilnické tendence směrem k narátorce i dvěma starším dcerám. Přes všechny tyto obtíže je Amal sebevědomá žena, která dosáhla velkých úspěchů v pracovní kariéře. Po několika letech ve vysokém managementu nyní pracuje v NNO a pomáhá migrantům/migrantkám.

Nataliya (N6) – 46 let, Rusko, v ČR 5 let, umělkyně/učitelka hudební výchovy, podruhé vdaná (manžel Rus), 1 syn (8 let), VŠ – umělecká škola (Mgr.)

Nataliya je v České republice teprve pět let, ale za tu dobu se naučila plynule česky a zapojuje se do různých, především kulturních aktivit. S manželem a synem pořádají hudební vystoupení a jezdí s nimi nejen po České republice. Nataliya se zajímá o ekologii a oblast zdraví a péče.

Joy³⁹ (N7) – cca 35 let, Nigérie, v ČR 17 let, podnikatelka, střední odborné vzdělání, 1 dcera (2 roky), svobodná

Joy měla velmi komplikované dětství – sama říká, že měla tři rodiny. Biologická matka ji umřela, macecha ji neměla ráda a nakonec se jí ujala vlivná žena, u které vyrůstala a díky které se dostala i do České republiky. Incident na střední škole ji zabránil studium dokončit. Místo, aby se stala vojačkou, vystudovala na kadeřnici a kosmetičku. V Praze vede svůj kadeřnický a kosmetický salon, který je velmi úspěšný.

Veronica (N8) – 37 let, Mexiko, v ČR 8 let, chemička – výzkumnice, svobodná, bezdětná, VŠ – chemie (PhDr.)

Veronica do České republiky přijela v rámci mezinárodního výzkumného projektu. Po jeho skončení se zde rozhodla zůstat. Vztahy s rodinou nemá moc dobré a Mexiko je podle jejích slov velmi rigidní zemí, kde by se jako žena nemohla uplatnit. Je úspěšnou chemickou výzkumnicí. Ve volném čase, kterého ale nemá tolik kvůli pracovnímu vytížení, pomáhá lidem z mexické komunity. Žije na menším městě asi 170 km od Prahy. Začátek v České republice byl pro ni velmi složitý, především z důvodu neznalosti českého jazyka.

³⁹ U narátorky Joy je věk, vzdělání a rodinný stav pouze mým odhadem. Od narátorky jsem se tyto údaje nedozvěděla a z jejího vyprávění nejsou patrné.

Rachel (N9) – 46 let, USA, v ČR 23 let, učitelka v alternativní škole, rozvedená (nyní žije s přítelkyní), 1 dcera (15 let) a 1 syn (11 let), VŠ – genderová studia (Bc.)

Rodiče Rachel byli ovlivněni dobou hippie, což se odrazilo i na výchově všech dětí. Rachel vyrůstala ve velmi volnomyšlenkářské rodině založené na životě v a pro komunitu. Rachel přijela do České republiky s kamarádkou chvíli po revoluci. Chtěly vidět, jak to zde po rozpadu SSSR vypadá a jak se tu žije. Rachel plánovala zůstat pouze rok, ale v České republice se jí zalíbilo, i když začátky tu neměla lehké. S bývalým manželem má dvě děti, ale nyní žije s přítelkyní. Rachel je anarchistka a feministka. Ráda by založila ekologickou komunitu žen.

Svitlana (N10) – 45 let, Ukrajina, v ČR 18 let, překladatelka a umělkyně, vdaná (manžel Čech), 1 dcera (13 let) a 1 syn (9 let), VŠ – slavistika (Mgr.)

Svitlana přijela do České republiky za manželem, s kterým se seznámila během studia v Bulharsku. Svitlana překládá, ale věnuje se další spoustě věcí – vede recyklo dílny na školách, je členkou divadelního souboru. Velmi se zajímá o dění na Ukrajině a snaží se svým krajanům co nejvíce pomáhat. Působí jako dobrovolnice v NNO, zabývá se bojem za lidská práva a ochranou zvířat.

Příloha č. 3 – Transkripční znaky

Tab. 2 – Transkripční znaky

Použitý znak	Deskripce transkripčního znaku
(())	Zaznamenání smíchu, odkašlání si nebo poznámka výzkumnice
prá-	Nedokončená slova pomocí pomlky
< >	Hranaté závorky ohraničují slovo nebo větu, které byly proneseny se smíchem
číslovky	Číslovky jsou zapisovány vždy slovně
<u>občanství</u>	Potržené slova nebo slabiky, na které byl dán důraz při mluvení
V	Výzkumnice
N	Narátorka
=	Označení pro překrývající se mluvení výzkumnice a narátorky
(.)	Krátká pauza
(..)	Delší pauza
(...)	Nápadná pauza
()	Zcela nesrozumitelné slovo označuje prázdná závorka
(občanství)	Domyšlené slovo
Tučná kurzíva	Otázky/promluvy výzkumnice
<i>kurzíva</i>	Naznačení přímé řeči ve vyprávění

Příloha č. 4 – Protokol rozhovoru

Tab. 3 – Protokol rozhovoru

Rozhovor č. 3 pro účely diplomové práce

Datum a místo rozhovoru: 10. 4. 2015, Praha 2
Celkový čas nahrávky rozhovoru: 1:00:01; poslední 2 otázky byly položeny a zodpovězeny v rámci emailové komunikace po skončení rozhovoru

Identifikace narátorky

Věk - 42 let

Země původu - Mongolsko

Státní příslušnost - občanka EU (země anonymizována vzhledem k zaměstnání manžela na ambasádě)

Délka pobytu v ČR - od roku 1989 (26 let)

Nejvyšší dosažené vzdělání - Mgr., obor sociologie a andragogika

Současné zaměstnání - koordinátorka projektů v NNO

Rodinný stav - vdaná

Počet dětí - 2 synové

Reflexe rozhovoru

Narátorka je kolegyní z migračního oboru, ale během několika let spolupráce na pracovní úrovni se stala i mojí přítelkyní. Naše přátelství je založeno spíše na přítomnosti, takže o její minulosti a životním příběhu jsem věděla jen zběžně. Návrh na rozhovor přijala bez váhání a ihned navrhla termín. Sešli jsme se jedno páteční odpoledne v prostorách NNO, kde v současné době pracuje. Sedli jsme si do místnosti, která byla vzdálena od ostatních kanceláří. Přesto nás během rozhovoru vyrušil kolega narátorky a ona musela odejít vyřídit důležitý telefonát.

Během rozhovoru vykouřila narátorka několik cigaret a především na začátku, cca prvních 20 minut, byla znát její nervozita.

Po ukončení rozhovoru jsme šli ještě na kávu, kde jsme se bavili o pocitech, které v ní rozhovor vyvolal. Svěřila se, že nikdy svůj život souvisle nevypravovala, a že to vlastně na ni mělo terapeutický účinek.

Já sama jsem cítila, že nás tento rozhovor ještě více sblížil.

Transkript celého rozhovoru začíná na straně 2 tohoto dokumentu.

Příloha č. 5 – Přepis rozhovoru

Tab. 4 – Přepis rozhovoru

1 studovat. Takže jsem přijela sem. Plán byl jenom na
2 jeden rok. A zůstala jsem <dvacet dva let>. (.) Na
3 začátku jsem se tady do toho zamilovala, protože se tady
4 dělalo tolik aktivismu. Účastnila jsem se
5 anarchistických akcí, squatů. Byly zde i nějaké
6 feministky, se kterými jsem se poznala. Bylo tady tolik
7 věcí, které se chystaly. Vzrušení bylo ve vzduchu. ()
8 Bylo dvacet dva nebo dvacet tři. *Oh*, byla jsem tady už
9 tři nebo čtyři roky, takže mi muselo být pětadvacet let.
10 No, ale pomyslela jsem si, že bych možná měla odjet.
11 Naučila jsem se česky, což byla nejsložitější věc tady,
12 ale bylo tady hodně těžké žít jako vegetariánka. Nejist
13 nic jen smažený květák, smažený sýr, brambory, tatariku.
14 Všechno bylo bílé. ((smích)) (..) Takže-. To je skutečně
15 velmi rychlý životní příběh, omlouvám se za to.
16 **V:** *Ne, vůbec. To je naprosto v pořádku.*
17 **N9:** Cítím, že všechno, co jsem se naučila během svého
18 života, jsem se naučila sama, skrze sebe. Univerzita
19 nebo škola pro mě nebyly inspirativní, tak jak život
20 opravdu byl. Cítila jsem, že moji silnou stránkou je jít
21 kamkoliv, kdykoliv, najít si přátele, žít podle sebe,